

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού
Π. Μ. Σ.: «Πολιτιστική Διαχείριση»

Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης

**Η Προστασία των Αρχιτεκτονικών Συνόλων στην Ελλάδα:
Δίκαιο και Πρακτική**

Αθηνά Βαλιώτη

Υστέρνια, Τήνος

Αθήνα 2012

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων και Πολιτισμού

Π. Μ. Σ.: «Πολιτιστική Διαχείριση»

Μεταπτυχιακή Εργασία Ειδίκευσης

Η Προστασία των Αρχιτεκτονικών Συνόλων στην Ελλάδα
Δίκαιο και Πρακτική

Αθηνά Βαλιώτη
Α.Μ: 4110Μ025

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δάφνη Βουδούρη

Τριμελής Επιτροπή: Δ. Βουδούρη
Ε. Φουντουλάκη
Κ. Δάλλας

Αθήνα, Ιούνιος 2012

Πίνακας περιεχομένων	
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ	10
1.1. Η έννοια των αρχιτεκτονικών συνόλων	10
1.2. Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος	12
1.3. Η έννοια της αειφορίας	13
2. ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ	14
2.1. Νομικά δεσμευτικά κείμενα	14
2.1.1. Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, Παρίσι, (1972).....	14
2.1.2. Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης, Γρανάδα, (1985)	17
2.2. Μη νομικά δεσμευτικά κείμενα.....	19
3. ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	28
3.1. Η εξέλιξη της νομοθεσίας γύρω από την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς	28
3.2. Το αναθεωρημένο Σύνταγμα	32
3.3. Ο Οικοδομικός Κανονισμός – ΝΟΚ και ΓΟΚ	34
3.3. 1. Αντικείμενο της προστασίας κατά ΓΟΚ.....	35
3.3.2. Διαδικασία κήρυξης κατά ΓΟΚ.....	36
3.3.3. Αρμόδιοι Φορείς	37
3.3.4. Η Λειτουργία των ΕΠΑΕ.....	37
3.3.5. Πληροφόρηση - Τεκμηρίωση	38
3.4. Ο Ν.3028/2002.....	39
3.4.1. Αντικείμενο της προστασίας.....	39
3.4.2. Κριτική στο Ν.3028/02	41
3.4.3. Τεκμηρίωση.....	41
3.4.4. Λοιποί Φορείς	41
4. ΚΥΡΗΞΕΙΣ	43
4.1. Η αναζήτηση της «ελληνικότητας» της αρχιτεκτονικής ή αποκαθιστώντας τη «συνέχεια»	44
4.2. Η δράση του κτηματικού κεφαλαίου στα διαφορετικά είδη των νεώτερων αρχιτεκτονικών συνόλων	47
4.3. Κηρύξεις ιστορικών τόπων και τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και διατηρητέων μνημείων	49

4.4. Χαρακτηρισμός οικισμών ως παραδοσιακών.....	50
4.5. Ο ρόλος του Συμβουλίου της Επικρατείας.....	56
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	59
ΠΗΓΕΣ.....	62
ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	70
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	72
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	73

Στον Ρεζήμαν και τη Γιούλα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία αυτή ασχολείται με το ζήτημα της διαχείρισης της προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων στην Ελλάδα, από την πλευρά του νομικού και θεσμικού πλαισίου που τη διέπει. Σε διεθνές επίπεδο, οι αρχές προστασίας αποτελούν αντικείμενο επιστημονικών συνεδρίων που καταλήγουν στη σύνταξη, νομικά δεσμευτικών και μη, προστατευτικών κειμένων. Η εγχώρια νομοθεσία, ενσωματώνει τις αρχές προστασίας που επιβάλλει το διεθνές δίκαιο, και συνοψίζεται στην προστασία που απορρέει από το σύνταγμα, τη νομοθεσία γύρω από την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, και τη νομοθεσία που ρυθμίζει τους κανόνες δόμησης. Από την παράλληλη αυτή νομοθεσία, η εφαρμογή της οποίας ενίοτε δημιουργεί διοικητικές συγκρούσεις, προκύπτουν και οι πράξεις χαρακτηρισμού των προστατευόμενων αγαθών, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό ακολουθούν, όσον αφορά στη νεώτερη αρχιτεκτονική, σειρά αντίστοιχη με τη διαδικασία παραγωγής της.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η επαγγελματική ενασχόληση με το δομημένο περιβάλλον, την παραγωγή νέων κτιρίων, τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου τους, αλλά και του δημόσιου χώρου της πόλης, αποτέλεσε το εφαλτήριο για τη διερεύνηση του νομικού και θεσμικού πλαισίου προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων στην Ελλάδα.

Ερωτήματα όπως, πώς εντάσσουμε ένα νέο κτίριο σε ένα περιβάλλον που συνυπάρχουν προστατευόμενα αρχιτεκτονικά στοιχεία, πώς παρεμβαίνουμε ώστε να αναβαθμίσουμε λειτουργικά το δημόσιο χώρο ενός παραδοσιακού οικισμού, πώς επεμβαίνουμε σε ένα διατηρητέο μνημείο ώστε να αποδοθεί σε χρήση στη σύγχρονη ζωή, απαντώνται με τη βοήθεια διαφόρων επιστημονικών κλάδων, της αρχιτεκτονικής, της πολεοδομίας, της χωροταξίας, της κοινωνικής επιστήμης, της ιστορίας και της αρχαιολογίας, της μηχανικής, ακόμα και της τεχνολογίας των υλικών. Κάθε επιστημονικό πεδίο απαντά και σε ένα τμήμα των ερωτημάτων αυτών, ώστε ο συγκερασμός τους να αποδίδει το κατάλληλο πλαίσιο κατά περίπτωση.

Το νομικό και θεσμικό πλαίσιο της προστασίας των στοιχείων της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, προσδιορίζει το τι είναι προστατευόμενο, τι μπορεί ή χρειάζεται να κηρυχθεί διατηρητέο και ποια είναι η έκταση των δυνατών παρεμβάσεων. Το νομικό αυτό πλαίσιο επιπλέον, είναι αποτέλεσμα της συνεργασίας των παραπάνω επιστημονικών πεδίων σε επίπεδο διεθνούς και εγχώριου διαλόγου, που προηγήθηκε, μέσα από τα νομικά, δεσμευτικά και μη, κείμενα των διεθνών επιστημονικών ζυμώσεων.

Αν και κανονιστικού χαρακτήρα, το πλαίσιο αυτό, δημιουργεί σημαντικές προϋποθέσεις και όρια, απαραίτητα για το σχεδιασμό μιας οποιαδήποτε είδους παρέμβασης. Από την άλλη, η εφαρμογή του από τη διοίκηση και την ιδιωτική πρωτοβουλία, ενίοτε οδηγεί σε συγκρούσεις, η επίλυση των οποίων συμβάλει στην εξέλιξη του πλαισίου αυτού, ώστε να συμβαδίζει με τις εξελισσόμενες ανάγκες του σύγχρονου τρόπου ζωής. Αυτό το τμήμα των προϋποθέσεων που απορρέουν από το νομικό και θεσμικό πλαίσιο της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς θα αποτελέσει και το αντικείμενο αυτής της εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στη νεότερη Ελλάδα, το ενδιαφέρον για τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και τη διαφύλαξη του δομημένου περιβάλλοντος εκδηλώθηκε μόλις μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς δεν υπήρξε ανέκαθεν αυτονόητη. Οι δε δεκαετίες '60 και '70 μαρτυρούσαν μια πραγματικά ζοφερή πραγματικότητα, όχι μόνο για τα μνημεία της χώρας, αλλά και για τους οικισμούς της. Η συγκεκριμένη εποχή ταυτίστηκε με την αστυφιλία. Το φαινόμενο της αναπάντεχης υπερσυγκέντρωσης σε μεγάλα αστικά και βιομηχανικά κέντρα, όπου προσφέρονταν περισσότερες ευκαιρίες απασχόλησης και εξυπηρετούνταν περισσότερες ανάγκες του σύγχρονου ανθρώπου, με την ταυτόχρονη εγκατάλειψη των περιοχών της υπαίθρου, ήταν ανασταλτικοί παράγοντες για την ανάπτυξη της χώρας, με βαρύ αντίκτυπο τόσο στην οικονομία, όσο και στο περιβάλλον. Όλα αυτά επέφεραν σε μικρό χρονικό διάστημα θεαματικές αλλαγές στα μεγέθη και τις απαιτήσεις μας από το δομημένο περιβάλλον. Έτσι η ανάγκη για ισόρροπη ανάπτυξη τόσο σε εθνικό επίπεδο, αλλά και διεθνώς, οδήγησε στη σταδιακή ευαισθητοποίηση επιστημόνων, αλλά και κοινής γνώμης. Ωστόσο, στην πράξη, τα οργανωτικά και διοικητικά προβλήματα, τα νομικά κενά και η απουσία ενιαίας και μακρόχρονης πολιτικής γύρω από θέματα πολιτιστικής κληρονομιάς δημιούργησαν και δημιουργούν κενά προστασίας. Εξαιτίας αυτών των κενών προστασίας και κάτω από την πίεση αναπτυξιακών παραγόντων δεν αποφεύχθηκαν δυστυχώς ανεπιθύμητες απώλειες.

Προσδιορισμός και οριοθέτηση του θέματος

Το θέμα της εργασίας αυτής είναι το νομικό και θεσμικό πλαίσιο της προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων στην Ελλάδα. Τα αρχιτεκτονικά σύνολα αποτελούν κατηγορία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, αλλά και της γενικότερης πολιτιστικής κληρονομιάς. Για το λόγο αυτό, τόσο ο προσδιορισμός τους, όσο και οι κατευθύνσεις της προστασίας τους, έχουν ως αφετηρία τα διεθνή νομικά δεσμευτικά και μη, κείμενα που αφορούν στην προστασία της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, και τα οποία σταδιακά ενσωματώνονται στην εγχώρια νομοθεσία. Η νομοθεσία, η οποία δεν είναι κάτι στατικό, αλλά εξελίσσεται, προσδιορίζει τις αρμοδιότητες των εμπλεκόμενων φορέων για την εφαρμογή της προστασίας καθώς και το καθεαυτό περιεχόμενο της προστασίας.

Τμήμα του παραπάνω ευρύτερου νομικού συνόλου, με το οποίο θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα, αποτελούν οι αποφάσεις και τα διατάγματα των χαρακτηρισμών - κηρύξεων. Με αυτά προστατεύονται τα νεώτερα μνημεία για τα οποία υπήρξε η ανάγκη κήρυξης προκειμένου να ενταχθούν σε κάποιο προστατευτικό καθεστώς.

Ανάμεσα στις επιδιώξεις αυτής της ερευνητικής εργασίας, είναι ο εντοπισμός των κενών στην προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων, κάτι το οποίο, προκύπτει από τη σύγκριση του ισχύοντος

εθνικού δικαίου με τα διεθνή προστατευτικά κείμενα, από την παρατήρηση του τρόπου λειτουργίας των αρμόδιων για την προστασία φορέων. Σκοπός της ιδιαίτερης ενασχόλησης με τις κηρύξεις είναι η ανίχνευση των τάσεων που επικρατούν στην αξιολόγηση του δομημένου περιβάλλοντος, σχετικά με το τι πρέπει να διατηρηθεί για τις επόμενες γενιές και τι όχι. Τελικός στόχος, ως απόρροια των συμπερασμάτων των παραπάνω, είναι η εξαγωγή γενικών κατευθυντήριων αρχών για την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων ειδικότερα.

Η έρευνα θα περιοριστεί στα αρχιτεκτονικά σύνολα του Ελληνικού χώρου και στην αντιμετώπιση των ζητημάτων που προέκυψαν για την προστασία χαρακτηριστικών περιπτώσεών τους. Πιο συγκεκριμένα, τα ζητήματα που απορρέουν από τον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, παρόλο που ανήκουν στο ευρύτερο νομικό πλαίσιο της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, θα μας απασχολήσουν μόνο στο βαθμό που εμπλέκονται άμεσα σε κάποια ειδική περίπτωση που αναλύεται, για λόγους περιορισμού της έκτασης του θέματος.

Οι βιβλιογραφικές πηγές που θα χρησιμοποιηθούν στην έρευνα αυτή είναι τα ίδια τα διεθνή κείμενα (συμβάσεις, χάρτες, διακηρύξεις), η εγχώρια νομοθεσία (το Σύνταγμα, οι νόμοι, τα προεδρικά διατάγματα και οι υπουργικές αποφάσεις όπως δημοσιεύονται στα αντίστοιχα ΦΕΚ), και η νομολογία των δικαστηρίων και κυρίως του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Δομή Διπλωματικής Εργασίας

Αρχικά γίνεται μια διερεύνηση των εννοιών που συνδέονται με την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και του πολιτιστικού περιβάλλοντος εν γένει, για τις οποίες αναζητούνται οι ορισμοί που τις περιγράφουν (ενότητα εννοιολογικών προσδιορισμών). Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζονται τα διεθνή κείμενα, δηλαδή τα νομικά δεσμευτικά κείμενα των διεθνών συμβάσεων της Unesco και της Γρανάδας και στη συνέχεια τα διεθνή μη νομικά δεσμευτικά κείμενα (Χάρτες, Διακηρύξεις, Συστάσεις) από τα οποία αναλύονται όσα εξετάζουν το θέμα της προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων και όσα εισάγουν καινοτομίες στην αντιμετώπιση της προστασίας.

Σε επόμενη φάση, προκειμένου να αναγνωρίσουμε τους τρόπους προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων στην Ελλάδα, εξετάζουμε το γενικότερο νομικό καθεστώς της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος και τους ισχύοντες νόμους δηλαδή το Ν. 3028/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» και τον Οικοδομικό Κανονισμό (ΓΟΚ)¹. Από τους νόμους αυτούς απορρέουν οι διαδικασίες που ακολουθούν οι αντίστοιχοι φορείς δηλαδή το ΥΠΠΟΤ και το ΥΠΕΚΑ. Την ανάλυση του νομικού καθεστώτος προστασίας θα ακολουθήσει στην τελευταία ενότητα, μια εξέταση της εφαρμογής του, στην πράξη, καθώς και του τι και για ποιους

¹ Η νομοθεσία που αφορά στη δόμηση αποτελείται κυρίως από το Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό, στο εξής, για συντομία ΓΟΚ του οποίου η τελευταία τροποποίηση κατέληξε στο Νέο Οικοδομικό Κανονισμό (ΝΟΚ).

λόγους έχει κηρυχθεί ως προστατευτέο αρχιτεκτονικό σύνολο. Η επισκόπηση αυτή γίνεται αφ' ενός μέσα από τις πληροφορίες των βάσεων δεδομένων των αντίστοιχων φορέων που μας πληροφορούν για τους χαρακτηρισμούς και τις κηρύξεις.

Στο τέλος επιχειρούμε μια αξιολόγηση των παραπάνω καθώς και τη διατύπωση κάποιων γενικών κατευθυντήριων αρχών που θα μπορούσαν εν δυνάμει να εξελιχθούν σε προτάσεις ενίσχυσης της προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων στην Ελλάδα, είτε αυτές αφορούν στην ενεργοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην κατεύθυνση αυτή , είτε αφορούν στην αναπροσαρμογή του θεσμικού πλαισίου.

Τέλος, μετά την παράθεση των πηγών, στο παράρτημα υπάρχουν αφενός ο πλήρης κατάλογος των διεθνών κειμένων που σχετίζονται με την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, και αφετέρου ένας πίνακας που δείχνει την κατανομή των κατά ΓΟΚ κηρύξεων και λοιπών σχετικών Προεδρικών Διαταγμάτων, στους νομούς της Ελλάδας.

1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ

Προκειμένου να μπορέσουμε να προχωρήσουμε στην ανάγνωση των νομικών κειμένων που σχετίζονται με την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων είναι απαραίτητο να δοθούν οι ορισμοί των εννοιών που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την προστασία της αρχιτεκτονικής και της πολιτιστικής κληρονομιάς ή την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων ειδικότερα. Οι ορισμοί αυτοί αφορούν στις έννοιες των αρχιτεκτονικών συνόλων, του πολιτιστικού περιβάλλοντος, και της αειφορίας. Οι δυο τελευταίες από τις έννοιες αυτές, απαντώνται όλες μαζί στο αρ. 24 του Ελληνικού Συντάγματος που αφορά στην προστασία του περιβάλλοντος όπως θα δούμε και στη συνέχεια. Η προσέγγιση των εννοιών αυτών θα γίνει κυρίως μέσα από τους ορισμούς που δίνουν τα κείμενα των διεθνών συμβάσεων και μέσα από τη νομολογία η οποία έχει ερμηνεύσει τις συνταγματικές διατάξεις.

1.1. Η έννοια των αρχιτεκτονικών συνόλων

Οι ορισμοί των αρχιτεκτονικών συνόλων δίνονται στο πλαίσιο των ορισμών της πολιτιστικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που βλέπουμε στα κείμενα της Σύμβασης του Παρισιού (1972), και της Σύμβασης της Γρανάδας (1985) αντίστοιχα. Και οι δυο συμβάσεις, μετά την κύρωσή τους από την Ελλάδα, με νόμους, έχουν ενσωματωθεί στο εθνικό δίκαιο². Τα αρχιτεκτονικά σύνολα εμφανίζονται για πρώτη φορά, ως έννοια, στα κείμενα της Σύμβασης του Παρισιού (1972)³, για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς, ως σύνολα οικοδομημάτων, τα οποία είναι: *«ομάδες κτιρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών) τα οποία, λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειάς τους ή της θέσης τους, έχουν εξαιρετική παγκόσμια αξία από την άποψη της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης»*.

Τα χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής των κτιρίων, η ομοιογένεια και η θέση, είναι επομένως με βάση τον ορισμό τα κριτήρια με τα οποία χαρακτηρίζονται ως «σύνολα» οι ομάδες κτιρίων, ενώ η παγκόσμια αξία τους μπορεί να προέρχεται από την ιστορία, την τέχνη ή την επιστήμη. Ο ορισμός αυτός είναι εξαιρετικά ευρύς, και δίνει τη δυνατότητα να ενταχθούν στην κατηγορία των συνόλων κτίρια και οικισμοί εφόσον αιτιολογείται η παγκόσμια εξαιρετική τους σημασία. Η αρχιτεκτονική αποτελεί κριτήριο όχι για την πιστοποίηση της αξίας τους αλλά για το χαρακτηρισμό τους ως σύνολα. Το ίδιο ισχύει και για την ομοιογένεια και τη θέση οι οποίες αποτελούν ικανές αλλά όχι και αναγκαίες συνθήκες για το χαρακτηρισμό κτιρίων και οικισμών ως συνόλων.

2. Σύνταγμα: Άρθρο 28: Παρ. 1. Οι γενικά παραδεδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου.

3. Ν.1126/81: «Περί κυρώσεως της εις Παρισίους την 23 Νοεμβρίου 1972 υπογραφείσης Διεθνούς Συμβάσεως δια την προστασία της Παγκοσμίου Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς», Αρ. 1: Δια τους σκοπούς της παρούσας Συμβάσεως θεωρούνται ως «πολιτιστική κληρονομιά», [...], σύνολα οικοδομημάτων: ομάδες κτιρίων μεμονωμένων ή ενοτήτων (οικισμών) τα οποία, λόγω της αρχιτεκτονικής τους, της ομοιογένειάς τους ή της θέσεώς τους, έχουν παγκόσμια αξία από της απόψεως της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης, [...].

Ακολουθεί η Σύμβαση της Γρανάδας (1985) για την προστασία της ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η Σύμβαση της Γρανάδας κυρώθηκε από την Ελλάδα με το νόμο Ν. 2039/1992 (ΦΕΚ 61 Α/ 13.4.1992) και από αυτήν απορρέουν οι νομικές υποχρεώσεις της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Έτσι, το κείμενο της σύμβασης της Γρανάδας είναι το εργαλείο βάσει του οποίου ορίζονται οι προστατευόμενες υποκατηγορίες της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και οι αρχές της προστασίας που τις αφορούν. Στο άρθρο 1 του Ν.2039/92 δίδεται ο ορισμός των αρχιτεκτονικών συνόλων ως ακίνητα αγαθά που περιλαμβάνονται στην αρχιτεκτονική κληρονομιά: *«Τα αρχιτεκτονικά σύνολα είναι ομοιογενή σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών, σημαντικών λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού, τεχνικού τους ενδιαφέροντος, συναφή μεταξύ τους, ώστε να σχηματίζουν ενότητες, που να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά.»*

Αξιολογώντας τα κριτήρια που απαιτούνται για τον προσδιορισμό των αρχιτεκτονικών συνόλων όπως προκύπτουν από τον παραπάνω ορισμό, βλέπουμε πως σημαντικό στοιχείο αποτελεί η ομοιογένεια των επιμέρους κατασκευών, η οποία προέρχεται πρώτιστα από τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά τους. Στις κατασκευές που συνθέτουν τα αρχιτεκτονικά σύνολα περιλαμβάνονται οι αστικές ή αγροτικές κατασκευές (καθώς τα μνημεία ορίζονται χωριστά, το ίδιο και οι τόποι ορίζονται ως σύνθετα έργα ανθρώπου και φύσης, εν μέρει κτισμένα⁴). Ως αστικές κατασκευές μπορούν ενδεικτικά να περιλαμβάνονται τα ιστορικά κέντρα πόλεων και οι ιστορικές περιοχές, καθώς και οι παραδοσιακοί οικισμοί, ενώ με την ύπαρξη του όρου των αγροτικών κατασκευών δεν παραλείπονται οι μικρότερης εμβέλειας αποκεντρωμένες κατασκευές της υπαίθρου. Στον ορισμό αυτό, επιπλέον, υπάρχει μεγάλη ευρύτητα των πιθανών κριτηρίων αξιολόγησης, προκειμένου να προσδιοριστεί ένα αρχιτεκτονικό σύνολο, καθώς η σημασία του μπορεί να είναι ιστορική, αρχαιολογική, καλλιτεχνική, επιστημονική, κοινωνική ή τεχνική, δηλαδή όχι αποκλειστικά αρχιτεκτονική και μορφολογική. Τέλος, σημαντική προϋπόθεση είναι οι κατασκευές ενός συνόλου να εντάσσονται σε ενότητες που οριοθετούνται τοπογραφικά⁵, δηλαδή να μπορούν να προσδιοριστούν και να αποτυπωθούν με σαφήνεια τα όρια του χώρου που καταλαμβάνουν στο σύνολό τους.

Με δεδομένο το ότι μαζί με όλα τα προστατευόμενα αντικείμενα (μνημεία, σύνολα, τόποι) προστατεύεται και το άμεσο αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον τους, ίσως φαίνεται δύσκολη η σαφής

4. Ν.2039/92: «Κύρωση της Σύμβασης για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης» Αρ.1:1.Τα μνημεία: κάθε κατασκευή ιδιαίτερα σημαντική λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού της ενδιαφέροντος, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων ή διακοσμητικών στοιχείων, που αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα τους.[...] 3. Οι τόποι: σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης, εν μέρει κτισμένα, τα οποία αποτελούν εκτάσεις τόσο χαρακτηριστικές και ομοιογενείς, ώστε να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά και τα οποία είναι σημαντικά λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού και τεχνικού τους ενδιαφέροντος.

5. Εάν δεν οριοθετούνται τοπογραφικά δεν αποτελούν σύνολο. Για παράδειγμα, τα κτήρια ενός διακεκριμένου αρχιτέκτονα σε διαφορετικούς τόπους μπορούν να κηρύσσονται διατηρητέα με κριτήριο το αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό έργο του δημιουργού τους, ωστόσο δεν οριοθετούνται τοπογραφικά, επομένως μπορεί να χαρακτηρίζονται προστατευτέα ως μεμονωμένα κτήρια χωρίς να αποτελούν όλα μαζί αρχιτεκτονικό σύνολο.

διάκριση μεταξύ τους. Το πρόβλημα αυτό επιλύει αφενός η τοπογραφική οριοθέτησή τους, αφετέρου το ότι ο περιβάλλον χώρος είναι προστατευτέος δε σημαίνει ότι έχει ακριβώς την ίδια αντιμετώπιση με τα προστατευόμενα μνημεία, τα σύνολα και τους τόπους. Πέρα από τη διατήρηση, σκοπός της προστασίας του περιβάλλοντος χώρου, είναι η ανάδειξη των μνημείων, συνόλων και τόπων. Ωστόσο, στην περίπτωση των συνόλων, ο ενδιάμεσος χώρος μεταξύ των κατασκευών (πχ καλντερίμια, και μουλαρόδρομοι οι οποίοι συνεχίζουν στο ύπαιθρο), ο οποίος αποτελεί επίσης προστατευόμενο αντικείμενο, διαχέεται προς το περιβάλλον του και για το λόγο αυτό είναι πιο σύνθετος ο προσδιορισμός του είδους της προστασίας τους.

Η διάκριση μεταξύ μνημείων, αρχιτεκτονικών συνόλων (ή συνόλων οικοδομημάτων) και τοπίων εξυπηρετεί πέραν της προφανούς κατάταξης σε κατηγορίες, την επιλογή των μεθόδων αλλά και των αρχών προστασίας τους. Ένα πρώτο σημείο διαφοροποίησης βρίσκεται στην έκταση του προστατευόμενου χώρου. Τα μνημεία πιο περιορισμένα σε έκταση, παρόλο που η προστασία πάντοτε περιλαμβάνει και τον περιβάλλοντα χώρο τους, επιτρέπουν πιο εξειδικευμένες επεμβάσεις κάτι για το οποίο στην περίπτωση των συνόλων, λόγω της μεγαλύτερης κλίμακας πρέπει να ληφθούν υπόψη πολύ περισσότερες παράμετροι.

Ένα δεύτερο σημείο είναι πως στην περίπτωση που τα σύνολα είναι οικιστικά σύνολα, με αδιάκοπη χρήση στο ρου του χρόνου πρέπει να ληφθούν υπόψη οι μεγαλύτερες απαιτήσεις εξυπηρέτησης και μάλιστα σε πολεοδομικό επίπεδο. Επιπλέον, η προστασία θα πρέπει να ενσωματώνει τη μέριμνα για την ένταξη των εξελισσόμενων απαιτήσεων του σύγχρονου τρόπου ζωής, με τα λιγότερα δυνατά προβλήματα και συγκρούσεις, καθώς έτσι θα είναι δυνατή η συνέχιση της χρήσης τους και άρα η συνεχής η φροντίδα για τη διατήρηση των κελυφών τους.

1.2. Η έννοια του πολιτιστικού περιβάλλοντος

Όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, το ελληνικό Σύνταγμα παρέχει αυξημένη προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς την οποία συνδυάζει με τη γενικότερη προστασία του περιβάλλοντος. Για το λόγο αυτό εισάγεται μια νέα έννοια, η έννοια του Πολιτιστικού Περιβάλλοντος. Στο Ν.360/1976 (ΦΕΚ 151 Α/22.6.1976) «Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος» ορίζεται ως *«τα ανθρωπογενή στοιχεία πολιτισμού και χαρακτηριστικά, όπως αυτά διαμορφώθηκαν από την παρέμβαση και τη σχέση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, περιλαμβανομένων των ιστορικών χώρων και της καλλιτεχνικής και πολιτιστικής εν γένει κληρονομιάς της χώρας»*. Πρόκειται για έναν πολύ ευρύ ορισμό που στοχεύει να καλύψει, χωρίς διακρίσεις, όλες τις πτυχές της πολιτιστικής κληρονομιάς, όλων των έργων του ανθρώπου, μεταξύ αυτών και τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η οποία είναι εξίσου σημαντική με το φυσικό περιβάλλον για τη διαβίωση και την ανάπτυξη της ζωής του σύγχρονου

ανθρώπου.⁶ Με την εισαγωγή της έννοιας του πολιτιστικού περιβάλλοντος το Σύνταγμα αντιμετωπίζει το περιβάλλον ως σύνολο.⁷

1.3. Η έννοια της αειφορίας

Μια έννοια η οποία εμφανίζεται στα ζητήματα προστασίας της αρχιτεκτονικής, αλλά και της πολιτιστικής κληρονομιάς γενικότερα, είναι η έννοια της αειφορίας. Η αειφορία ή αλλιώς, βιώσιμη ανάπτυξη, αποτελεί όρο της σύγχρονης οικονομικής ανάπτυξης, η οποία όχι μόνο δε νοείται να εξαντλεί τους υφιστάμενους πόρους ή να υποβαθμίζει την ποιότητα του περιβάλλοντος, αλλά θα πρέπει να εξασφαλίζει αυτήν την ποιότητα και την ύπαρξη φυσικών και πολιτιστικών πόρων για τις μελλοντικές γενιές μέσω της ίδιας της οικονομικής ανάπτυξης⁸. Η έννοια της αειφορίας κατοχυρώθηκε επίσης συνταγματικά με την αναθεώρηση του 2001. Στο πλαίσιο της έννοιας της αειφορίας αναπτύσσεται και η αρχή της διηγετικής προστασίας των στοιχείων του περιβάλλοντος, όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

6. Μ. Παπανίκα, 2009, σελ 11,12 .

7. Για το περιεχόμενο της έννοιας του πολιτιστικού περιβάλλοντος βλέπε και Νομολογία ΣτΕ: (2727/97 και 2801/91 για την ενότητα του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

8. Α. Τζίκα-Χατζοπούλου, 2000, σελ 33 .

2. ΔΙΕΘΝΗ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων απορρέει από τα διεθνή νομικά, δεσμευτικά και μη, κείμενα που αναφέρονται στην προστασία της αρχιτεκτονικής, αλλά και γενικότερα της πολιτιστικής κληρονομιάς. Από αυτά, καταρχάς, θα εστιάσουμε στα νομικά δεσμευτικά κείμενα της Σύμβασης της UNESCO (1972) «Για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς» και της Σύμβασης της Γρανάδας (1985) «Για την προστασία της Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς», τα οποία, μετά την επικύρωσή τους από την Ελλάδα, με τους αντίστοιχους νόμους (Ν. 1126/81 Φεκ 32Α/10.02.1981 και Ν.2039/92 Φεκ 61Α/13.04.1992), έχουν ενταχθεί στην εγχώρια νομοθεσία.

Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε εκείνα τα διεθνή, μη νομικά δεσμευτικά κείμενα, όπως Χάρτες, Διακηρύξεις, Συστάσεις κ.λπ., τα οποία έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του πλαισίου προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και των αρχιτεκτονικών συνόλων ειδικότερα. Οι αρχές προστασίας που εξάγονται από αυτά τα κείμενα, καλύπτουν όλο το φάσμα της προστασίας, από την ένταξη των μνημείων και των οικισμών στο χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, στη χρήση τους, αλλά και στη μεθοδολογία παρέμβασης στις επιμέρους κατασκευές τους, που είναι απαραίτητες για τη διατήρησή τους.

2.1. Νομικά δεσμευτικά κείμενα

2.1.1. Σύμβαση για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, Παρίσι, (1972)

Η προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς προσδιορίζεται με το κείμενο της Σύμβασης για την Προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής Κληρονομιάς, η οποία υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση της Ουνέσκο, στις 16/11/1972. Στο προοίμιό της, τονίζεται η παγκόσμια σημασία κάθε αγαθού πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, καθώς, η απώλεια ενός τέτοιου αγαθού καθιστά φτωχότερους όλους τους λαούς του κόσμου. Σκοπός της Σύμβασης, είναι η υποστήριξη της εθνικής «προστατευτικής» δραστηριότητας κάθε συμβαλλόμενου κράτους και η περιφρούρηση των στοιχείων πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς που παρουσιάζουν παγκόσμιο ενδιαφέρον, με λίγα λόγια, σκοπός είναι η συγκρότηση ενός συστήματος προστασίας σε διεθνές επίπεδο⁹.

Στην πρώτη ενότητα, των ορισμών, διακρίνεται η πολιτιστική από τη φυσική κληρονομιά. Στην πολιτιστική (αρ. 1), η οποία είναι ανθρωπογενής, η αρχιτεκτονική κληρονομιά καταλαμβάνει μεγάλο μέρος της και με τη σειρά της διακρίνεται σε μνημεία¹⁰, σύνολα οικοδομημάτων¹¹ και τοπία¹². Η φυσική

9. Κόνσολα, 1995, σελ 53

10. Μνημεία: αρχιτεκτονικά έργα, σημαντικά έργα γλυπτικής και ζωγραφικής, έργα και κατασκευαί αρχαιολογικού χαρακτήρος, επιγραφαί, σήλαια και σύνολα έργων παγκοσμίου αξίας από της απόψεως της ιστορίας, της τέχνης ή της επιστήμης.

11. Βλ. παραπάνω 2.1. Ορισμός Αρχιτεκτονικών Συνόλων

κληρονομιά από τη άλλη πλευρά, (αρ. 2), περιλαμβάνει αποκλειστικά σχηματισμούς που δημιουργός τους είναι η ίδια η φύση.

Στη συνέχεια, δίνεται ο τρόπος συνδυασμού της εθνικής και της διεθνούς προστασίας του συνόλου της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς. Για την αποτελεσματική προστασία (αρ. 5), προϋπόθεση είναι ο προσδιορισμός του εκάστοτε αντικειμένου της προστασίας, με τη συνδρομή των κρατών μελών, η υιοθέτηση προστατευτικής πολιτικής σε εθνικό επίπεδο από τα συμβαλλόμενα κράτη, η δημιουργία υπηρεσιών, που το αντικείμενό τους και η δράση τους θα είναι η προστασία της κληρονομιάς, η ενίσχυση της έρευνας γύρω από τις μεθόδους παρεμβάσεων, η δημιουργία κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου και η εκπαίδευση και η ενημέρωση γύρω από το πλαίσιο προστασίας.

Η διεθνής ενασχόληση με την κληρονομιά των συμβαλλόμενων κρατών δεν θίγει την εθνική κυριαρχία σε αυτή (αρ. 6). Στη συνέχεια, προσδιορίζονται οι διαδικασίες που ενισχύουν την προστασία σε διεθνές επίπεδο. Αυτές είναι, η συγκρότηση διακυβερνητικής επιτροπής (αρ. 8), στην οποία θα εκπροσωπούνται οι συμβαλλόμενες χώρες και η συγκρότηση ταμείου για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Στις αρμοδιότητες της επιτροπής, είναι και η σύνταξη και ενημέρωση του «Καταλόγου Παγκοσμίου Κληρονομιάς» στον οποίο οι εγγραφές των αγαθών γίνονται κατόπιν προτάσεων των ενδιαφερόμενων κρατών μελών, ενώ ένας δεύτερος κατάλογος ο «Κατάλογος της εν Κινδύνω Παγκοσμίου Κληρονομιάς» έχει σκοπό την ενεργοποίηση της λήψης προστατευτικών μέτρων για αγαθά που απειλούνται από αναπτυξιακούς παράγοντες, συρράξεις, εγκατάλειψη, φυσικά αίτια ή οποιοδήποτε άλλο λόγο. Η αξιολόγηση της οικουμενικότητας της σημασίας των προτεινόμενων αγαθών για την εγγραφή στον κατάλογο, προσδιορίζεται από τη διακυβερνητική επιτροπή. Προσδιορίζονται, επιπλέον, οι «όροι και τρόποι» της διεθνούς συνδρομής, σε περίπτωση που κάποιο από τα συμβαλλόμενα κράτη προσφύγει σε αυτήν, τα μορφωτικά προγράμματα, και οι εκθέσεις των δραστηριοτήτων των συμβαλλόμενων κρατών και της «Επιτροπής Παγκοσμίου Κληρονομιάς».

Η διεθνής σημασία της σύμβασης είναι τεράστια, ενώ η επικύρωσή της από 187 κράτη μέλη έως τώρα, αποδεικνύει την επίσης τεράστια επιτυχία της. Σύμφωνα με τη σύμβαση, το έργο της προστασίας του «συνδυασμένου» αγαθού της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, είναι συλλογικό, ενώ η εθνική και η διεθνής συνεισφορά σε αυτό, είναι σαφώς προσδιορισμένες. Η ευθύνη και οι προστατευτικές αρμοδιότητες (προσδιορισμός, συντήρηση, αξιοποίηση της κληρονομιάς) των κρατών μελών, προσδιορίζονται μέσα από το εθνικό δίκαιο της κάθε χώρας. Ωστόσο, το θέμα του βαθμού εφαρμογής των διεθνών συμβάσεων από τα κράτη μέλη γενικότερα, δε θα σχολιαστεί εδώ περαιτέρω, καθώς υπερβαίνει τα όρια του θέματός μας, σε έκταση και αντικείμενο.

12. Τοπία: έργα του ανθρώπου, ή συνδυασμός έργων του ανθρώπου και της φύσης, καθώς και εκτάσεις περιλαμβανομένων και των αρχαιολογικών χώρων οι οποίες έχουν παγκόσμια αξία από ιστορική, αισθητική, εθνολογική και ανθρωπολογική άποψη.

Ο συνεχής εμπλουτισμός του καταλόγου, αν και παρουσιάζει γεωγραφική ανισοκατανομή των εγγραφών, μαρτυρά το ενδιαφέρον των ίδιων των κρατών μελών για την εγγραφή των μνημείων των χωρών τους στον κατάλογο, κάτι το οποίο βέβαια ενισχύει και την αξιοποίησή τους, με πολλαπλά οικονομικά οφέλη για τα κράτη μέλη, κυρίως χάρη στην αύξηση του τουριστικού ενδιαφέροντος. Επί ελληνικού εδάφους, από τα 17 μνημεία που είναι εγγεγραμμένα στον κατάλογο, τα περισσότερα εμπίπτουν στην κατηγορία των συνόλων οικοδομημάτων και των τόπων, ενώ όλα, είναι κηρυγμένοι αρχαιολογικοί χώροι¹³, οι οποίοι μάλιστα, αντιπροσωπεύουν σημαντικότερες χρονικές περιόδους του πολιτισμού που αναπτύχθηκε στη γεωγραφική περιφέρεια της Ελλάδας. Αυτό βέβαια, ισχύει για τις περισσότερες εγγραφές στον κατάλογο καθώς σε διεθνές επίπεδο, οι εγγεγραμμένες θέσεις αφορούν κυρίως σε συμπλέγματα μνημείων και τοπία και λιγότερο σε μεμονωμένα έργα.

Με αφορμή τις επιλογές των εγγραφών, στον κατάλογο αξίζει να αναφερθούμε στο ρόλο του ICOMOS του οποίου η συνεισφορά στην ουσιαστική εφαρμογή των επιταγών της Σύμβασης της Unesco είναι μεγάλη. Το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών ICOMOS είναι ένας διεθνής, επαγγελματικός, μη κυβερνητικός οργανισμός (N.G.O.), που έχει ως σκοπό την προώθηση της θεωρίας, της μεθοδολογίας, της τεχνολογίας και της ενημέρωσης για την προστασία και την ανάδειξη των ιστορικών μνημείων και τοποθεσιών των χωρών όλου του κόσμου, επικεντρωμένος στην αρχιτεκτονική κληρονομιά. Ιδρύθηκε το 1965 με απόφαση του Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και ειδικών της Προστασίας, που πραγματοποιήθηκε το 1964 στη Βενετία και λειτουργεί ως τεχνικός σύμβουλος της UNESCO. Τοπικά εθνικά παραρτήματά του υπάρχουν σε όλες τις χώρες που έχουν κυρώσει τη σύμβαση της Unesco. Κατ' αντιστοιχία, το Διεθνές Κέντρο για τη Μελέτη της Συντήρησης και της Αποκατάστασης των Πολιτιστικών αγαθών (ICCROM) επικεντρώνεται σε θέματα εφαρμογής της προστασίας, διοργανώνοντας σεμινάρια για την εξειδίκευση των επιστημόνων που ασχολούνται με την εφαρμογή της προστασίας. Οι δύο αυτοί μη κυβερνητικοί οργανισμοί λειτουργούν συμπληρωματικά καλύπτοντας όλο το φάσμα της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η σημασία του ICOMOS για την εξέλιξη της επιστημονικής έρευνας γύρω από την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, προκύπτει και από το γεγονός ότι τα περισσότερα από τα διεθνή κείμενα τα οποία ακολούθησαν, και θα μας απασχολήσουν περαιτέρω, είναι προϊόν των εργασιών του ICOMOS.

13. Σύμφωνα με το Ν.3028/2002 η έννοια του αρχαίου καλύπτει τα ακίνητα μνημεία έως το 1830 έτσι ώστε η προστασία τους να προέρχεται αυτόματα από το νόμο. Σε πολλές περιπτώσεις όμως, η κήρυξη αρχιτεκτονικών συνόλων ως αρχαιολογικών χώρων γίνεται είτε για να λυθεί οποιαδήποτε αμφισβήτηση για την υπαγωγή τους στις προστατευτικές διατάξεις του νόμου είτε για να οριοθετηθούν οι ζώνες προστασίας γύρω από το μνημείο.

2.1.2. Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης, Γρανάδα, (1985)

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, το 1985, υιοθέτησε ένα κείμενο ανάλογο με τη Σύμβαση της Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς, που όμως, είναι εξειδικευμένο στην προστασία της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης, την οποία επίσης θεωρεί κοινό αγαθό για όλους τους Ευρωπαίους.

Όπως ήδη είδαμε στον ορισμό των αρχιτεκτονικών συνόλων, η Σύμβαση της Γρανάδας, (1985), η οποία κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν.2039/92 (Φεκ 61Α/13.04.1992), έθεσε το πλαίσιο της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο προοίμιό της, επισημαίνεται η αξία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς: *«η αρχιτεκτονική κληρονομιά αποτελεί μια αναντικατάστατη έκφραση του πλούτου και της ποικιλίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης, μια ανεκτίμητη μαρτυρία του παρελθόντος μας και ένα κοινό αγαθό για όλους τους Ευρωπαίους.»* για την οποία, μέσω της Σύμβασης, διατυπώνονται *«οι βασικές κατευθύνσεις μιας κοινής πολιτικής, η οποία θα εξασφαλίσει την προστασία και αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.»*

Στη συνέχεια, μετά τη διατύπωση των ορισμών της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, όπου αυτή διακρίνεται στα μνημεία, τα αρχιτεκτονικά σύνολα και τους τόπους,¹⁴ ως πρώτη επιταγή της Σύμβασης ορίζεται η αναγνώριση των προστατευόμενων ακινήτων, μέσω της καταγραφής και της τεκμηρίωσής τους (αρ. 2). Τα τρία επόμενα άρθρα της ενότητας *«Νόμιμες Διαδικασίες Προστασίας»*, προσδιορίζουν το πλαίσιο των υποχρεώσεων της διοίκησης σχετικά με την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Έτσι για κάθε συμβαλλόμενο, το πρώτο στάδιο είναι η θέσπιση νομοθεσίας σχετικής με την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς κάθε χώρας, την οποία θα πρέπει και να εφαρμόζει. Το περιεχόμενο της προστασίας έχει να κάνει με την αποφυγή της αλλοίωσης, της ερείπωσης και της κατεδάφισης των προστατευόμενων ακινήτων (αρ. 4.2). Ένα μέσο για να επιτευχθεί αυτό, είναι ο έλεγχος των σχεδίων των αδειών και των εγκρίσεων (κατεδάφιση, ανέγερση, μετατροπή) που σχετίζονται με τη δόμηση και τις επεμβάσεις στα κτίρια και το περιβάλλον τους. Επιπλέον, για την αδιάλειπτη προστασία των ακινήτων, οι απαραίτητες εργασίες συντήρησης θα πρέπει να γίνονται είτε από τους ιδιοκτήτες των ακινήτων με υπόδειξη των δημόσιων υπηρεσιών, είτε από τις ίδιες τις δημόσιες υπηρεσίες, οι οποίες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα ακόμα και να απαλλοτριώσουν (αρ. 4δ) ένα προστατευόμενο ακίνητο, και τέλος σε εξαιρετική περίπτωση, και μόνο για την προστασία του ίδιου του μνημείου να προχωρήσουν στην αποσυναρμολόγηση και μεταφορά ενός μνημείου σε κατάλληλο χώρο (αρ. 5).

14. Βλ. παραπάνω 2.1. Ορισμός Αρχιτεκτονικών Συνόλων και σχετική υποσημείωση

Στα συμπληρωματικά μέτρα προστασίας, ανήκουν η πρόνοια για οικονομική ενίσχυση των υπηρεσιών που σχετίζονται με τη συντήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην ίδια κατεύθυνση και η λήψη μέτρων για την προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος των προστατευόμενων στοιχείων. Τέλος, κάθε συμβαλλόμενο κράτος θα πρέπει να ενισχύσει, αλλά και να αξιοποιήσει μέσω μέτρων την επιστημονική έρευνα γύρω από την προστασία των μνημείων από τη φυσική φθορά, η οποία ενισχύεται από την υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος λόγω της μόλυνσης (αρ. 8). Για τις παραβάσεις της νομοθεσίας θα πρέπει να προβλέπονται ανάλογες κυρώσεις (αρ. 9).

Η αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας θα πρέπει να διέπει τη γενικότερη πολιτική προστασίας κάθε συμβαλλόμενου κράτους. Αυτό σημαίνει την ένταξη της προστασίας (δηλαδή την αναβίωση, συντήρηση, χρήση, και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς) στον χωροταξικό και πολεοδομικό σχεδιασμό, ώστε η αξιοποίησή της να γίνεται ισόρροπα και οι όποιες προσαρμογές για την πρόσβαση σε αυτά (αρ. 12) και χρήση (αρ. 11) των προστατευόμενων στοιχείων να μην υποσκελίζουν τη διαφύλαξή τους. Στο σημείο αυτό παρατηρούμε πως ενθαρρύνεται η συμμετοχή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στην προστασία και αναγνωρίζεται σε αυτήν επικουρικός ρόλος. Στο άρθρο 14, γίνεται λόγος για την ανάπτυξη του θεσμού των χορηγιών, ώστε να συγκροτούνται μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, η δράση των οποίων να ενισχύσει το έργο των αρχών.

Επιπλέον, δίνονται οδηγίες για τη συλλογή και μετάδοση των πληροφοριών που αφορούν στην αρχιτεκτονική κληρονομιά στο επίπεδο της εκπαίδευσης, των επαγγελματικών κλάδων, αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ειδικότερα, στο άρθρο 15, τονίζεται η σημασία της αφύπνισης του κοινού, ήδη από τη σχολική ηλικία, σχετικά με την αξία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς η οποία αποτέλεσε το πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν οι τέχνες, οι παραδόσεις και οι τρόποι ζωής, στοιχεία που μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για τις μελλοντικές γενιές.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο τέλος, η ενημέρωση σχετίζεται με το συντονισμό των κρατών για την πολιτική της συντήρησης, ο οποίος επιτυγχάνεται με την ανταλλαγή πληροφοριών (αρ. 17), μέσων, τεχνικών, επιστημονικών πορισμάτων, ακόμα και με τη μετακίνηση εξειδικευμένων επιστημόνων (αρ. 18) σε θέματα προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

Η Σύμβαση της Γρανάδας, έθεσε τις βάσεις και τις κατευθύνσεις για την ένταξη μιας πολιτικής ολοκληρωμένης προστασίας του συνόλου της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, για κάθε συμβαλλόμενο μέλος καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα, από τον αναπτυξιακό σχεδιασμό ως την επιμέρους προστασία των μνημείων και τη διακίνηση των πληροφοριών και της τεχνογνωσίας από χώρα σε χώρα, με την ενεργό συμμετοχή των ιδιωτών σε αυτό. Οι υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύμβαση είναι σαφείς, το ίδιο και οι διαδικασίες που περιγράφονται (έλεγχος μέσω των αδειών δόμησης κλπ.).

Ωστόσο, αναφορικά με το εγχώριο δίκαιο, ήταν απαραίτητη η ενσωμάτωση των αρχών της σύμβασης σε εξειδικευμένα νομοθετήματα, ώστε να είναι δυνατή η εφαρμογή τους από τη διοίκηση. Παρόλα αυτά, αποτελεί σταθερό σημείο αναφοράς της νομολογίας και η ορθότητα των επιλογών της διοίκησης ελέγχεται ως προς τη συνέπεια προς τις αρχές που διατυπώνονται από τη Σύμβαση.

2.2. Μη νομικά δεσμευτικά κείμενα

Η χρονολογική σειρά των μη νομικά δεσμευτικών κειμένων μας δίνει την εξέλιξη της νοοτροπίας γύρω από την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, μέσα από το πέρασμα του χρόνου. Η παρακάτω περιήγηση στα σημαντικότερα από αυτά τα κείμενα, τηρεί αυτήν τη χρονολογική ακολουθία, ωστόσο, θα εστιάσουμε κυρίως στα σημεία εκείνα των κειμένων που έχουν να κάνουν με τις γενικές αρχές προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και ειδικότερα, των αρχιτεκτονικών συνόλων, ενώ θα σταθούμε λιγότερο στις οδηγίες που αφορούν στις παρεμβάσεις επί των ίδιων των μνημείων, που έχουν περισσότερο τεχνικό χαρακτήρα. Κοινή διαπίστωση, όλων των κειμένων, αποτελεί το γεγονός ότι η διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς είναι διεπιστημονικό πεδίο και απαιτεί τη συνεργασία διαφόρων διακριτών επιστημονικών πεδίων¹⁵.

Το πρώτο χρονολογικά κείμενο που τιτλοφορείται: η Χάρτα της Αθήνας (Αποκατάστασης) (1931) - για την αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων, είναι το κείμενο του πρώτου διεθνούς συνεδρίου αρχιτεκτόνων και τεχνικών για τα ιστορικά μνημεία το 1931. Τα επτά συμπεράσματά της, αφορούσαν στην ανάγκη για ίδρυση φορέων σχετικών με την αποκατάσταση των μνημείων, στην ανάγκη για ανάπτυξη του διαλόγου μεταξύ των επιστημονικών ομάδων που σχετίζονται με τις αποκαταστάσεις, ώστε να προλαμβάνονται τα λάθη που είναι ικανά να αλλοιώσουν το χαρακτήρα των μνημείων (2), καθώς και στην ανάγκη συγκρότησης νομοθεσίας σε εθνικό επίπεδο (3), που να αφορά αυτόν τον τομέα της προστασίας. Ενθαρρύνεται η εισαγωγή νέων τεχνικών αποκατάστασης (5), τονίζεται η ανάγκη μέριμνας για τον περιβάλλοντα χώρο των μνημείων, ενώ τέλος, προβλέπεται πως εφόσον τα ευρήματα των ανασκαφών δεν πρόκειται να αξιοποιηθούν, η καλύτερη μέθοδος προστασίας είναι η κατάκωσή τους (4). Αξιοσημείωτη επίσης είναι η σύσταση που προτρέπει την καταγραφή και την τεκμηρίωση, σε διεθνές επίπεδο, των μνημείων, και κατά συνέπεια την ενημέρωση των πολιτών για την αξία τους, κάτι που αποτελεί πρόδρομο του «Καταλόγου Παγκοσμίου Κληρονομιάς» που θα αρχίσει να σχηματίζεται 41 χρόνια αργότερα. Κατά κάποιο τρόπο, η Χάρτα εστιάζει στην αξία της μεθοδολογίας και της πρόληψης - χωρίς βέβαια να δημιουργεί νομικές υποχρεώσεις - ενώ, όλα αυτά διατυπώνονται πριν από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι καταστροφές του οποίου θα οδηγήσουν το 1954, στη Σύμβαση

15. Γ. Παυλογεωργάτος, 2000, σελ 25.

της Χάγης για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης και των αντίστοιχων πρωτοκόλλων.¹⁶.

Δύο χρόνια αργότερα, διατυπώνονται οι κατευθύνσεις για την προστασία των ιστορικών κέντρων των πόλεων στη Χάρτα των Αθηνών (1933) η οποία παρουσιάστηκε το 1943 ως αποτέλεσμα του τέταρτου CIAM¹⁷ που συνήλθε στην Αθήνα το 1933. Αν και κυρίως γνωστή για την επίδρασή της στην εξέλιξη της επιστήμης της πολεοδομίας, εφόσον αποτέλεσε τον πρώτο «κώδικα πολεοδομίας»¹⁸, η αφιέρωση ενός ξεχωριστού κεφαλαίου πέντε άρθρων στα ζητήματα διαχείρισης της «Ιστορικής Κληρονομιάς των Πόλεων» - όπως είναι και ο τίτλος του κεφαλαίου -, την καθιστά ένα από τα πρώτα κείμενα κατευθυντήριων αρχών για την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων.

Έτσι, μετά τη διαπίστωση, στο άρθρο 9, του προβλήματος της πυκνότητας του πληθυσμού στον ιστορικό πυρήνα των πόλεων, στο άρθρο 65 που τιτλοφορείται: «Οι αρχιτεκτονικές αξίες πρέπει να διαφυλάσσονται (Μεμονωμένα Κτίσματα ή Αστικά σύνολα)», προβάλλεται η ανάγκη διαφύλαξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η οποία καθίσταται απαραίτητη για τη διατήρηση της συνέχειας της ζωής της πόλης, η οποία συνάμα αποτελεί μέρος της ανθρώπινης κληρονομιάς. Τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που θα διαφυλάσσονται διακρίνονται πρώτα για την ιστορική ή συναισθηματική τους - όπως ρητά αναφέρεται- αξία, αλλά και για τις αρχιτεκτονικές τους αρετές. Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι από τον τίτλο του άρθρου 65, εισάγεται η έννοια και των συνόλων (αστικά σύνολα) και όχι μόνο των κτιρίων ως μονάδων. Ωστόσο, αυτό δεν αναλύεται περαιτέρω στο κείμενο της Χάρτας και έρχεται και ως ένα βαθμό σε αντίφαση με τα επόμενα άρθρα που προτείνουν αξιολόγηση και «εκκαθάριση» των ιστορικών μνημείων.

Επειδή στόχος της πολεοδομίας, κατά τη Χάρτα, είναι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του ανθρώπου, στα άρθρα 66 και 67, προτείνεται η αξιολόγηση και επιλογή των προς διατήρηση στοιχείων, με βάση το κατά πόσο μπορούν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της σύγχρονης εποχής, ώστε να αποφευχθεί η διατήρηση χώρων αποξενωμένων από οποιαδήποτε χρήση. Εντύπωση κάνει η πρόταση για διαφύλαξη ενδεικτικών και όχι όλων των «αντιτύπων», αλλά και η πρόταση για «μεταφύτευση» σε περίπτωση που η θέση ενός μνημείου είναι απaráκαμπτο εμπόδιο. Η πρόταση αυτή ανοίγει το δρόμο για μετακινήσεις μνημείων τις οποίες έχουμε δει να συντελούνται στις μέρες μας¹⁹. Ωστόσο, το επόμενο άρθρο (68) τονίζει την ανάγκη προσαρμογής του αναπτυξιακού σχεδιασμού,

16. Σύμβαση Unidroit

17. Το IV CIAM (4ο Διεθνές συνέδριο της μοντέρνας αρχιτεκτονικής) κατέληξε σε ένα κείμενο με τίτλο «Συμπεράσματα» που δημοσιεύτηκε στα Τεχνικά Χρονικά το 1933. Οι προβληματισμοί του Συνεδρίου ήταν πάνω στις υπάρχουσες πόλεις, τους νέους οικισμούς, το ρόλο των ιστορικών κτιρίων και κέντρων στις μοντέρνες πόλεις, τις αρχές προσανατολισμού με βάση τον ήλιο, το μέγεθος και την κατάσταση των χώρων εκπαίδευσης και αναψυχής και τη σχέση του μοντέρνου δρόμου με την κατοικία. Η «Χάρτα των Αθηνών», ως επισκόπηση των «Συμπερασμάτων» δημοσιεύτηκε αρκετά αργότερα (1943) από τον Le Corbusier. Βλ. σχετ. Ε. Σελιανίτη 2005, σελ.3

18. Χριστοφιλόπουλος, 2002,σελ92

19. Μεταφορά της εκκλησίας Πέτρου και Παύλου κατά τη διάρκεια των εργασιών κατασκευής του Αεροδρομίου (Ιούλιος 1997). Πηγή: http://www.hcaa-eleng.gr/greek/airports/athens/naia_hist_gr.html

ώστε να μην αλλοιωθούν ή καταστραφούν τα μνημεία. Σε κάθε περίπτωση όμως, προκρίνεται η λειτουργικότητα από τη «λατρεία της γραφικότητας».

Η ανάγκη ανάδειξης των μνημείων μέσα από τη μέριμνα για τον περιβάλλοντα χώρο τους, είναι το περιεχόμενο του άρθρου 69, όπου προβλέπεται να «εκκαθαριστούν τα μνημεία από τις τρώγλες που τα περιβάλλουν» και να δημιουργηθεί χώρος πρασίνου που θα τα αναδεικνύει. Η πρόταση αυτή είναι αμφιλεγόμενη σχετικά με το τι επιλέγουμε να διατηρήσουμε, δηλαδή ποια από τις φάσεις ενός μνημείου που χρησιμοποιείται στο ρου της ιστορίας είναι εκείνη που προσδιορίζει την αξία του ως μνημείο και άρα προέχει να αποκαλυφθεί και να διατηρηθεί, καθώς και με ποια κριτήρια μπορεί να επιλέγεται, στοιχείο που δεν προκύπτει από τη Χάρτα. Τέλος, στο άρθρο 70, ως επιταγή του μοντέρνου κινήματος, τονίζεται η στάση της νέας αρχιτεκτονικής απέναντι στην αρχιτεκτονική κληρονομιά. Τα νέα κτίρια θα πρέπει να ξεχωρίζουν και «δεν είναι αποδεκτή» οποιαδήποτε μορφολογική ή ρυθμολογική αντιγραφή – μίμηση των ιστορικών τύπων.

Πέρα από την ιστορική σημασία της, ως ένα από τα αρχικά κείμενα, για όσα προτείνει για την καθεαυτή αρχιτεκτονική κληρονομιά, η Χάρτα, σε πολεοδομικό επίπεδο (κάτι που αφορά έμμεσα στη διαχείριση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μέσω της διαμόρφωσης του ευρύτερου περιβάλλοντός της), επίσης πρωτοτυπεί, καθώς προτείνει τη διαίρεση της πόλης σε ζώνες, με βάση τις δραστηριότητες που φιλοξενεί καθεμία από αυτές. Πρόκειται για το «zoning», δηλαδή το λειτουργικό διαχωρισμό των περιοχών της πόλης, όπου οι περιοχές κατοικίας είναι σαφώς διακριτές από τις περιοχές εργασίας και ψυχαγωγίας. Κάτι που στην πράξη, όπου εφαρμόστηκε, δημιούργησε πόλεις υπνωτήρια και περιοχές εργασίας νεκρές μετά τη λήξη των ωραρίων. Η έλλειψη χρήσεων στα μέτωπα του δημόσιου χώρου, σε συνδυασμό με τις προτάσεις για περίοπτα κτίρια, οδήγησαν στις γνωστές διατάξεις παράταξης κατοικιών σε στοίχους και σε αναπλάσεις, που υποβάθμισαν τελικά το δημόσιο χώρο των πόλεων, διαλύοντας τη συνέχεια της πόλης, και καταστρέφοντας το συνεκτικό παραδοσιακό ιστό της.²⁰

Στη Χάρτα της Βενετίας (1964) «Για τη Διατήρηση και αποκατάσταση μνημείων και τόπων» διατυπώνονται οι αρχές για τη διατήρηση και αποκατάσταση των μνημείων και τόπων. Η προστασία των μνημείων ορίζεται ως αντικείμενο που εμπλέκει διάφορα επιστημονικά πεδία, ενώ στόχος είναι η συντήρηση και αποκατάσταση των μνημείων, τόσο ως ιστορικά μνημεία, όσο και ως έργα τέχνης.

Στο πλαίσιο αυτό, ενθαρρύνεται η ένταξη χρήσεων κοινωφελούς χαρακτήρα που διευκολύνουν τη συντήρηση (αρ. 5). Επιπλέον, η προστασία συνεπάγεται τη διατήρηση του περιβάλλοντος χώρου του εκάστοτε μνημείου, αλλά και της κλίμακάς του (αρ. 1). Αποτρέπονται η απόσπαση τμήματος ενός μνημείου και η μετακίνησή του εκτός από εξαιρετικές περιπτώσεις που η προστασία, ή άλλος εθνικός ή διεθνής λόγος εξαιρετικής σημασίας το επιτάσσει (αρ. 7). Η χάρτα συνεχίζει με κατευθύνσεις για την

20. Δ.Ν.Καρύδης, 1991, σελ. 208 – Παραδείγματα αναπλάσεων σε κατεστραμμένες από το Β Παγκόσμιο πόλεμο, περιοχές ευρωπαϊκών μητροπόλεων όπου οι αναπλάσεις εμφορούνταν από τις αρχές του zoning.

αποκατάσταση, όπου τονίζεται η χρήση παραδοσιακών τεχνικών, όσο αυτό είναι εφικτό (αρ. 10). Ο χειρισμός των τοπίων διέπεται από τις ίδιες αρχές (αρ. 14), ενώ η χάρτα κλείνει με οδηγίες για τις ανασκαφές, απορρίπτοντας εκ των προτέρων οποιουδήποτε είδους ανακατασκευή, και με οδηγίες για την καταγραφή των εργασιών η οποία πρέπει να καταλήγει σε δημοσιεύσεις.

Η Χάρτα αυτή η οποία αποσαφήνισε τις συστάσεις της Χάρτας του 1931, αποτέλεσε το βασικό κείμενο αναφοράς γύρω από τις αποκαταστάσεις των διατηρητέων μνημείων και πάνω σε αυτό στηρίχθηκαν όλα τα επόμενα κείμενα που εξειδικεύουν την προστασία των μνημείων. Χαρακτηριστική πάντως είναι η αίσθηση της «απόλυτης προστασίας» που αποπνέει η Χάρτα. Στο σημείο αυτό μπορούμε να αναφέρουμε την ακριβή έννοια και την ιεράρχηση των επεμβάσεων σε μνημεία, όπως έχουν διαμορφωθεί κατά τις επιταγές της Χάρτας της Βενετίας, μέσα από το διεθνή επιστημονικό διάλογο.²¹

Η συντήρηση (conservation, maintenance) είναι η συνεχής και μόνιμη φροντίδα για τη διατήρηση ενός μνημείου. Αποτελεί την ηπιότερη και αποτελεσματικότερη επέμβαση, καθώς με χαμηλό κόστος προλαμβάνει τις καταστροφές. Η στερέωση (consolidation - fastening) είναι η ενίσχυση του φέροντα οργανισμού του μνημείου, με χρήση παραδοσιακών κατά προτίμηση, τεχνικών ή σύγχρονων όπου απαιτείται. Η επισκευή (repair) και ενίσχυση (strengthening) είναι μεγαλύτερης έκτασης επεμβάσεις ως προς τη στατικότητα του μνημείου. Η αποκατάσταση (restoration) είναι εξειδικευμένη επέμβαση που εφαρμόζεται κατ' εξαίρεση με σκοπό την αποκάλυψη της ιστορικής και αισθητικής αξίας του μνημείου, ωστόσο σταματά εκεί που αρχίζουν οι υποθέσεις (π.χ. ως προς τη μορφή ή τις τεχνικές). Η αναστήλωση (anastylose) ως ειδική περίπτωση αποκατάστασης είναι η ανασύνθεση των μελών που σώθηκαν, αλλά έχουν μετακινηθεί από την αρχική τους θέση. Η ανακατασκευή (reconstruction) είναι η ανώτερη κλίμακα επέμβασης και είναι αποδεκτή κατ' εξαίρεση σε περίπτωση καταστροφής του μνημείου. Για όλες τις επεμβάσεις ισχύει η αρχή της αναστρεψιμότητας της επέμβασης.²²

Η Διακήρυξη του Άμστερνταμ (1975) είναι το κείμενο που προέκυψε από το Ευρωπαϊκό Συνέδριο για τη διαφύλαξη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς κατά το έτος 1975 το οποίο είχε κηρυχθεί «Έτος Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς». Το καινοτόμο νόημα της Διακήρυξης, συνοψίζεται στην αρχή της ολοκληρωμένης προστασίας (integrated conservation), η οποία περιλαμβάνει όχι μόνο την προστασία της κατασκευής καθεαυτής, αλλά και της χρήσης του μνημείου και του ευρύτερου περιβάλλοντός του (θέση ήδη διατυπωμένη αν και όχι τονισμένη, σε όλα τα προηγούμενα κείμενα

21. Για θέματα ορολογίας: Γ. Παυλογεωργάτος 2000, σελ 30 καθώς και Ν. Χαρκιολάκης, Η επιστημονική αναστήλωση των αρχιτεκτονικών μνημείων, σε περ. Αρχιτέκτονες 47/2004 σελ.52

22. Σε μετάφραση οι Αρχές της Συντήρησης: «Είναι προτιμότερο να στερεώνουμε παρά να επισκευάζουμε, προτιμότερο να επισκευάζουμε, παρά να αναστηλώνουμε, προτιμότερο να αναστηλώνουμε παρά να ανακατασκευάζουμε, προτιμότερο να ανακατασκευάζουμε παρά να εξωραϊζουμε» Πρβλ. The principles of conservation - The York gospel - according to Derek Linstrum (πολυγραφημένες σημειώσεις του Διευθυντή του Κέντρου Σπουδών Αναστήλωσης του Πανεπιστημίου York της Μεγ. Βρετανίας. Πηγή: Ν. Χαρκιολάκης, Η επιστημονική αναστήλωση των αρχιτεκτονικών μνημείων, σε περ. Αρχιτέκτονες 47/2004 σελ.56

καθώς και στη σύμβαση για την παγκόσμια κληρονομιά). Η ιεράρχηση των μνημείων, και η κριτική αξιολόγησή τους είναι απαραίτητες καθώς είναι αδύνατη η διατήρηση των πάντων.

Επιπλέον, δίνεται χαρακτηριστική έμφαση στα αρχιτεκτονικά σύνολα, καθώς *(β.) η αρχιτεκτονική κληρονομιά δεν περιλαμβάνει μόνο διακεκριμένα κτίρια εξαιρετικής ποιότητας με το άμεσο περιβάλλον τους, αλλά περιλαμβάνει εξίσου όλες τις περιοχές των πόλεων ή των οικισμών (των χωριών) που παρουσιάζουν ιστορικό ή πολιτιστικό ενδιαφέρον*, κάτι το οποίο συνδυάζεται με το άλλο καινοτόμο στοιχείο: τη σύσταση για τη μελλοντική αρχιτεκτονική παραγωγή, η οποία θα πρέπει «να είναι υψηλής ποιότητας», ώστε να αποτελεί με τη σειρά της μελλοντική κληρονομιά (παράγραφος κ). Ασφαλώς, τόσο η προστασία των διατηρούμενων κατασκευών όσο και η ένταξη νέων κτιρίων μπορεί να συμβεί στο πλαίσιο της αξιοποίησης του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού, ώστε το δομημένο περιβάλλον να αντιμετωπίζεται με συνολικό τρόπο²³. Το τελευταίο αναδεικνύει και την πολύ μεγάλη σημασία της διακήρυξης του Άμστερνταμ στη διεύρυνση της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, δίνοντας έμφαση στον τρόπο ένταξής της στη ζωή των χρηστών της και στην προσαρμογή στις εξελισσόμενες ανάγκες τους.

Η Χάρτα του ICOMOS για τη διατήρηση των ιστορικών πόλεων και περιοχών (Ουάσινγκτον 1987)

Το κείμενο αυτό, αφορά σε μια κατηγορία των αρχιτεκτονικών συνόλων, τα ιστορικά κέντρα των πόλεων και των αστικών περιοχών και απαρτίζεται από τρία μέρη. Στο πρώτο συγκεκριμενοποιείται το αντικείμενο αναφοράς στο οποίο εντάσσονται οι ιστορικές αστικές περιοχές, ανεξαρτήτως μεγέθους, οι ιστορικές πόλεις και τα ιστορικά κέντρα των πόλεων, και τα τμήματά τους, μαζί με το φυσικό και το τεχνητό τους περιβάλλον. Η σημασία τους ως φορείς της παραδοσιακής αστικής κουλτούρας κάθε τόπου είναι μεγάλη και υπερβαίνει την καθεαυτή αρχιτεκτονική τους αξία. Ο ρόλος του κειμένου είναι συμπληρωματικός ως προς τη Χάρτα της Βενετίας, και στοχεύει στην εξάλειψη των κινδύνων καταστροφής και αλλοίωσης των περιοχών αυτών από την αύξηση της αστικοποίησης.

Πρώτη από τις αρχές που διατυπώνονται στη συνέχεια, είναι η αρχή της ένταξης της προστασίας των περιοχών αυτών στα προγράμματα του χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού. Στη συνέχεια παρατίθενται τα στοιχεία εκείνα που πρέπει να προστατευθούν, ώστε να διαφυλαχθεί ο χαρακτήρας των περιοχών αυτών (2). Σε αυτές συγκαταλέγονται οι τύποι των οικοδομημάτων και των διαμορφώσεων του δημόσιου χώρου, η σχέση των δομημένων των ελεύθερων αστικών χώρων, η μορφολογία του εσωτερικού και του εξωτερικού των κτιρίων, όπως ορίζεται μέσω της κλίμακας, των μεγεθών, των στυλ, των υλικών, των χρωμάτων, ακόμα και των διακοσμήσεων. Η σχέση μεταξύ της εκάστοτε περιοχής και του φυσικού ή διαμορφωμένου τοπίου και τέλος οι λειτουργίες που εντάχθηκαν κατά καιρούς στις περιοχές αυτές. Ενθαρρύνεται, τέλος, η συμμετοχή των κατοίκων στα προγράμματα

23. The Declaration of Amsterdam (1975): « d. Architectural Conservation must be considered, not as a marginal issue, but as a major objective of town and country planning.» και σχετ. βλ. Δ. Ζήβας, 1997, σελ. 48.

που αφορούν στη διατήρηση των περιοχών αυτών, τα οποία θα πρέπει να εκπονούνται με συστηματικό τρόπο.

Στο τρίτο μέρος, δίνονται μια σειρά αρχών, εργαλείων και μεθόδων επικουρικών για τη σύνταξη προγραμμάτων προστασίας που αφορούν στις περιοχές αυτές. Εδώ, μπορούμε να αναφέρουμε, την αξιολόγηση των κτιρίων, την καταγραφή τους, και την ενημέρωση του κοινού γύρω από αυτά, την ορθή διαχείριση της κυκλοφορίας και της στάθμευσης των οχημάτων, με τη χρήση περιφερειακών οδών που να μην διεισδύουν στον αστικό ιστό, όταν αυτές είναι απολύτως απαραίτητες, και τέλος τη λήψη μέτρων προστασίας από τις φυσικές καταστροφές και την περιβαλλοντική υποβάθμιση.

Η ευαισθησία της Χάρτας αυτής στο χειρισμό των ιστορικών κέντρων διακρίνεται πρώτα από όλα στον τρόπο με τον οποίο ορίζει το αντικείμενο της προστασίας. Υπερβαίνοντας τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά των μονάδων - κτιρίων, αντικείμενο μελέτης και προστασίας είναι και οι μεταξύ τους συσχετισμοί και η ταυτότητα του δημόσιου χώρου, η οποία δεν είναι άσχετη με τις χρήσεις που φιλοξενεί. Πρόκειται για μια συνδυασμένη προσέγγιση που εμπλέκει τόσο τον πολεοδομικό σχεδιασμό, όσο και τους φορείς προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, στην οποία δεν αρμόζουν αποσπασματικές κινήσεις προστασίας.

Συμπληρωματικό χαρακτήρα για την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων, ανάλογο με αυτόν της προηγούμενης χάρτας, έχει και η Χάρτα του ICOMOS για την τοπική²⁴ (vernacular) αρχιτεκτονική κληρονομιά. Μεξικό (1999). Στο κείμενο αυτό δίνεται βάρος στην ανώνυμη οικιστική αρχιτεκτονική των ημιαστικών και αγροτικών περιοχών, η οποία πλήττεται από την ομογενοποίηση της αρχιτεκτονικής και την αστικοποίηση, όπως περιγραφόταν και στην προηγούμενη χάρτα. Πρόκειται για τα στοιχεία που συγκροτούν το εκάστοτε τοπικό αρχιτεκτονικό ιδίωμα κάθε περιοχής, και ως τέτοια μπορούν να αναγνωρισθούν οι παραδοσιακές τεχνικές δόμησης, η σχέση του δομημένου περιβάλλοντος με το τοπικό περιβάλλον, η τυπολογία των παραδοσιακών κτισμάτων, τα παραδοσιακά μοτίβα και η μαστορική τέχνη και οι αντίστοιχες τεχνικές εφαρμογής των υλικών που μεταλαμπαδεύονται στις επόμενες γενεές έξω από τους ακαδημαϊκούς - πανεπιστημιακούς χώρους. Οι κατασκευές που αντιπροσωπεύουν αυτού του είδους την αρχιτεκτονική δεν συναντώνται μεμονωμένα, γι' αυτό και θα πρέπει να αντιμετωπίζονται στα πλαίσια της προστασίας των συνόλων στα οποία ανήκουν.²⁵ Και εδώ επισημαίνεται η στενή σχέση των παραδοσιακών αυτών συνόλων με το περιβάλλον τους, αλλά και τη ζωή της κοινωνίας. Ενώ τέλος, πέρα από τις αρχές της συντήρησης, επισημαίνεται ο ρόλος της

24. Με τη χρήση του όρου «vernacular» νοείται η αρχιτεκτονική κληρονομιά που περιλαμβάνει τα κοινά κτίρια καθημερινής χρήσης, όπως κατοικίες, εργαστήρια κλπ. Επειδή όμως η αρχιτεκτονική της κατηγορίας αυτής διαφοροποιείται ανάλογα τον τόπο εκφράζοντας τα κατά τόπους διαφορετικά αρχιτεκτονικά ιδιώματα που προκύπτουν από την κάλυψη διαφορετικών αναγκών, γίνεται εδώ καθ' υπέρβαση, ελεύθερη μετάφραση του όρου «vernacular architecture», με τη λέξη τοπική αρχιτεκτονική κληρονομιά ώστε να συμπεριλαμβάνονται τα παραπάνω νοήματα.

25. Charter on the built vernacular heritage (1999): Χάρτα για την ανώνυμη αρχιτεκτονική κληρονομιά, Μεξικό (1999), Αρχές διατήρησης: Παράγραφος 3.

καταγραφής, της εκπαίδευσης και της ενημέρωσης²⁶ στην ολοκληρωμένη προστασία των χωρικών αυτών ενοτήτων.

Το καινοτόμο στοιχείο που εισάγεται, έχει να κάνει με τη ρητή ενθάρρυνση της συνέχισης των ζωντανών παραδόσεων κάθε τύπου, στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι παραδόσεις της ανώνυμης αρχιτεκτονικής, για τις οποίες η ευθύνη της διαφύλαξης επαφίεται στο κράτος. Ωστόσο, ειδικά σε τόπους όπου η εμπορευματοποίηση της δόμησης από τη μια και το νομοθετικό πλαίσιο της δόμησης έχουν αφαιρέσει κάθε αρμοδιότητα σχετική με τη δόμηση από τους ίδιους τους τελικούς χρήστες, είναι εξαιρετικά δύσκολο η παράδοση της δόμησης να επιστρέψει και να διατηρηθεί. Πρόκειται για μια γνώση που χάνεται και παραμένει αντικείμενο μελέτης, όταν οι αρμόδιοι των αποκαταστάσεων ενσκήψουν στην ανάγνωσή της.

Παρόλο που σε όλα τα κείμενα που προαναφέρθηκαν τονίστηκε ότι προϋπόθεση της διατήρησης των μνημείων και συνόλων είναι η ένταξη χρήσεων σε αυτά, είναι κοινός τόπος ότι η χρήση, ακριβώς λόγω της ένταξης στο σύγχρονο τρόπο ζωής, κρύβει και ένα πλήθος κινδύνων. Η σύνδεση πολιτισμού και τουρισμού έχει μέχρι στιγμής αποδώσει θετικά αποτελέσματα στη διατήρηση των παραδοσιακών οικισμών, οι οποίοι λόγω της αστυφιλίας έφθιναν και ερήμωσαν. Από την άλλη πλευρά, η τουριστική χρήση είναι μια «βαριά», κατά κάποιο τρόπο, χρήση, τα όρια της οποίας θα πρέπει να προσδιορίζονται, ώστε να μην υπάρχει κίνδυνος αλλοίωσης ή αναποτελεσματικής προστασίας.

Στο πλαίσιο αυτό, υιοθετήθηκε από το ICOMOS η Χάρτα του Πολιτιστικού Τουρισμού, Μεξικό, (1999). Η τουριστική αξιοποίηση των μνημείων είναι φαινόμενο τόσο διεθνές, όσο εγχώριο. Η Χάρτα του Πολιτιστικού τουρισμού αφορά σε μεγάλο βαθμό τον ελληνικό χώρο, μιας και ο τουρισμός έχει στραφεί τόσο γύρω από την αρχαιολογική κληρονομιά, όσο και γύρω από τη μεγαλύτερη κατηγορία των αρχιτεκτονικών συνόλων που αποτελούν οι παραδοσιακοί οικισμοί, οι οποίοι εντάσσονται στο φυσικό τοπίο που επιπλέον προσφέρεται για παραθερισμό. Όμως, η αποδυνάμωση των δραστηριοτήτων της υπαίθρου και επομένως η μετατόπιση της οικονομικής δραστηριότητας γύρω από την τουριστική δραστηριοποίηση έχουν φέρει τα αντίθετα για τη διατήρηση σε πολλές περιπτώσεις αποτελέσματα, υπερσυγκεντρώνοντας τουριστικές δραστηριότητες.

Στη χάρτα του πολιτιστικού τουρισμού, τονίζεται το δικαίωμα και η υποχρέωση όλων στην πρόσβαση στην πολιτιστική κληρονομιά, αναγνωρίζεται όμως, πως οι αρνητικές επιπτώσεις ενός υπερβολικού ή κακοδιαχειρισμένου τουρισμού αφορούν τόσο τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς, όσο και την ίδια την τουριστική δραστηριότητα. Μεταξύ των έξι αρχών της, τονίζεται η ανάγκη για πρόσβαση τόσο στα ίδια τα πολιτιστικά αγαθά, όσο και στην πληροφορία γύρω από αυτά, η ανάγκη εξάλειψης των συγκρούσεων ανάπτυξης και διατήρησης, ο σχεδιασμός της εμπειρίας του

26. Charter on the built vernacular heritage (1999): Χάρτα για την ανώνυμη αρχιτεκτονική κληρονομιά, Μεξικό (1999), Κατευθύνσεις στην πράξη: Παράγραφοι 1 και 7

επισκέπτη η οποία πρέπει να γίνεται με σεβασμό προς την τοπικότητα, ενώ τέλος, τόσο ο σχεδιασμός όσο και τα οφέλη της τουριστικής αξιοποίησης πρέπει να προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από και για την τοπική κοινότητα με στόχο πάντα τη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.

Οι διατυπώσεις στο κείμενο αυτό έχουν έντονη τη μορφή των αρχών και αποδέκτης τους είναι ένα ακόμα πιο ευρύ σύνολο από ότι στα υπόλοιπα κείμενα, καθώς στον τουρισμό εμπλέκονται ακόμα περισσότεροι ιδιωτικοί φορείς. Όπως λοιπόν επισημαίνεται και στην ενότητα των στόχων τη χάρτας, σκοπός είναι η εμπλοκή σε διάλογο όλων των σχετικών φορέων και η συμμετοχική τους δράση στην ανάληψη πρωτοβουλιών, τόσο για την προστασία, όσο και για την αξιοποίηση των πολιτιστικών αγαθών. Βέβαια, κάτι τέτοιο για να μην παραμείνει σε επίπεδο «ευχών» θα πρέπει να εντάσσεται εξίσου στους μηχανισμούς του κρατικού σχεδιασμού και να δημιουργείται κάθε φορά ένα σαφές πλαίσιο, μέσα στο οποίο μπορούν να δρουν οι εκάστοτε φορείς.

Η εξέλιξη των μεθόδων με την εξέλιξη της τεχνολογίας, αλλά και η δοκιμασία στην πράξη των επιταγών της Χάρτας της Βενετίας θα αναδείξει την ανάγκη επικαιροποίησής της με τη Χάρτα του ICOMOS των Αρχών για την Ανάλυση, Συντήρηση και Δομική Αποκατάσταση της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, (2003) με την οποία συγκεκριμενοποιούνται οι κατευθύνσεις της χάρτας της Βενετίας για τη συντήρηση, ενίσχυση και αποκατάσταση των μνημείων, ενώ το κείμενο συμπληρώνεται και από μια σειρά κατευθυντήριων αρχών προς τους μελετητές του σχεδιασμού. Όλες οι προτάσεις που διατυπώνονται έχουν στενά τεχνικό χαρακτήρα, ωστόσο, θα ξεχωρίσουμε δύο από αυτές. Η πρώτη διατυπώνεται στο εδάφιο 1.5.²⁷ και είναι η επισήμανση του ουσιαστικού στόχου των επεμβάσεων, ο οποίος -όσο ελκυστική κι αν δείχνει η επίτευξη ενός τεχνολογικού στόχου γύρω από την αποκατάσταση- παραμένει η διάσωση του κτιρίου ως σύνολο. Με τον τρόπο αυτό τονίζεται στους ειδικούς επιστήμονες που εμπλέκονται στη διατήρηση των μνημείων, πως ο κοινός σκοπός, για τον οποίο συνεργάζονται, δεν ανήκει αποκλειστικά στο αντικείμενο της ενασχόλησής τους, και αυτό ισχύει για όλους τους εμπλεκόμενους φορείς με οποιοδήποτε στοιχείο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς κι αν καταπιάνονται. Η δεύτερη πρόταση που θα μνημονεύσουμε εδώ, διατυπωμένη στο εδάφιο 1.6.²⁸, εισάγει τη «μνήμη των κτιρίων». Μέχρι τώρα μιλούσαμε για καταγραφή των μνημείων και καταγραφή και δημοσίευση των επεμβάσεων στα μνημεία, όμως η διαδικασία αυτή στις μέρες μας μπορεί και γίνεται πιο σύνθετη, και το ίδιο ισχύει για όλες τις υπόλοιπες κατευθύνσεις της χάρτας. Η καταγραφή του

27 Παρατίθεται το αυτούσιο κείμενο: 1.5. Restoration of the structure in Architectural Heritage is not an end in itself but a means to an end, which is the building as whole.

28 Παρατίθεται το αυτούσιο κείμενο: 1.6. The peculiarity of heritage structures, with their complex history, requires the organization of studies and proposals in precise steps that are similar to those used in medicine. Anamnesis, diagnosis, therapy and controls, corresponding respectively to searches for significant data and information, individuation of the causes of damage and decay, choice of the remedial measures and control of the efficiency of the interventions. In order to achieve cost effectiveness and minimal impact on architectural heritage using funds available in a rational way; it is usually necessary that the study repeats these steps in an iterative process.

«ιατρικού ιστορικού» των μνημείων επιτρέπει τη «διάγνωση» των προβλημάτων και των αναγκών τους, το σημαντικότερο όμως, είναι πως τα καθιστά προσαρμόσιμα στις νέες απαιτήσεις, καθώς η συντήρηση, και όπου ενδείκνυται, κάποιες λειτουργικές μετατροπές, είναι εξελισσόμενες διαδικασίες στο χρόνο, εφόσον η χρήση παραμένει στοιχείο του μνημείου. Με την έννοια «μνήμη κτιρίων» γίνεται αναφορά στο σύνολο των πληροφοριών που αφορούν στην κατασκευή και τη χρήση του μνημείου στις οποίες η εύκολη πρόσβαση επιτρέπει τη διατήρηση και προσαρμογή του μνημείου με αξιοποίηση όλων των προηγούμενων επεμβάσεων. Ουσιαστικά, είναι η τεκμηρίωση του υλοποιημένου η οποία αποτελεί εργαλείο τόσο διάγνωσης της παθολογίας του μνημείου, όσο και μελέτης πριν από οποιαδήποτε επέμβαση.

Η περιήγηση στα κείμενα, νομικά δεσμευτικά και μη, παρόλο που περιέλαβε ενδεικτικά τα κείμενα εκείνα που συνδέονται στενότερα με την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων, έδειξε πως η προστασία αυτή, δεν αποτελεί ανεξάρτητο τομέα προστασίας, αλλά εντάσσεται στη γενικότερη προστασία της αρχιτεκτονικής και της γενικότερης πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι αρχές της προστασίας δεν είναι στατικά δόγματα, αλλά εμπλουτίζονται συν τω χρόνω. Σε μεγάλο βαθμό οι αρχές αυτές επαναλαμβάνονται και συγκεκριμενοποιούνται, εισάγονται όμως σε αυτές νέες οπτικές, καθιστώντας τα έτσι τα κείμενα, συμπληρωματικά μεταξύ τους. Στον κατάλογο των κειμένων, θα προστίθενται νέα κείμενα, όσο εξελίσσονται οι ανάγκες προστασίας της πολιτιστικής και αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.

3.ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΙ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σήμερα, στην Ελλάδα, το ισχύον νομικό πλαίσιο για την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων, ορίζεται από το Σύνταγμα, τη νομοθεσία που αφορά στην προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη νομοθεσία που αφορά στη δόμηση. Η επικύρωση των Διεθνών Συμβάσεων, από την Ελλάδα, τις έχει μετατρέψει σε εσωτερικό δίκαιο, χωρίς όμως να θεσπίζεται στους κυρωτικούς τους νόμους, το ακριβές πλαίσιο δράσης της διοίκησης για την εφαρμογή της προστασίας. Οι νόμοι που ισχύουν αυτή τη στιγμή, και από τους οποίους απορρέουν οι προστατευτικές αρμοδιότητες της διοίκησης, είναι αφενός ο Ν.3028/2002 (Φεκ153Α/28.6.2002) «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» και ο πολύ πρόσφατος, «Νέος Οικοδομικός Κανονισμός» Ν.4067/12 (Φεκ79Α/9.4.2012), ο οποίος αντικατέστησε τις μέχρι σήμερα διατάξεις του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού.

Οι νόμοι αυτοί, σε μεγάλο βαθμό, αντικατέστησαν και εμπλούτισαν νόμους με το ίδιο αντικείμενο, που προηγήθηκαν, ενσωματώνοντας τις διεθνείς επιταγές που αφορούν στην προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος, ενώ επίσης αποτέλεσαν τη βάση πάνω στην οποία στηρίχθηκαν οι πολυάριθμοι χαρακτηρισμοί νεώτερων μνημείων και συνόλων που θα παρουσιαστούν εκτενέστερα στη συνέχεια. Τέλος, μέσα από τη νομολογία των δικαστηρίων, με την επίλυση συγκεκριμένων ζητημάτων, διευκρινίζεται και εμπλουτίζεται η ερμηνεία των νόμων κατά περίπτωση.

3.1. Η εξέλιξη της νομοθεσίας γύρω από την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς

Επιχειρώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή, αξίζει να αναφερθεί, πως πριν ακόμα συγκροτηθεί το ελληνικό κράτος, υπήρξε μέριμνα για τη διάσωση των αρχαιοτήτων, καθώς τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος συντελούσαν στο σχηματισμό της τόσο απαραίτητης για τους επαναστατημένους Έλληνες, εθνικής ταυτότητας. Ο προσδιορισμός των προς διάσωση και φύλαξη αρχαιοτήτων, ήδη από το 1833²⁹, επαφίεταν στο εκάστοτε Υπουργείο Παιδείας και μετέπειτα (από το 1971) στο Υπουργείο Πολιτισμού, ενώ, το βάρος της προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς δινόταν ανέκαθεν στα μνημεία της κλασικής αρχαιότητας, τα οποία αποτέλεσαν και τα πρώτα αρχιτεκτονικά σύνολα που εντάχθηκαν σε καθεστώς προστασίας.

Οι αρχαιολογικοί νόμοι, στο πλαίσιο των οποίων εντάσσονταν τα αρχαία ακίνητα μνημεία ήταν ο αρχαιολογικός νόμος της Αντιβασιλείας του 1834 «Περί των επιστημονικών και τεχνολογικών συλλογών, περί ανακαλύψεως και διατηρήσεως των αρχαιοτήτων και της χρήσεως αυτών», τον οποίο διαδέχθηκε ο νόμος ΒΧΜΣΤ' (2646)/24.7.1899. Στους νόμους αυτούς, και στις τροποποιήσεις τους,

29. Με διάταγμα της αντιβασιλείας του 1833 στο οποίο αναφέρεται και «η προπαρασκευή εις ανασκαφή και ανακάλυψιν των απολεσθέντων αριστουργημάτων των τεχνών» Βλ. Π.Πάντος, 2000. σελ.15

λόγω περιορισμού του θέματος, δε θα γίνει εκτενής αναφορά. Μετά από μία σειρά τροποποιητικών και συμπληρωματικών νόμων, με τον κωδικοποιημένο νόμο N. 5351/32 (Φεκ93Α/28.3.1932) «περί αρχαιοτήτων», ορίζεται το καθεστώς προστασίας (ιδιοκτησιακό καθεστώς, ανασκαφές, διατήρηση, οριοθέτηση χώρου μνημείου, καθεστώς επισκευών) για κινητά και ακίνητα αρχαία μνημεία. Με το άρθρο 52 του ίδιου νόμου, δίνεται, μέσω υπουργικής πράξης, η δυνατότητα χαρακτηρισμού συγκεκριμένων μνημείων και οικοδομημάτων, παλαιότερων του 1830, ως προστατευτέων για τα οποία όλες οι επεμβάσεις θα πρέπει να έχουν τη σύμφωνη γνώμη του Υπουργείου Παιδείας μετά από γνωμοδότηση του αρχαιολογικού συμβουλίου. Η αξία του άρθρου αυτού, έγκειται στη δυνατότητα εξειδίκευσης της προστασίας που παρέχει το κράτος σε μνημεία και οικοδομήματα, για τα οποία δεν είναι αυτονόητη η ένταξη σε κάποιο προστατευτικό καθεστώς.

Με το N.1469/1950, (Φεκ169Α/7.8.1950), «Περί προστασίας ειδικής κατηγορίας οικοδομημάτων και έργων τέχνης μεταγενέστερων του 1830» για πρώτη φορά μπορούν να ενταχθούν στο καθεστώς προστασίας του νόμου «περί αρχαιοτήτων» του 1932 και πιο ειδικά στις διατάξεις του άρθρου 52 που είδαμε παραπάνω, και νεότερα ακίνητα μνημεία, χτισμένα μετά τη συγκρότηση του Ελληνικού κράτους, δηλαδή μετά το έτος 1830. Η αξιολόγησή τους γίνεται με βάση την αισθητική τους αξία: «έργα τέχνης», τη θέση τους: είναι χωροθετημένα σε τόπους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και την ιστορική τους σπουδαιότητα. Για το σκοπό αυτό, μπορούν να χαρακτηρίζονται: χώροι, ως τόποι ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, κτίρια, ως έργα τέχνης, ιστορικά οικοδομήματα και ιστορικοί τόποι. Υπεύθυνο για τους χαρακτηρισμούς είναι το Υπουργείο Παιδείας και μετέπειτα το Υπουργείο Πολιτισμού. Δεκατρία χρόνια αργότερα, ιδρύεται η Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων³⁰, η οποία κάνει ευρεία χρήση του νόμου αυτού, προβαίνοντας σε πλήθος χαρακτηρισμών.

Αντίστοιχες διατάξεις εντάχθηκαν στην πολεοδομική νομοθεσία 23 χρόνια αργότερα³¹. Η δυνατότητα χαρακτηρισμού κτιρίων ως διατηρητέων, αλλά και οικισμών ως παραδοσιακών, προβλέπεται και στις αρμοδιότητες του Υπουργείου Δημοσίων Έργων το 1973, μέσω του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού ΝΔ 8/1973 (Φεκ124Α/9.6.1973) και συγκεκριμένα με το άρθρο 79³², όπως αυτό τροποποιήθηκε και αργότερα με το N 622/1977 (Φεκ171Α/20.6.1977). Ο κατά ΓΟΚ χαρακτηρισμός, γίνεται μέσω Προεδρικών Διαταγμάτων, (παρ. 6), στα οποία περιγράφονται οι κατά περίπτωση όροι και περιορισμοί δόμησης, των ίδιων των ακινήτων που περιέχουν μνημεία, καθώς και των γειτονικών τους, και αντίστοιχα οι όροι και οι περιορισμοί δόμησης, εντός και πέριξ των κηρυγμένων παραδοσιακών οικισμών. Αιτία για τους χαρακτηρισμούς αυτούς, μπορεί να είναι το

30. Β. Δωροβίνης, 1984, σελ 83,88

31. Δ. Ζήβας, 1997, σελ. 18.

32. Με το Αρ. 79 παρ. 6 είναι δυνατόν με προεδρικά διατάγματα που εκδίδονται κατόπιν πρότασης του τότε Υπουργού Δημοσίων Έργων, και εφόσον προηγηθεί αιτιολογική έκθεση της αρμόδιας Υπηρεσίας, προκειμένου να διατηρηθεί ο ιδιαίτερος ιστορικός, λαογραφικός, πολεοδομικός, αισθητικός, ή και αρχιτεκτονικός χαρακτήρας του, μπορούν να χαρακτηρίζονται ως διατηρητέα κτίρια, οικισμοί ή τμήματά τους ως παραδοσιακά και να θεσπίζονται όροι και περιορισμοί δόμησης διαφορετικοί από εκείνους του ΓΟΚ.

ιστορικό, λαογραφικό, πολεοδομικό, αισθητικό και αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν. Η ευρύτητα των κριτηρίων αυτών, θα κληροδοτηθεί σε όλες τις τροποποιήσεις του ΓΟΚ ως τις μέρες μας. Με το επόμενο άρθρο 80, του ΓΟΚ, θεσπίζεται και το διοικητικό εργαλείο ελέγχου, οι Επιτροπές Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου, οι οποίες κατά περίπτωση υποδεικνύουν τον τρόπο συμμόρφωσης στους περιορισμούς των προεδρικών διαταγμάτων.

Στα χρόνια που ακολουθούν, η πρακτική των χαρακτηρισμών από τους δυο φορείς, ΥΠΠΟ και ΥΔΕ, γίνεται με παράλληλο τρόπο, με αντίστοιχη χρήση των δύο παραπάνω νομοθετημάτων. Συγχρόνως όμως, αφενός η ανάγκη για αυξημένη προστασία του πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, η οποία στη διεθνή σκηνή παρουσιάζεται μέσω των διεθνών συμβάσεων, και αφετέρου η ανάγκη για ενιαία πολιτική σχεδιασμού η οποία να ελέγχει τις πιέσεις των αναπτυξιακών παραγόντων, οδηγούν στη διατύπωση περαιτέρω γενικών αρχών προστασίας.

Το 1975, μέσω του άρθρου 24 παρ.1, εισάγεται στο Σύνταγμα η έννοια της προστασίας του περιβάλλοντος, φυσικού και πολιτιστικού, ως Κρατική υποχρέωση, μέσω της λήψης προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων. Στην παράγραφο 6, του ίδιου άρθρου επισημαίνεται πως τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές, και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται επίσης από το Κράτος, το οποίο μέσω νόμων δύναται να παίρνει μέτρα περιορισμού της ιδιοκτησίας και αποζημίωσης των ιδιοκτητών.

Το 1976 με το Ν. 360/76 (Φεκ151Α/22.6.1976) «Περί Χωροταξίας και Περιβάλλοντος», διατυπώνονται οι ορισμοί που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος και προσδιορίζεται ο ρόλος της Χωροταξίας ως έκφραση των γενικών αρχών και κατευθύνσεων της χωροταξικής πολιτικής, σε επίπεδο προγραμμάτων οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Η προστασία του περιβάλλοντος έτσι, εντάσσεται «δια νόμου» στη διαδικασία του χωροταξικού σχεδιασμού³³.

Με το άρθρο 2 του Ν. 880/1979 (Φεκ56Α/22.6.1979) εισάγεται ο καινοτόμος θεσμός της Μεταφοράς Συντελεστή Δόμησης ο οποίος όμως τελικά κρίνεται αντισυνταγματικός. Ο νόμος αυτός στο τμήμα που αφορούσε στην προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς³⁴, στόχευε στην παροχή κινήτρων προς τους ιδιοκτήτες διατηρητέων και επέλυε το θέμα της δέσμευσης των δυνατοτήτων των ακινήτων στα οποία περιέχονταν διατηρητέα μνημεία, καθώς εντός μιας περιοχής υποδοχής συντελεστή δόμησης μπορούσε να μεταβιβαστεί το δικαίωμα δόμησης που λόγω της προστασίας, δεν μπορούσε να υλοποιηθεί στο ακίνητο του μνημείου. Η αντισυνταγματικότητά του σχετιζόταν με το γεγονός ότι κατά τη μεταφορά του συντελεστή δόμησης στο βαρυνόμενο ακίνητο, δεν εξεταζόταν αν

33. Μετά τη διατύπωση των ορισμών για το χωροταξικό σχεδιασμό και την προστασία του περιβάλλοντος, στο άρθρο 2, παρ.1 αναφέρεται πως: «Η γενική πολιτική επί της Χωροταξίας και της προστασίας του περιβάλλοντος ασκείται από υπό του Υπουργείου Συντονισμού και Προγραμματισμού.»

34. Ο θεσμός της ΜΣΔ εφαρμόζονταν και σε ακίνητα τα οποία εξυπηρετούσαν πολεοδομικούς σκοπούς διευκολύνοντας την πολιτεία να αποφύγει την αναγκαστική απαλλοτρίωση η οποία ήταν χρονοβόρα και προέβλεπε την καταβολή χρηματικής αποζημίωσης. Έτσι ο ΜΣΔ αποτελούσε ένα πολεοδομικό νομοθετικό εργαλείο με διπλό ρόλο. Α. Τζίκη-Χατζοπούλου, 2000, σελ. 162

αυτό ήταν πολεοδομικά ανεκτό, ούτε ήταν προκαθορισμένες οι ζώνες υποδοχής συντελεστή δόμησης, και το μόνο στοιχείο που εξεταζόταν από την αρμόδια υπηρεσία, ήταν η δυνατότητα του βαρυνόμενου ακινήτου να παραλάβει τον πλεονάζοντα συντελεστή. Επιπλέον, στην πράξη, η μεταφορά συντελεστή από ακίνητα που περιείχαν διατηρητέα, χωρίς την παράλληλη υποχρέωση προς τον ιδιοκτήτη του διατηρητέου για τη μέριμνα αποκατάστασής του, οδήγησε συχνά στη μονόπλευρη εκμετάλλευση του οικονομικού οφέλους της μεταφοράς.

Σε πρακτικό επίπεδο με το N. 1116/81 (Φεκ8Α/14.1.1981) παρέχονται για πρώτη φορά οικονομικά κίνητρα σε ιδιοκτήτες παραδοσιακών ή και διατηρητέων οικοδομημάτων για τη μετατροπή τους σε ξενώνες³⁵, αποσκοπώντας έτσι στην αξιοποίησή τους και στην ενίσχυση του τουρισμού.

Το 1981 με το N. 1126/81 (Φεκ32Α/10.2.1981) κυρώνεται και έχει ισχύ νόμου η Διεθνής Σύμβαση του Παρισιού, για την προστασία της Παγκόσμιας Πολιτιστικής και Φυσικής κληρονομιάς, του 1972.

Ο οικιστικός νόμος, για την επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, ο N.1337/83 (Φεκ33Α/14.3.1983) προβλέπει με το άρθρο 32: «Απαλλοτριώσεις και διαμορφώσεις παραδοσιακών κτιρίων» προσδιορίζει τις αρμοδιότητες του ΥΧΟΠ, το οποίο μπορεί να διαθέτει πόρους του Ε.Τ.Ε.Ρ.Π.Σ. για την απαλλοτρίωση, την επισκευή και ανακατασκευή διατηρητέων κτιρίων. Οι ιδιοκτήτες διατηρητέων οφείλουν σε κάθε περίπτωση να διατηρούν τα αρχιτεκτονικά, καλλιτεχνικά και στατικά στοιχεία τους και να τα ανακατασκευάζουν, ωστόσο προβλέπεται η δυνατότητα παρέμβασης του Δημοσίου σε περίπτωση αδυναμίας ή άρνησης του υπόχρεου ιδιώτη.

Εδώ τίθεται το ζήτημα της υποχρέωσης της ανακατασκευής, η οποία όπως είδαμε στην ανάλυση των διεθνών κειμένων και ειδικότερα σύμφωνα με τη Χάρτα της Βενετίας αποτελεί την έσχατη μορφή παρέμβασης, η οποία επιλέγεται κατ' εξαίρεση και μόνο στην περίπτωση πλήρους καταστροφής του μνημείου, υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης επαρκών στοιχείων για την πρότερη μορφή τους. Το γεγονός ότι δημιουργείται υποχρέωση ανακατασκευής, αντί της υποχρέωσης διαρκούς συντήρησης του μνημείου, αποτελεί μέρος του προβλήματος της εγκατάλειψης των διατηρητέων από τη μια, ενώ από την άλλη πλευρά, η πιθανή ανακατασκευή είναι αμφίβολο ότι θα μπορέσει να διατηρήσει εξίσου με τη μορφή και τα υλικά και τον τρόπο κατασκευής της πρότερης κατάστασης του μνημείου.

Προτεραιότητα σε κάθε περίπτωση έχει η διατήρηση του ίδιου του κελύφους των διατηρητέων κτιρίων, με όποιο μέσο είναι δυνατόν³⁶. Γίνεται προσπάθεια τουλάχιστον σε θεσμικό επίπεδο να παρακαμφθούν οι οικονομικές δυσκολίες, ώστε σε περίπτωση άμεσου κινδύνου ενός μνημείου αυτό να μπορέσει άμεσα να σωθεί, ενώ δίνονται και οικονομικά κίνητρα αξιοποίησής του, όπως το δικαίωμα προτίμησης του δημοσίου σε πιθανή επανοικίαση του. Τέλος, σχετικά με τις επισκευές σε διατηρητέα

35. Βλ. Σχετ. Ν.116/81 Αρ.6 παρ.4

36. Α. Τζίκα-Χατζοπούλου, 2000, σελ. 37, τύποι παρεμβάσεως με κριτήριο την ιδεολογία που επικρατεί σε αυτούς,

κτίρια εφαρμόζεται το Π.Δ. για τη «Διατήρηση επισκευή ή ανακατασκευή αρχιτεκτονικών, καλλιτεχνικών και στατικών στοιχείων διατηρητέων κτιρίων».³⁷

Το 1985 ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός με το Ν. 1577/85 (Φεκ210Α/18.12.1985), παίρνει τη μορφή που με μικρές τροποποιήσεις ισχύει έως σήμερα, αφιερώνοντας 2 άρθρα για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Όπως θα δούμε και αναλυτικότερα στη συνέχεια, το αρ. 4, «Παραδοσιακοί οικισμοί και διατηρητέα κτίρια - Προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος», αναλύει τη διαδικασία και τις προϋποθέσεις χαρακτηρισμού των στοιχείων της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η οποία υλοποιείται μέσω των διατάξεων του αρ. 3 «Πολυεδομικός και Αρχιτεκτονικός Έλεγχος»

Ακολουθεί ο Ν. 2039/1992 (Φεκ61Α/13.4.1992), με τον οποίο κυρώνεται η Σύμβαση της Γρανάδας για την προστασία της Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ευρώπης, ο οποίος αποτελεί πρακτικά απόδοση της Σύμβασης στην Ελληνική Γλώσσα χωρίς να διατυπώνονται σε αυτόν ειδικότερες διατάξεις που να απευθύνονται στην εγχώρια διοίκηση.

Η παράλληλη αρμοδιότητα των ΥΠΠΟ και ΥΠΕΧΩΔΕ ανέδειξε την ανάγκη προσδιορισμού των φορέων: Έτσι με τα Π.Δ. 7.6.79, Π.Δ. 161 της 30.4.1984 και ΠΔ 437/85 επιχειρείται ο διαχωρισμός αρμοδιοτήτων των δύο υπουργείων χωρίς όμως οι ρυθμίσεις αυτές να εγγυώνται την αποτελεσματικότητα της προστασίας³⁸.

Η νέα χιλιετία αναδεικνύει, από τη μια, την ανάγκη ύπαρξης ενός εκσυγχρονισμένου ενιαίου νομοθετικού εργαλείου για την προστασία του συνόλου της πολιτιστικής κληρονομιάς, κατάληξη της οποίας είναι ο Ν.3028/2002, ενώ από την άλλη, η διόγκωση του οικιστικού περιβάλλοντος ανέδειξε την απαίτηση για εκσυγχρονισμό και του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού. Ωστόσο, η χαρακτηριστικότερη ίσως απεικόνιση της ενίσχυσης της προστασίας του περιβάλλοντος γενικότερα και μεταξύ αυτού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος εντοπίζεται στην αναθεώρηση του Συντάγματος, το 2001. Τα παραπάνω, αποτελούν και το ισχύον στις μέρες μας νομικό πλαίσιο της προστασίας του πολιτιστικού περιβάλλοντος και μέσα σε αυτό των αρχιτεκτονικών συνόλων. Στη συνέχεια παρουσιάζονται αναλυτικά τα ισχύοντα νομοθετήματα με τις καινοτομίες που εισήχθησαν σε αυτά και τις ρυθμίσεις που επέβαλαν σε διοικητικό επίπεδο στους αντίστοιχους φορείς.

3.2. Το Σύνταγμα

Στο άρθρο 24 του Συντάγματος και ειδικότερα στην παράγραφο 1, όπως ήδη είδαμε, το περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως σύνολο του φυσικού και του πολιτιστικού περιβάλλοντος. *Παρ.1: «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα*

37. ΦΕΚ 317 Δ' /28.4.1988

38. Β.Δωροβίνης, 1984, σελ. 85

του καθενός. Για τη διαφύλαξή του, το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας.» Με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001 και την αναδιατύπωση της παραγράφου 1, ενισχύεται η προστασία του ενιαίου έννομου αγαθού του περιβάλλοντος καθώς, αναγνωρίζεται όχι μόνο η υποχρέωση του Κράτους για την προστασία του, αλλά και το ατομικό δικαίωμα στην προστασία αυτή. Επιπλέον, εισάγεται και κατοχυρώνεται πλέον συνταγματικά η έννοια της αειφορίας³⁹, η οποία αφορά στην ισόρροπη ανάπτυξη σε σχέση με τη διαφύλαξη των περιβαλλοντικών πόρων, και τέτοιους περιβαλλοντικούς πόρους αποτελούν και τα πολιτιστικά αγαθά, τα οποία δεν πρέπει να εξαντλούνται ή να υποβαθμίζονται⁴⁰. Με τις δύο αυτές προσθήκες επιτυγχάνεται ακόμα πιο αυξημένη προστασία, καθώς οποιοσδήποτε εμπλεκόμενος πολίτης ή ομάδα πολιτών έχει πλέον το δικαίωμα να προσφύγει στη δικαιοσύνη, εάν κρίνουν πως θίγεται αυτό το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμά τους. Επιπλέον, η έννοια της αειφορίας, γίνεται κριτήριο νομιμότητας του σχεδιασμού, των πράξεων και των αποφάσεων, τόσο της διοίκησης όσο και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, ενώ σε αυτήν θα στηριχθεί αρκετά η νομολογία του ΣτΕ.

Η αρχή της αειφορίας διέπει και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την παράγραφο 2 του Συντάγματος στην οποία αναφέρεται ότι: «*Η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του Κράτους με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης...*». Ο χωροταξικός σχεδιασμός⁴¹, δηλαδή η εφαρμογή και η κατανομή της αναπτυξιακής πολιτικής ή καλύτερα του στρατηγικού σχεδιασμού του κράτους στις διαφορετικές περιοχές της χώρας, πέρα από τους στόχους που αφορούν στην ποιότητα ζωής των κατοίκων, πρέπει να εμπεριέχει την διαφύλαξη του ενιαίου αγαθού του περιβάλλοντος.

Εκτός όμως από την προστασία του πολιτιστικού και του οικιστικού περιβάλλοντος γενικότερα, στο άρθρο 24, με την παράγραφο 6, (η οποία δεν αναθεωρήθηκε) συγκεκριμενοποιείται η προστασία των μνημείων, των παραδοσιακών περιοχών και των παραδοσιακών στοιχείων από το Κράτος. Η προστασία αυτή δύναται να περιορίζει το δικαίωμα της ιδιοκτησίας και για το σκοπό αυτό προβλέπεται η δημιουργία κατάλληλης νομοθεσίας, που θα ρυθμίσει τον τρόπο και το είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών εξασφαλίζοντας την προστασία. Με τη ρητή αναφορά στα μνημεία, τις παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία θεμελιώνεται η προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς.⁴²

39.. Κ. Κατσούλη, 2011, σελ.271: με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και την τροποποίησή της από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, Ν.2077/1992 και Ν.2691/1999 αντίστοιχα θεσπίζεται η αρχή της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης.

40. Γλ. Σιούτη, 2004, σελ. 84

41. Μ. Αγγελίδης, 2000, σελ 132.

42. Κ. Κατσούλη, 2011, σελ.273

Επιπλέον, οι όροι που χρησιμοποιούνται στην παράγραφο 6, είναι αρκετά γενικοί, ώστε να μην προκύπτουν χρονολογικοί ή άλλοι περιορισμοί για το περιεχόμενο τη προστασίας.

Συνοψίζοντας, στο άρθρο 24 του Συντάγματος, υπάρχει μια πύκνωση εννοιών σχετικών με την προστασία, αλλά και τη διαχείριση του περιβάλλοντος ως συνόλου. Αφ' ενός δίδεται η επιταγή της προστασίας σε ευρύ (φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον), αλλά και σε ειδικότερο επίπεδο (οικιστικό, πολεοδομικό, μνημεία, παραδοσιακές περιοχές και παραδοσιακά στοιχεία), αφετέρου η προστασία αυτή καλείται να ενταχθεί στο στρατηγικό, αναπτυξιακό σχεδιασμό. Παρόλο που δε γίνεται παραπάνω ρητή μνεία στην αρχιτεκτονική κληρονομιά, παρά στην παράγραφο 6, ολόκληρο το άρθρο 24 συνδέεται με την προστασία της, με την αναφορά στη διαχείριση του περιβάλλοντος και τη ρύθμιση της οικιστικής ανάπτυξης.

3.3. Ο Οικοδομικός Κανονισμός (ΝΟΚ και ΓΟΚ)

Το νομοθετικό εργαλείο με το οποίο ρυθμίζονται οι κανόνες δόμησης και στην ουσία μέσω του οποίου διαμορφώνεται το κτισμένο περιβάλλον είναι ο Οικοδομικός Κανονισμός όπως ισχύει κάθε φορά. Ο «Νέος Οικοδομικός Κανονισμός (ΝΟΚ)» Ν.4067/2012 (Φεκ79Α/9.4.2012), ο οποίος είναι πολύ πρόσφατος (Απρίλιος του 2012), αντικατέστησε εξ ολοκλήρου τον προηγούμενο «Γενικό Οικοδομικό Κανονισμό (ΓΟΚ)» Ν. 2831/2000 (Φεκ140Α/13.6.2000). Ακριβώς επειδή από τη μια είναι τόσο πρόσφατος και μέχρι στιγμής δεν έχουν γίνει κηρύξεις με βάση το νέο νόμο, οπότε δεν μπορούμε να διαπιστώσουμε τις διαφοροποιήσεις στην εφαρμογή του, και επειδή από την άλλη, οι τροποποιήσεις του προηγούμενου ΓΟΚ, με τον οποίο έχουν γίνει οι περισσότεροι χαρακτηρισμοί, ήταν επίσης πρόσφατες (2000), η εξέταση και των δυο νομοθετημάτων θα γίνει μαζί.

Το άρθρο 6 του ΝΟΚ, αφορά στην προστασία της αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς. Στην παράγραφο 1, δίνεται ο ορισμός των στοιχείων της κληρονομιάς, ο οποίος επαναλαμβάνει επακριβώς τους ορισμούς που δίνονται μέσα από τα κείμενα των διεθνών συμβάσεων, κάτι που δε συνέβαινε σε καμία από τις προηγούμενες εκδόχές του. Με προεδρικά διατάγματα, μπορούν να χαρακτηρίζονται ύστερα από πρόταση του αρμόδιου υπουργού με σκοπό τη διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης ιστορικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής κοινωνικής και αισθητικής φυσιογνωμίας τους, ως (παραδοσιακά) προστατευόμενα σύνολα: οικισμοί ή τμήματα πόλεων, ή οικισμών ή αυτοτελή, οικιστικά σύνολα εκτός αυτών, ως ζώνες ιδιαίτερου κάλλους, χώροι, τόποι, τοπία, ή και φυσικοί σχηματισμοί, που συνοδεύουν ή περιβάλλουν στοιχεία αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, όπως και αυτοτελείς σχηματισμοί, φυσικού ή ανθρωπογενούς χαρακτήρα, εντός ή εκτός οικισμών. Η καινοτομία του, έγκειται στο ότι ξεφεύγει από το στενό πλαίσιο των παραδοσιακών οικισμών και διευρύνει το πεδίο

εφαρμογής του στα αντικείμενα των Συμβάσεων. Στην υπόλοιπη δομή του, επαναλαμβάνει σε μεγάλο βαθμό τις διαδικασίες που περιγράφονται στο ΓΟΚ ως ίσχυε.

Μέσω του ΓΟΚ, όπως ίσχυε με το Ν. 2831/2000 (Φεκ140Α/13.6.2000) ρυθμίζονται θέματα που αφορούν σε νέες οικοδομές, όπως η χωροθέτηση, η έκταση της δομημένης επιφάνειας του νέου κτιρίου, ο όγκος του και το ύψος του. Οι γενικοί αυτοί κανόνες είναι δυνατόν να τροποποιούνται, όταν πρόκειται να εφαρμοστούν σε περιοχές ή σε ακίνητα εντός ή πλησίον των οποίων υπάρχουν μνημεία και στοιχεία άξια διατήρησης στα οποία πρέπει να προσαρμοστούν. Ο ΓΟΚ δίνει τη δυνατότητα να προσδιορίζονται τα προστατευτέα στοιχεία του δομημένου, αλλά και του φυσικού περιβάλλοντος, ενώ συγχρόνως ορίζει τη διαδικασία και τα όργανα ελέγχου μέσω των οποίων επιτυγχάνεται η προστασία αυτή. Σχετικά, είναι τα άρθρα 3 και 4 του ΓΟΚ τα οποία και θα προσεγγίσουμε αναλυτικότερα.

3.3. 1. Αντικείμενο της προστασίας κατά ΓΟΚ.

Με το άρθρο 4 του ΓΟΚ, προβλέπεται ρητά η προστασία της αρχιτεκτονικής και της φυσικής κληρονομιάς. Στο πλαίσιο της λήψης προληπτικών μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος⁴³, μπορούν να χαρακτηριστούν και να εισαχθούν σε καθεστώς προστασίας: Μέσω προεδρικών διαταγμάτων: Ως παραδοσιακά σύνολα: Οικισμοί, τμήματα πόλεων, τμήματα οικισμών, αυτοτελή οικιστικά σύνολα. Ως χώροι, τόποι, ζώνες προστασίας παραδοσιακών συνόλων : Χώροι, τόποι, τοπία, ζώνες ιδιαίτερου κάλλους, φυσικοί σχηματισμοί που συνοδεύουν ή περιβάλλουν ακίνητα και στοιχεία αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Ως περιοχές ιδιαίτερης προστασίας: Αυτοτελείς φυσικοί σχηματισμοί ανθρωπογενούς χαρακτήρα εντός ή εκτός οικισμών. Μέσω Υπουργικής Απόφασης: Ως διατηρητέα: Μεμονωμένα κτίρια, τμήματα κτιρίων, συγκροτήματα κτιρίων, στοιχεία του περιβάλλοντος χώρου τους, στοιχεία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος όπως: αυλές, κήποι, θυρώματα, κρήνες. Μεμονωμένα στοιχεία του πολεοδομικού (αστικού ή αγροτικού) εξοπλισμού ή δικτύων εντός ή εκτός οικισμών όπως: πλατείες, κρήνες, διαβατικά, λιθόστρωτα, γέφυρες, χρήσεις ακινήτων με ή χωρίς κτίσματα εντός ή εκτός οικισμών

Βάση του άρθρου 4 του ΓΟΚ, το περιεχόμενο της προστασίας είναι εξαντλητικά ευρύ και πολύ συγκεκριμένο. Με έμφαση όχι μόνο στα καθεαυτά προστατευόμενα αρχιτεκτονικά στοιχεία, αλλά και στον περιβάλλοντα χώρο τους, θα λέγαμε πως ήδη γίνεται υπέρβαση προς όφελος των συνόλων σε σχέση με τα μεμονωμένα στοιχεία. Το αντικείμενο της κατά ΓΟΚ προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων, όχι μόνο είναι συνεπές προς αυτό της Σύμβασης της Γρανάδας, αλλά και ακόμα πιο εξειδικευμένο στην εγχώρια αρχιτεκτονική κληρονομιά, καθώς οι παραδοσιακοί οικισμοί και τα παραδοσιακά αρχιτεκτονικά σύνολα αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς. Από την άλλη, όπως διατυπώνεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 4, σκοπός είναι η

43. Βλ. παραπάνω και αρ. 24 συντάγματος.

διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης ιστορικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής, κοινωνικής και αισθητικής φυσιογνωμίας στοιχείων του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος. Οι λόγοι επομένως για τους οποίους μπορεί να κηρυχθεί ένα οικοδομικό σύνολο προστατευτέο καλύπτουν ένα ιδιαίτερα ευρύ πεδίο. Εδώ επίσης θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει καμία αναφορά σε χρονολογικούς περιορισμούς, πλην ίσως της ίδιας της έννοιας του «παραδοσιακού», σχετικά με την αιτιολογία τη κήρυξης, στοιχείο που διευρύνει το εν δυνάμει αντικείμενο της προστασίας.

3.3.2. Διαδικασία κήρυξης κατά ΓΟΚ

Τόσο στο άρθρο 3 όσο και στο άρθρο 4 του ΓΟΚ περιγράφεται με αρκετά αναλυτικό τρόπο η διαδικασία μέσω της οποίας ενεργοποιείται το προστατευτικό καθεστώς. Έτσι με το άρθρο 3: «Πολεοδομικός και Αρχιτεκτονικός Έλεγχος», προσδιορίζονται οι τρόποι ελέγχου της δόμησης, μέσα από τον έλεγχο κάθε μελέτης οικοδομικής άδειας, ώστε να καλύπτονται αφενός οι απαιτήσεις της αισθητικής και αφετέρου οι κατά το Σύνταγμα απαιτήσεις και στόχοι της οικιστικής ανάπτυξης και της προστασίας του περιβάλλοντος. Η διαδικασία κήρυξης μέσω προεδρικών διαταγμάτων των παραπάνω αρχιτεκτονικών συνόλων ενεργοποιείται με την αιτιολογική έκθεση που συντάσσεται από την αρμόδια υπηρεσία, τη γνωμοδότηση του ΣΧΟΠ, και εάν υπάρχει, τη γνωμοδότηση του εκάστοτε φορέα τοπικής αυτοδιοίκησης (Δήμος ή Κοινότητα). Στην περίπτωση (β) εφόσον δεν καθορίζονται όροι και περιορισμοί δόμησης και χρήσης, η διαδικασία χαρακτηρισμού μπορεί να απλουστευθεί και να υλοποιηθεί μέσω απλής υπουργικής απόφασης.

Με βάση την παράγραφο 2 του αρ.4, η διαδικασία κήρυξης κτιρίων ως διατηρητέων περιλαμβάνει επίσης αιτιολογική έκθεση η οποία είναι προϋπόθεση του χαρακτηρισμού διατηρητέων στοιχείων - κτηρίων. Για τη συγκρότηση της αιτιολογικής έκθεσης (αλλά ακόμα και για την επιλογή - πρόταση κήρυξής τους), γίνεται χρήση των κριτηρίων που προτείνονται στην Εγκύκλιο 3293/273/29.1.92⁴⁴, βάση της οποίας τα κριτήρια χαρακτηρισμού κατατάσσονται σε τέσσερις ομάδες. Έτσι, αναφέρονται ως προσεγγίσεις κριτηρίων η Αρχιτεκτονική θεώρηση, η Ιστορική θεώρηση, η Χρηστική θεώρηση και η Περιβαλλοντική θεώρηση. Καθώς οι τρεις πρώτες θεωρήσεις εστιάζουν κυρίως σε στοιχεία που αφορούν μεμονωμένα κτήρια, στην τέταρτη ομάδα παρατηρούμε πως υπάρχει το κριτήριο της ενότητας κτηρίων και συνόλων, όπως και η περίπτωση των κτιρίων συνοδείας. Οι δυο αυτές περιπτώσεις αποτελούν περιπτώσεις αρχιτεκτονικών συνόλων στις οποίες προτεραιότητα δίνεται στην αποφυγή της διάσπασης της ενότητας του συνόλου σε σχέση με τα υπόλοιπα στοιχεία τους. Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η εγκύκλιος αυτή αφήνει στην κρίση της διοίκησης την εκτίμηση της βαρύτητας κάθε κατηγορίας κριτηρίων κατά περίπτωση.

44. Βλ. «Διατηρητέα Κτίρια και Στοιχεία Ανθρωπογενούς Περιβάλλοντος - Παραδοσιακοί Οικισμοί και οικιστικά Σύνολα - Ιστορικά Κέντρα και Πόλεις» Πόρισμα ομάδας εργασίας του ΤΕΕ/ΤΚΜ, όπως εγκρίθηκε με την υπ' αριθμ. Α173Α/Σ12/09 απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής. σελ.39

3.3.3. Αρμόδιοι Φορείς

Σήμερα, αρμόδιοι φορείς για τον χαρακτηρισμό κτιρίων ως διατηρητέων ή οικισμών ως παραδοσιακών είναι⁴⁵: Το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (ΥΠΕΚΑ), (μέσω του τμήματος Παραδοσιακών Οικισμών, της Διεύθυνσης Πολεοδομικού σχεδιασμού), το οποίο έχει χωρική αρμοδιότητα σε όλη την Επικράτεια πλην των περιφερειών Μακεδονίας - Θράκης και Βορείου - Νοτίου Αιγαίου όπου η σχετική αρμοδιότητα έχει εκχωρηθεί στους φορείς : α) Για τις Περιφέρειες Μακεδονίας - Θράκης τη χωρική αρμοδιότητα έχει το Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης & Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης / Γενική Γραμματεία Μακεδονίας - Θράκης μέσω της Διεύθυνσης Περιβάλλοντος και Υποδομών. Και β) Για τις Περιφέρειες Β. Αιγαίου - Ν. Αιγαίου την χωρική αρμοδιότητα έχει το Υπουργείο Υποδομών & Δικτύων / Γενική Γραμματεία Αιγαίου & Νησιωτικής Πολιτικής μέσω της Διεύθυνσης Περιβάλλοντος.

3.3.4. Η Λειτουργία των ΕΠΑΕ κατά ΓΟΚ και των Συμβουλίων Αρχιτεκτονικής κατά ΝΟΚ

Εκτός από τις κηρύξεις και τη θέσπιση ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης για τα αρχιτεκτονικά σύνολα που αναφέρθηκαν, ουσιαστικό ρόλο στον έλεγχο της εφαρμογής τους έχουν διαδραματίσει οι έλεγχοι της δόμησης από τις πολεοδομικές υπηρεσίες. Οι Επιτροπές Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου (ΕΠΑΕ), έχουν αποτελέσει έως σήμερα⁴⁶ το όργανο εκείνο μέσω του οποίου ασκείται από τις πολεοδομικές υπηρεσίες ο έλεγχος των μελετών για την εφαρμογή των οποίων απαιτείται άδεια δόμησης. Ο σκοπός τους και η σύστασή τους περιγράφονται στο αρ.3 του ΓΟΚ από όπου και προκύπτει ότι αντικείμενο ελέγχου τους είναι η κάλυψη των απαιτήσεων της αισθητικής και η εξασφάλιση της προστασίας του περιβάλλοντος (οικιστικού, φυσικού, πολιτιστικού) στις νέες μελέτες. Συγκροτούνται από αρχιτέκτονες που δραστηριοποιούνται στη δημόσια διοίκηση, με συμμετοχή και ιδιωτών αρχιτεκτόνων που εκπροσωπούν το ΤΕΕ. Διακρίνονται σε πρωτοβάθμιες και δευτεροβάθμιες και στελεχώνονται από αρχιτέκτονες, ενώ θεσμικά αναφέρονται σε περίπτωση που απαιτείται στο Ανώτατο Πολεοδομικό και Αρχιτεκτονικό Συμβούλιο (ΑΠΑΣ) του οποίου ο κατ' εξοχήν ρόλος είναι η γνωμοδότηση επί του αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και επί των επιπτώσεων των τεχνικών έργων σε ευαίσθητες περιβαλλοντικά ή πολιτισμικά περιοχές. Έχουν βαρύνοντα ρόλο για την προστασία των παραδοσιακών οικισμών, των τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και των διατηρητέων κτιρίων, καθώς σε περίπτωση που το υπό μελέτη έργο βρίσκεται μέσα σε παραδοσιακό οικισμό, ή σε τόπο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ή γειτνιάζει με διατηρητέο κτίριο, *επιβάλλεται ο έλεγχος ως προς την*

45. Πηγή: Ιστότοπος ΥΠΕΚΑ: <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=382&language=el-GR>

46. Με ισχύ από 1.3.2012, με το Ν.4030/2012 ο τρόπος έκδοσης των οικοδομικών αδειών αλλάζει προκειμένου να απλουστευθεί η γραφειοκρατία αλλά και να δημιουργηθεί σταδιακά ηλεκτρονικό μητρώο οικοδομών. Μέρος των αρμοδιοτήτων των ΕΠΑΕ μεταφέρεται στα Συμβούλια Αρχιτεκτονικής τα οποία έχουν παρόμοια σύσταση.

εναρμόνιση του έργου προς τα ιστορικά και παραδοσιακά στοιχεία, ο σεβασμός της φυσιογνωμίας και της αισθητικής αξίας των παραδοσιακών μορφών και του περιβάλλοντος με σκοπό τη διατήρηση της πολιτιστικής, αισθητικής τους αξίας, της βαθύτερης μορφολογίας των εκφράσεων και γενικά του τοπικού χρώματος⁴⁷.

Παρατηρούμε πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος του συλλογικού και αποκεντρωμένου αυτού οργάνου στην εφαρμογή των διατάξεων του ΓΟΚ που αφορούν στην προστασία της αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς. Ωστόσο, η πράξη δείχνει πως παρά τα θετικά αποτελέσματα στο δομημένο περιβάλλον που έχουν επιφέρει οι έλεγχοί τους, το έργο τους ενίοτε περιορίζεται. Αυτό συμβαίνει καθώς καλούνται να γνωμοδοτήσουν σε δύσκολα ανατρέψιμες μελέτες για παράδειγμα η χωροθέτηση ενός νέου κτιρίου εντός ενός οικοπέδου, όταν η μελέτη έχει περάσει από τον έλεγχο ΓΟΚ (καθώς οι ΕΠΑΕ δεν ελέγχουν τη νομιμότητα) είναι αρκετά δύσκολο να αναιρεθεί προς όφελος του δημόσιου χώρου. Επιπλέον, το έργο των ΕΠΑΕ εξαρτάται αποκλειστικά από την ποιότητα των μελετών που καλούνται να ελέγξουν, ενώ, η ποσότητά τους ήταν μέχρι πρότινος ιδιαίτερα μεγάλη, στοιχείο ιδιαίτερα πιεστικό για το χρόνο ενασχόλησης με κάθε μελέτη.

Παράλληλα με το Νέο Οικοδομικό Κανονισμό με το Ν.4030/12 (Φεκ249Α/25.11.2012) «Νέος τρόπος έκδοσης οικοδομικών αδειών» και ειδικότερα με τα αρ. 20 έως και 28, οι ΕΠΑΕ και ΑΠΑΣ καταργούνται και μετατρέπονται σε Συμβούλια Αρχιτεκτονικής. Η μετατροπή αυτή έχει στόχο την εξάλειψη των αδυναμιών των πρώην ΕΠΑΕ, κάτι το οποίο βέβαια θα κριθεί κατά την εφαρμογή των νέων νόμων. Με την αναλυτική περιγραφή των αρμοδιοτήτων και της σύστασης των Συμβουλίων Αρχιτεκτονικής ισχυροποιείται ο ρόλος των αρχιτεκτόνων στη γνωμοδότηση επί των αρχιτεκτονικών ζητημάτων τα οποία διαχωρίζονται από τα πολεοδομικά ζητήματα ενώ επιχειρείται η επιλογή των πιο αρμόδιων από αυτούς με την θεσμοθέτηση των προσόντων που πρέπει να καλύπτουν για να μπορούν να μετέχουν στα συμβούλια αυτά.⁴⁸

3.3.5. Πληροφόρηση - Τεκμηρίωση

Όπως επιτάσσει η Σύμβαση της Γρανάδας και κυρίως στο αρ.15 επιβάλλεται η καταγραφή των στοιχείων της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και η ανάπτυξη μιας πολιτικής πληροφόρησης γύρω από αυτήν. Στην προσπάθεια αυτή από τους φορείς που αναφέραμε έχουν δημιουργηθεί οι βάσεις δεδομένων από το ΥΠΕΚΑ, το «Αρχείο Παραδοσιακών Οικισμών και Διατηρητέων Κτιρίων» και από το ΥΜΑΘΡ, η βάση δεδομένων «Διατηρητέα Κτίρια και Παραδοσιακοί Οικισμοί». Στη μεν πρώτη βάση δεδομένων, μπορούμε να παρατηρήσουμε ως θετική την ύπαρξη φωτογραφικού υλικού και σχολιασμού

47. Α. Τσαχαλίνα, 2009, σελ.4

48. Αρ. 23 Προσόντα : ...πρέπει να πληρούνται 2 εκ των: α) εξαετής αρχιτεκτονική εμπειρία β) διάκριση σε αρχιτεκτονικούς διαγωνισμούς γ) δημοσιεύσεις επί αρχιτεκτονικών θεμάτων δ) μεταπτυχιακό ή διδακτορικό σε αρχιτεκτονικές σχολές.

των αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών των κηρυγμένων στοιχείων, αλλά από την άλλη περιλαμβάνονται μόνο οι κηρύξεις από το ΥΠΕΚΑ, όπως και στη δεύτερη περίπτωση οι αντίστοιχες κηρύξεις από το ΥΜΑΘΡ. Η δεύτερη βάση δεδομένων έχει στόχο την πληροφόρηση για τα στοιχεία που ανήκουν στην ανάλογη γεωγραφική περιφέρεια.

3.4.0 Ν.3028/2002

Ο Ν.3028/2002 «Για την προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς» επιχειρεί την ενιαία νομοθετική αντιμετώπιση του συνόλου της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και του Φυσικού χώρου στον οποίο αυτή εντάσσεται. Με αυτόν εκσυγχρονίζεται η αρχαιολογική νομοθεσία και ενσωματώνονται οι επιταγές των διεθνών συμβάσεων. Οι καινοτομίες που εισάγονται με το νομοθέτημα αυτό, είναι αρκετές και αφορούν σε όλες τις εκφάνσεις της πολιτιστικής κληρονομιάς, ενώ εδώ, θα εστιάσουμε στον τρόπο με τον οποίο ο νόμος αναφέρεται αμιγώς στα αρχιτεκτονικά σύνολα, αλλά και γενικότερα στα ακίνητα μνημεία.

3.4.1. Αντικείμενο της προστασίας

Η αρχιτεκτονική κληρονομιά εμπίπτει καταρχήν στις διατάξεις που αφορούν στα ακίνητα μνημεία. Αρχαιολογικά μνημεία, ακίνητα και κινητά, υλικά και άυλα καθώς και ιστορικοί τόποι εντάσσονται στο πεδίο της προστασίας του⁴⁹ Ν. 3028/2002. Μέσω του Αρ. 6: Διακρίσεις ακινήτων μνημείων προσδιορίζονται με σαφήνεια τα αρχαία μνημεία, και τα νεότερα μνημεία ως μεταγενέστερα του 1830. Για τον ορισμό τους χρησιμοποιείται η χρονολογική διάκριση μεταξύ εκείνων προ του 1830 - έτος ίδρυσης του Νέου Ελληνικού Κράτους και εκείνων που δημιουργήθηκαν μετά το έτος αυτό. Όλα τα

Η χρονολογική διάκριση των ακινήτων μνημείων στο Αρ. 6 του Ν.3028/02:

- 1) Τα αρχαία που χρονολογούνται έως και το 1830 .
- 2) Τα νεότερα πολιτιστικά αγαθά που είναι προγενέστερα των εκάστοτε τελευταίων 100 ετών.
- 3) Τα νεότερα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων 100 ετών.

ακίνητα που χρονολογούνται έως και το 1830 θεωρούνται αρχαία και προστατεύονται από το νόμο χωρίς την έκδοση κάποιας διοικητικής πράξης. Τα ακίνητα που χρονολογούνται μετά από το 1830 διακρίνονται στα νεότερα πολιτιστικά αγαθά που είναι προγενέστερα των εκάστοτε τελευταίων 100

49. Αρ.2: Έννοια όρων

ετών και χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής, κοινωνικής, εθνολογικής, λαογραφικής, τεχνικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους, και στα νεότερα πολιτιστικά αγαθά που ανάγονται στην περίοδο των εκάστοτε τελευταίων 100 ετών και χαρακτηρίζονται μνημεία λόγω της ιδιαιτέρως αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής, κοινωνικής, εθνολογικής, λαογραφικής, τεχνικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους. Και για τις δυο περιπτώσεις των νεοτέρων μνημείων ο χαρακτηρισμός γίνεται με απόφαση του Υπουργού Πολιτισμού μετά από γνωμοδότηση του αρμόδιου Συμβουλίου. Για την κήρυξη ενός κτιρίου ως μνημείου ξεπερνιέται το μέχρι πρότινος αισθητικό κριτήριο και εισάγεται με μεγάλη ευρύτητα ως κριτήριο η «κοινωνική, αρχιτεκτονική, πολεοδομική, τεχνική, βιομηχανική, λαογραφική, εθνολογική ή εν γένει ιστορική, καλλιτεχνική ή επιστημονική τους σημασία».

Οι ορισμοί που περιλαμβάνουν τα αρχιτεκτονικά σύνολα είναι αυτοί των αρχαιολογικών χώρων και των ιστορικών τόπων, αρ.2 παρ.δ: *«Ως ιστορικοί τόποι νοούνται είτε εκτάσεις στη ξηρά ή στη θάλασσα ή στις λίμνες ή στους ποταμούς που αποτέλεσαν ή που υπάρχουν ενδείξεις ότι αποτέλεσαν το χώρο εξαιρετών ιστορικών ή μυθικών γεγονότων ή εκτάσεις που περιέχουν ή στις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι περιέχονται μνημεία μεταγενέστερα του 1830, είτε σύνθετα έργα του ανθρώπου και της φύσης μεταγενέστερα του 1830, τα οποία συνιστούν χαρακτηριστικούς και ομοιογενείς χώρους, που είναι δυνατόν να οριοθετηθούν τοπογραφικά και των οποίων επιβάλλεται η προστασία λόγω της λαογραφικής, εθνολογικής, κοινωνικής, τεχνικής, αρχιτεκτονικής, βιομηχανικής ή εν γένει ιστορικής, καλλιτεχνικής ή επιστημονικής σημασίας τους.»* Ο ορισμός για τους ιστορικούς τόπους είναι εξαιρετικά ευρύς ώστε σε αυτόν να συγχωνεύονται κατά κάποιον τρόπο οι ορισμοί της σύμβασης της Γρανάδας για τα αρχιτεκτονικά σύνολα και τους τόπους. Δεν γίνεται κάποια επιπλέον κατηγοριοποίηση όπως στο ΓΟΚ (ιστορικά κέντρα πόλεων, παραδοσιακοί οικισμοί κλπ) γεγονός το οποίο αφήνει ευρύ περιθώριο ερμηνείας αλλά από την άλλη δεν συνδέεται ρητά με τις πιθανές τους κατηγορίες. Ενδεικτικό είναι και το γεγονός ότι εμφανίζεται η έννοια των εκτάσεων ως πιο γενικός όρος από αυτά που προσδιορίζουν το χαρακτήρα των αρχιτεκτονικών συνόλων κατά τη σύμβαση της Γρανάδας δηλαδή, αστικές και αγροτικές κατασκευές. Το περιεχόμενο της προστασίας που αφορά και τα αρχιτεκτονικά σύνολα εντοπίζεται στο τρίτο μέρος του Νόμου αυτό των Χωρικών Ρυθμίσεων. Εδώ γίνεται αναφορά στην οριοθέτηση των αρχαιολογικών χώρων εντός και εκτός οικισμών αλλά και στην οριοθέτηση των ζωνών προστασίας τους.

Το καθεστώς προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων ενεργοποιείται και εδώ με δυο τρόπους, μέσω της αίτησης για οικοδομική εκμετάλλευση ενός ακινήτου, οπότε σε περίπτωση κηρυγμένων μνημείων πρέπει να προηγηθεί έγκριση του ΚΑΣ ή του ΚΣΝΜ κατά περίπτωση ή μέσω της ενεργοποίησης της διαδικασίας χαρακτηρισμού μέσω των υπηρεσιών.

3.4.2. Κριτική στο Ν.3028/02

Αν και σκοπός του νόμου ήταν παραγωγή ενός νομοθετικού εργαλείου που να μην αφήνει ακάλυπτη κάποια πλευρά της πολιτιστικής κληρονομιάς, εντούτοις η προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων δεν παρουσιάζεται αυτοτελώς μέσα στο νόμο. Γίνεται εκτενής παρουσίαση της εφαρμογής της προστασίας στους οικισμούς που αποτελούν αρχαιολογικούς χώρους, ενεργούς και μη και γίνεται επίσης μικρότερης έκτασης αναφορά στους ιστορικούς τόπους. Απουσιάζει η έννοια του αρχιτεκτονικού συνόλου κατά τη Σύμβαση της Γρανάδας και η προστασία τους περνά σε αυτήν των ιστορικών τόπων γεγονός το οποίο αφήνει ένα νομοθετικό κενό.⁵⁰ Μια δεύτερη κριτική αποτελεί το γεγονός ότι προκρίνεται η αρχαιολογική σημασία των παραδοσιακών οικισμών οι περισσότεροι των οποίων υφίστανται προ του 1830 με κίνδυνο τη μετατροπή τους σε μουσειακούς χώρους. Αυτή η παρατήρηση συνδέεται με την κριτική πως μέσω του Ν.3028 δεν υπάρχει πρόθεση για ενεργοποίηση κάποιας αναπτυξιακής πολιτικής. Η τελευταία παραμένει αντικείμενο του χωροταξικού σχεδιασμού, στον οποίο η εφαρμογή του Ν.3028/02, περιορίζονται στην οριοθέτηση των ζωνών προστασίας (Αρ. 12 παρ. 2 «Οριοθέτηση αρχαιολογικών χώρων»).

3.4.3. Τεκμηρίωση

Τα παραπάνω συμπληρώνει η προβληματική τεκμηρίωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς. Η μέχρι τώρα τεκμηρίωση είναι ανεπαρκής όπως είναι προσβάσιμη από το ευρύ κοινό. Ωστόσο, υπάρχει πλέον καταχωρημένο στο ΥΠΠΟ η βάση του «Διαρκούς Καταλόγου Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων» (<http://listedmonuments.culture.gr/>) που περιέχει συγκεντρωτικά όλα τα κηρυγμένα μνημεία, πλην αυτών που εμπίπτουν αποκλειστικά στην αρμοδιότητα του ΥΠΕΚΑ. Η καταλογογράφηση αυτή αν και στερείται οπτικού υλικού είναι πολύ σημαντική καθώς αφενός υπάρχει στις επιταγές των συμβάσεων, αφετέρου, είναι το πρώτο εργαλείο διαχείρισης των μνημείων του πολιτιστικού περιβάλλοντος.

3.4.4. Λοιποί Φορείς

Χαρακτηριστικό ρόλο έχει διαδραματίσει ο Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού στην προστασία και ανάδειξη των παραδοσιακών οικισμών. Με τον ιδρυτικό του Νόμο ο ΕΟΤ δύναται να παρεμβαίνει σε παραδοσιακούς οικισμούς και σε τόπους με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος όπως τα σπήλαια για την αξιοποίηση και ανάδειξή τους. Χωρίς να προχωρά στην αγορά ακινήτων, με την αξιοποίησή τους μέσω

50. Σε παλαιότερη εκδοχή του σχεδίου νόμου περιλαμβάνονταν ειδικές ρυθμίσεις για τα αρχιτεκτονικά σύνολα, σε εφαρμογή της Σύμβασης της Γρανάδας, οι οποίες όμως απαλείφθηκαν ύστερα από τις αντιρρήσεις του ΥΠΕΧΩΔΕ. Αρχιτεκτονικά σύνολα καλύπτονται βεβαίως και τώρα από το νόμο 3028, ιδίως από τον ορισμό των ιστορικών τόπων, που καταλαμβάνει και εκτάσεις που περιέχουν μνημεία. (Άρθρο 2 περ. δ') Πλην όμως, στόχος ήταν να προστατεύονται και σύνολα λιγότερο σημαντικών αυτοτελώς οικοδομημάτων ενώ είναι ζήτημα εάν ανταποκρίνονται αρκούντως στις ιδιαιτερότητες των αρχιτεκτονικών συνόλων οι προβλέψεις του νόμου για την προστασία των οικισμών που αποτελούν αρχαιολογικούς χώρους ή ιστορικούς τόπους. Βλ. Δ.Βουδούρη, Δ. σε ε.Τροβά, «Η πολιτιστική κληρονομιά και το δίκαιο», 2004 σελ. 31

μακροπρόθεσμων συμβολαίων κατόρθωσε να ενδυναμώσει το τουριστικό ενδιαφέρον για τους παραδοσιακούς οικισμούς. Είναι χαρακτηριστικό πως οι εργασίες του έχουν βραβευθεί πολλάκις από τη Europa Nostra.

4.ΚΥΡΗΞΕΙΣ

Μέσα από τις βάσεις δεδομένων των φορέων που είδαμε («Διαρκής κατάλογος κηρυγμένων αρχαιολογικών χώρων και μνημείων» - ΥΠΠΟΤ, «Αρχείο παραδοσιακών οικισμών και διατηρητέων κτιρίων» - ΥΠΕΚΑ, «Διατηρητέα κτίρια και παραδοσιακοί οικισμοί» - ΓΓΜΘΡ, «Πίνακες Παραδοσιακών οικισμών» - ΓΓΑΝΠ), μπορούμε να περιηγηθούμε στις κηρύξεις των αρχιτεκτονικών συνόλων, αυτών δηλαδή για τα οποία υπήρξε ανάγκη κήρυξης (νεώτερα μνημεία) σε αντίθεση με τα υπόλοιπα τα οποία προστατεύονται αυτόματα από το νόμο, χωρίς την έκδοση κάποιας διοικητικής πράξης.

Σε μια προσπάθεια κατηγοριοποίησης των κηρυγμένων συνόλων θα παρατηρήσουμε ότι στην κατηγορία των αρχιτεκτονικών συνόλων που έχουν κηρυχθεί προστατευτέα στην Ελλάδα, είναι οι παραδοσιακοί οικισμοί, τα ιστορικά κέντρα πόλεων και οι υποπεριοχές τους, μέτωπα οδών, κατάλοιπα βιομηχανικών και αγροτικών εγκαταστάσεων, μεμονωμένα κτίρια με τα κτίρια συνοδείας τους και κατασκευές σε δημόσιους χώρους όπως κρήνες, γέφυρες, λιθόστρωτα κλπ. Οι αρχαιολογικοί χώροι και τα συγκροτήματα χώρων λατρείας ανήκουν στην κατηγορία των αρχιτεκτονικών συνόλων τα οποία προστατεύονται από το νόμο χωρίς να συνοδεύονται από κάποια πράξη χαρακτηρισμού. Οι χαρακτηρισμοί που τα αφορούν έχουν στόχο την οριοθέτηση του χώρου τους και τον προσδιορισμό της προστασίας τους και δεν θα αποτελέσουν αντικείμενο αυτής της μελέτης.

Οι κηρύξεις των νεότερων αρχιτεκτονικών συνόλων ακολούθησαν τους αντίστοιχους νόμους. Έτσι, το εκάστοτε Υπουργείο Πολιτισμού (ή Παιδείας νωρίτερα) χαρακτήριζε τα στοιχεία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς που εντάσσονται στην κατηγορία των συνόλων ως ιστορικούς τόπους, ή τόπους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους κυρίως με βάση το Ν. 1469/50 και στις μέρες μας με βάση το Ν.3028/02. Από το 1973, οπότε περνά η δικαιοδοσία των χαρακτηρισμών και στο εκάστοτε ΥΠΕΧΩΔΕ αρχίζουν οι κατά ΓΟΚ κηρύξεις οικισμών ως παραδοσιακών, οι οποίες είναι συχνά μαζικές, και αφορούν ολόκληρους οικισμούς ή τμήματα οικισμών και πόλεων. Πρακτική του υπουργείου αυτού είναι και η μαζική κήρυξη μεμονωμένων κτιρίων, για παράδειγμα σε κάποια συγκεκριμένη πόλη⁵¹, τα οποία όμως δεν αποτελούν σύνολα, πλην κάποιων περιπτώσεων, όπως όταν αυτά σχηματίζουν ένα μέτωπο δρόμου που κρίνεται πως δεν πρέπει να αλλοιωθεί. Ακόμα και τα κτίρια συνοδείας που πολλές φορές εμφανίζονται στις κηρύξεις μεμονωμένων κτιρίων δεν αποτελούν ισχυρό στοιχείο των χαρακτηρισμών και σε περίπτωση που κρίνεται απαραίτητο αποχαρακτηρίζονται ευκολότερα⁵².

Αναγκαστικά λόγω του μεγάλου όγκου των κηρύξεων, θα γίνει μια επιλογή ενδεικτικών περιπτώσεων στις οποίες είτε εισήχθη κάποιο νέο στοιχείο γύρω από τα προβλεπόμενα της προστασίας, είτε είναι αντιπροσωπευτικά της εξέλιξης των χαρακτηριζόμενων αρχιτεκτονικών συνόλων.

51. Για παράδειγμα ο χαρακτηρισμός ως διατηρητέων σαράντα ένα (41) κτιρίων και των κυρίων όψεων δώδεκα (12) κτιρίων που βρίσκονται στον Δήμο Σπάρτης (Ν. Λακωνίας) και καθορισμός ειδικών όρων και περιορισμών δόμησης. Φεκ Δ-547 α/ 05.06.1992

52. Περίπτωση αποχαρακτηρισμένου και κατεδαφισμένου κτιρίου συνοδείας στη Διονυσίου Αεροπαγίτου 15

Πριν όμως δούμε αναλυτικά τις περιπτώσεις των κηρύξεων, ώστε να προσπαθήσουμε να ψηλαφήσουμε τις τάσεις που επικρατούν στους χαρακτηρισμούς, προκειμένου να εμπλουτίσουμε τα ερμηνευτικά μας εργαλεία, θα σταθούμε σε δυο σημεία. Το πρώτο είναι η αναζήτηση της «ελληνικότητας» που διέπει τις τάσεις στην παραγωγή της νεότερης ελληνικής αρχιτεκτονικής και το άλλο είναι οι «μηχανισμοί» που αλλάζουν και διαμορφώνουν το αστικό περιβάλλον μέσω των επενδύσεων στα ακίνητα. Το πρώτο, μας είναι χρήσιμο στον προσδιορισμό της ταυτότητας του εκάστοτε δομημένου περιβάλλοντος, ενώ το δεύτερο σχετίζεται κυρίως με την ενεργοποίηση της διαδικασίας των χαρακτηρισμών.

4.1. Η αναζήτηση της «ελληνικότητας» της αρχιτεκτονικής

Η ίδρυση του σύγχρονου Ελληνικού Κράτους είναι συνυφασμένη με την ιδεολογική αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων μετά την απελευθέρωση. Η μακροχρόνια παρουσία των Οθωμανών και η τεράστια χρονική απόσταση από τα κλασικά έργα των αρχαίων Ελλήνων δημιούργησαν ένα χάσμα «συνέχειας» που η συνεχής χρήση της ελληνικής γλώσσας στη γεωγραφική περιφέρεια της Ελλάδας δεν αρκούσε να γεφυρώσει, ώστε να «πιστοποιείται» ότι οι κάτοικοι του νέου Ελληνικού κράτους έλκουν την καταγωγή τους κατευθείαν από την κλασική αρχαιότητα. Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός θα επιχειρήσει να δώσει απαντήσεις στα ζητήματα ταυτότητας του Ελληνισμού βρίσκοντας στήριξη στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στη Δύση⁵³. Αργότερα, η αντίληψη της ιστορικής συνέχειας του έθνους εκφράζεται πολύ πιο συγκεκριμένα από τον Κ. Παπαρρηγόπουλο, κατά τον οποίο ο «πρώτος ελληνισμός» της κλασικής αρχαιότητας γέννησε το «μακεδονικό ελληνισμό» που εξελίχθηκε στο «χριστιανικό ελληνισμό της Ασίας» με τον οποίο φτάνουμε στο «μεσαιωνικό ελληνισμό». Εντάσσεται έτσι και το υποτιμημένο Βυζάντιο⁵⁴ στο ιδεολογικό υπόβαθρο του προσδιορισμού της ταυτότητας του σύγχρονου ελληνισμού. Η ιδεολογική αυτή αναζήτηση επηρέασε όλους τους τομείς των δραστηριοτήτων αρχιτεκτονική, εκπαίδευση, ιστοριογραφία, λογοτεχνία κλπ.

Παράλληλα, το ελληνικό τοπίο, ήταν διάσπαρτο από αρχαιότητες και μαζί με τους αγώνες για την απελευθέρωση άρχισε να υπάρχει ενδιαφέρον για την προστασία τους και το κυριότερο για την παραμονή τους στον Ελλαδικό χώρο. Συγχρόνως, ξεκίνησε και μια προσπάθεια αναγνώρισης του τι συνθέτει τα «ελληνικά» χαρακτηριστικά των αρχαιοτήτων. Τα αρχαία αποτέλεσαν τα «αυθεντικά» αντικείμενα μελέτης των αρχιτεκτόνων της εποχής, οι οποίοι καλούνταν να επιλύσουν το πρόβλημα του αρχιτεκτονικού ρυθμού που θα εξέφραζε τις ανάγκες συγκρότησης της εθνικής ταυτότητας των νέων Ελλήνων. Οι αρχιτέκτονες της εποχής, με δυτική κυρίως παιδεία, καλούνταν να εφαρμόσουν μια αρχαιοπρεπή αρχιτεκτονική που αναπόφευκτα συγκρινόταν, λόγω γειννίας με τα πρωτότυπα – αυθεντικά έργα της κλασικής Αθήνας, που βέβαια η εξ ολοκλήρου αντιγραφή τους δεν θα μπορούσε να αποδώσει κτίρια που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες των κατοίκων του νεοσύστατου ελληνικού

53. Φιλλιπιδης, 2000, σελ 66

54. Η ανακάλυψη της αξίας των βυζαντινών μνημείων είναι επίσης επηρεασμένη από τη Δύση

κράτους. Έτσι το βάρος πέφτει στη μορφολογία η οποία θα κληθεί να παραλάβει τα ιδεολογικά φορτισμένα νοήματα.

Η νέα αρχιτεκτονική, στην επίσημη μορφή της, δηλαδή στα κτίρια διοίκησης, θα κληθεί να αντιγράψει την κλασικιστική μορφολογία της σύγχρονης της αρχιτεκτονικής της Δύσης, θα κριθεί στον Ελληνικό χώρο ως προς την «ελληνικότητά»⁵⁵ της και θα επηρεάσει τη μορφολογία των περισσότερων κτισμάτων αστικής και λαϊκής αρχιτεκτονικής που χτίζονται μετά το 1830 και έως το 1920 περίπου, σε όλη την επικράτεια του Ελλαδικού χώρου. Είναι μια αρχιτεκτονική με κλασικιστική μορφολογία, νέο-κλασική, που περιβάλλει κτίρια με παραδοσιακές συχνά διατάξεις χώρων και συμβατικές κατασκευές βρίσκοντας τεράστια διάδοση καθώς αντιπροσώπευε μια κοινά αποδεκτή αρχιτεκτονική έκφραση της τόσο αναζητούμενης ελληνικής ταυτότητας. Βέβαια, η διαπίστωση αυτή αποτελεί από μόνη της ένα πολύ μεγάλο αντικείμενο διερεύνησης το οποίο δεν μπορεί να εξεταστεί εξαντλητικά εδώ, ωστόσο στη βιβλιογραφία υπάρχουν πολλές ερμηνείες του φαινομένου⁵⁶.

Επιπλέον, η έννοια της ελληνικότητας στην αρχιτεκτονική διευρύνεται από νωρίς σε μια προσπάθεια ένταξης των βυζαντινών στοιχείων στη χρησιμοποιούμενη αρχιτεκτονική γλώσσα και στην παραδοχή ότι και τα βυζαντινά αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του ελληνισμού και μαρτυρούν την πολιτισμική συνέχεια των Ελλήνων. Κατά το πρότυπο του ήδη καθιερωμένου νεοκλασικισμού θα γίνει μια προσπάθεια εδραίωσης ενός νέο-βυζαντινισμού⁵⁷ από τους αρχιτέκτονες της εποχής, η κίνηση αυτή όμως δεν θα αποκτήσει απήχηση και θα περιοριστεί στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική.

Στον 20^ο αιώνα, με την εισαγωγή των στοιχείων της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, η αναζήτηση της ελληνικότητας στην αρχιτεκτονική όχι μόνο δε θα χαθεί, αλλά αντίθετα θα ενισχύσει το νομιμοποιητικό θεωρητικό λόγο του μοντέρνου κινήματος. Θα αλλάξουν οι διατυπώσεις, και η έκφραση των τοπικών χαρακτηριστικών και θα αναζητηθεί σε πιο ουσιαστικές κατευθύνσεις όπως η σχέση κλειστού και ανοικτού χώρου, σχετικών με τις κλιματολογικές συνθήκες οι οποίες θεωρούνται αναλλοίωτες στο πέρασμα των αιώνων, στη γεωγραφική περιοχή της Ελλάδας. Το ρεύμα αυτό θα χαρακτηριστεί αργότερα ως κριτικός τοπικισμός⁵⁸ από τους ιστορικούς της αρχιτεκτονικής και θα αναδείξει την ύπαρξη (και τις αγνοημένες ως τότε αρχιτεκτονικές αρετές) των παραδοσιακών οικισμών της χώρας ως μαρτυρίες προσαρμογής της αρχιτεκτονικής στις εκάστοτε οικονομικοκοινωνικές και περιβαλλοντικές συνθήκες. Οι εκφραστές του μοντέρνου κινήματος θα βρουν στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική και ιδιαίτερα τη νησιωτική «τα αρχέτυπα της νεωτέρας αρχιτεκτονικής» ενώ ο αρχαίος ορθολογισμός ταυτίζεται με το σύγχρονο τεχνολογικό ορθολογισμό. Με τον τρόπο αυτό το διεθνές μοντέρνο κίνημα,

55. Διάλογος Αρσακείου - Φιλιππίδης, 2000, σελ 72

56. Ενδεικτικά: 1) Τραυλλός, Ι., Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδας, Αθήνα, (1967), και 2) Σκαρπία-Χόιπελ, Ξ. Η μορφολογία του Γερμανικού Κλασικισμού 1789 - 1848 και η δημιουργική αφομοίωσή του, από την ελληνική αρχιτεκτονική, Θεσσαλονίκη (1976).

57. Οφθαλμίατρος Κουτατζόγλου Φιλιππίδης, 2000, σελ 93

58. Κριτικός Τοπικισμός ορισμός ρεύματος κατά τον Κ. Frampton, 2001, σελ. 48

στην εγχώρια εφαρμογή του, αποκτά στοιχεία ελληνικότητας προκειμένου να ισχυροποιηθεί το πέρασμα από την κλασικίζουσα αρχιτεκτονική στη μοντέρνα, όπως το επέτασαν οι συνθήκες κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα.

Εδώ θα επισημάνουμε κάτι ακόμα. Η οικονομία της Ελλάδας στον 20^ο αιώνα θα διαμορφωθεί από τη φθίνουσα πορεία της γεωργικής οικονομίας, την ταλαιπωρία από τους συνεχείς πολέμους και την ανάδειξη της οικοδομής και του τουρισμού ως βαριά βιομηχανία της Ελλάδας. Η στροφή της ανάπτυξης στον τομέα της οικοδομής⁵⁹ θα καθορίσει τις πιέσεις στους κανόνες δόμησης οι οποίοι ευνόησαν την αντικατάσταση σε μικρό χρονικό διάστημα, των περιορισμένων σε όγκο κτιρίων των κέντρων των πόλεων με κτίρια με πολύ υψηλό συντελεστή εκμετάλλευσης με τη μέθοδο της αντιπαροχής.

Αν η γιγάντωση της οικοδομικής δραστηριότητας έπαιξε ρόλο στην αστυφιλία για τα ελληνικά αστικά κέντρα και ιδιαίτερα για την περίπτωση της Αθήνας⁶⁰, η δράση του τουρισμού στην περιφέρεια, διαδραμάτισε εξίσου θετικό και αρνητικό ρόλο. Από τη μια έχουμε τις εργασίες του ΕΟΤ που παρενέβησαν σε περιοχές όπως η Μάνη, μέσω των μακροχρόνιων συμβολαίων χρήσης και αποκατάστασης των κτιρίων των παραδοσιακών οικισμών και από την άλλη την προσέγγιση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον τομέα του τουρισμού αλλά και την κάλυψη της ανάγκης της δεύτερης – εξοχικής κατοικίας για παραθερισμό. Σε κάθε περίπτωση, αναζητήθηκαν τα εύκολα αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά της ελληνικής τέχνης και της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, για την τουριστική ανάδειξη των περιοχών αυτών, ενώ οι παρεμβάσεις έγιναν αξιοποιώντας υπάρχοντα κελύφη και δημιουργώντας νέα στο εγγύς και το ευρύτερο περιβάλλον των παραδοσιακών αλλάζοντάς το εντυπωσιακά και με μεγάλη ταχύτητα στην οποία η πολιτεία αντέδρασε περιορίζοντας τη δόμηση πολλές φορές εκ των υστέρων. Άρχισε έτσι να αναδεικνύεται εντονότερα η ανάγκη για περαιτέρω προστασία αυτών των αρχιτεκτονικών συνόλων.

Πίσω στα αστικά κέντρα, η αστυφιλία και η υπερεκμετάλλευση των δυνατοτήτων δόμησης που εξελίσσονται ραγδαία, θα κάνουν επιτακτικότερη την ανάγκη για προστασία των παλαιότερων κτιρίων που κινδύνευαν από τις νέες δυνατότητες της οικοπεδικής εκμετάλλευσης, καθώς στο χώρο που καταλάμβαναν τα υφιστάμενα κτίρια μπορούσαν να χτιστούν κτίρια με διπλάσιο τουλάχιστον όγκο και επομένως πολλαπλάσια οικονομικά οφέλη. Έτσι, μεμονωμένα κτίρια ενδεικτικά της μετεπαναστατικής πορείας της αρχιτεκτονικής, αρχής γενομένης από τα πρώτα μεγάλα δημόσια κτίρια του νεοελληνικού κράτους θα βρεθούν αρχικά στο επίκεντρο της προστασίας.

59. Έκθεση Βαρβαρέσου 1952, και σχετική διαμάχη για την ανάπτυξη της οικονομίας της Ελλάδας, Σαρηγιάννης, 2000, σελ 146

60. Ο ρόλος της δικτατορίας 1967-1974 υπήρξε πολύ αρνητικός και για τη διατήρηση των αρχιτεκτονικών συνόλων. Στην περίπτωση της Αθήνας με την πλήρη απελευθέρωση των υψών και με τα διατάγματα υποχρεωτικής λεύκανσης των νησιωτικών κατοικιών. (Βλέπε παράρτημα εγκύκλιος 15.06.1972).

Αν το αρχικό ερώτημα που καλούνταν να απαντήσουν οι αρχιτέκτονες που παρήγαγαν αρχιτεκτονική συνοψιζόταν στο ερώτημα: «ποια είναι η ενδεικνυόμενη κάθε φορά έκφραση της ελληνικής ταυτότητας μέσω της αρχιτεκτονικής», το νέο σύνθετο ζήτημα που αναδεικνύει η ανάγκη διαφύλαξης της ιστορικής μνήμης μέσα από την αρχιτεκτονική κληρονομιά συνοψίζεται στο «με ποιο κριτήριο επιλέγουμε εκείνα που θα διατηρηθούν και πως αυτά οριοθετούνται». Η νομοθεσία έθεσε τα κριτήρια επιλογής όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, στην πράξη ωστόσο δεν εξαντλούνται οι δυνατές επιλογές των κριτηρίων αυτών.

4.2. Η δράση του κτηματικού κεφαλαίου στα διαφορετικά είδη των νεώτερων αρχιτεκτονικών συνόλων

Ως κυριότερη αιτία των κηρύξεων εντοπίζουμε τα δυο κυρίαρχα και φαινομενικά αντιφατικά μεταξύ τους, προβλήματα: την εγκατάλειψη και τις έντονες οικιστικές πιέσεις, οι οποίες λειτουργούν με ελαφρώς διαφοροποιημένο για κάθε κατηγορία αρχιτεκτονικών συνόλων, τρόπο.

Για να εξηγήσουμε αυτό το φαινόμενο θα χρειαστεί να προχωρήσουμε σε κάποιες σχηματοποιήσεις - απλοποιήσεις του τρόπου λειτουργίας του κτηματικού κεφαλαίου⁶¹, δηλαδή της επίδρασης των οικονομικών και αναπτυξιακών παραγόντων στην ανάπτυξη και εξέλιξη του δομημένου περιβάλλοντος.

Σχηματικά: Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι παραδοσιακοί οικισμοί εγκαταλείπονται λόγω της αστυφιλίας καθώς οι πόλεις προσφέρουν κοινωνικές και υλικές υποδομές που προσαρμόζονται δυσκολότερα σε απομακρυσμένα και κορεσμένα από την άποψη του χώρου περιβάλλοντα. Συγχρόνως, σταδιακά, οι παραδοσιακοί οικισμοί «επανεφευρίσκονται» κυρίως από τον τουρισμό. Τα ημι-εγκαταλελειμμένα κελύφη τους επανακατοικούνται ως δεύτερες - παραθεριστικές κατοικίες, είτε ως τουριστικά καταλύματα ξενοδοχειακού τύπου, αξιοποιώντας και επεκτείνοντας τις υπάρχουσες υποδομές και μετατρέποντας τα χαρακτηριστικά των οικισμών σε τουριστικά προϊόντα. Στην ίδια διαδικασία εντάσσονται και οι αγροτικές κατασκευές της υπαίθρου (εκτός σχεδίου) στο ευρύτερο περιβάλλον των παραδοσιακών οικισμών με τη διαφορά πως καθώς δεν αποτελούσαν χώρους διαρκούς χρήσης πάντα, όπως τα αγροτικά κελιά, τα κελύφη τους είναι σχετικά δυσπροσάρμοστα σε νέες χρήσεις όπως η κατοικία.

Τα ιστορικά κέντρα των πόλεων και οι υποπεριοχές τους. Ίσως οι περιοχές αυτές των αστικών κέντρων είναι τα πιο τρανταχτά παραδείγματα για τις πιέσεις που ασκούνται. Και μάλιστα σε συσχετισμό μεταξύ τους. Απλοποιώντας τη διαδικασία, μπορούμε να πούμε πως οι παλαιότερες περιοχές που διαθέτουν δύσχρηστα πια κελύφη εγκαταλείπονται, σιγά σιγά, ιδιαίτερα οι περιοχές κατοικίας, μέσω μιας σταδιακής υποβάθμισης: οι ιδιοκτήτες και παραδοσιακοί κάτοικοι μετοικίζουν σε

61. Καρύδης, 1991, σελ 152

περιοχές όπου μπορούν να επιτύχουν καλύτερη ποιότητα ζωής, όπως τα αραιοκατοικημένα προάστια. Έτσι, δημιουργείται μια ανατροφοδοτούμενη αλληλουχία φαινομένων. Η απομάκρυνση των ιδιοκτητών και μόνιμων κατοίκων αφήνει χώρο για την εγκατάσταση νέων και πιθανόν παροδικών χρήσεων. Αυτή η αλλαγή πιέζει τις αξίες των ακινήτων προς τα κάτω ενώ η κινητικότητα των χρηστών βαίνει σε βάρος της συντήρησης των κελυφών αφού καλούνται να προσαρμοστούν αποσπασματικά στις παροδικές νέες χρήσεις. Συντελείται έτσι, μια σταδιακή υποβάθμιση της εικόνας της περιοχής η οποία με τη σειρά της βοηθά στη συμπίεση των αξιών προς τα κάτω. Όταν κάποια κελύφη αρχίζουν να εγκαταλείπονται, τελικά, και να μένουν αρκετό διάστημα χωρίς χρήση, ξεκινά μια διαδικασία αγοράς των φτηνών πια ακινήτων τα οποία συγκεντρώνονται σταδιακά στα χέρια λίγων μεγαλοϊδιοκτητών. Η συκέντρωση των πρώην μικροϊδιοκτησιών σε μεγαλύτερα σύνολα επιτρέπει την πιο ευέλικτη εκμετάλλευσή τους, είτε με τη μορφή των αναπλάσεων είτε με τη μορφή των μεγάλων επενδυτικών οικιστικών προγραμμάτων. Εκτός από την ανανέωση των κελυφών, η ύπαρξη υποδομών όπως τα μέσα συγκοινωνίας εκτοξεύουν τις αξίες των ακινήτων κατακόρυφα και οι πρώην υποβαθμισμένες περιοχές αποτελούν νέα επενδυτικά κέντρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Γκάζι που μετά από μια μακρά περίοδο υποβάθμισης σε μια περίοδο εικοσαετίας άλλαξε έντονα χαρακτήρα με τη σταδιακή εγκατάσταση πολιτιστικών και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων, τη δημιουργία του σταθμού μετρό Κεραμεικός και την επόμενη δημιουργία συγκροτημάτων κατοικιών και τη μετατροπή των υπαρχόντων ακινήτων σε χώρους κατοικίας υψηλών πλέον εισοδημάτων. Η διαδικασία που μόλις περιγράψαμε μπορεί να συμβαίνει στο εσωτερικό μιας περιοχής, όμως μπορεί να εξελίσσεται και συνδυασμένα μεταξύ γειτονικών περιοχών των αστικών κέντρων.

Με τον τρόπο αυτό, μετά από μια περίοδο υποβάθμισης των περιοχών, κατά τη φάση της ανασυγκρότησής τους, αρχίζουν να καταφθάνουν μαζικά στις υπηρεσίες δόμησης (πολεοδομίες) αιτήσεις κατεδάφισης κτιρίων τα οποία εξετάζονται ως προς το κατά πόσο είναι αξία διατήρησης. Εάν δεν έχει προηγηθεί κάποια διαδικασία καταγραφής και χαρακτηρισμού οικοδομημάτων κατά περιοχές, ή η ένταξη σε οποιοδήποτε προστατευτικό καθεστώς (όπως η αναστολή οικοδομικών εργασιών), τότε η εξέταση των κτιρίων δεν ακολουθεί κάποια διαδικασία που να περιλαμβάνει όλη τη χωρική ενότητα που αλλάζει. Έτσι, η αποσπασματικότητα των κηρύξεων που ακολουθούν τις αιτήσεις κατεδάφισης, θυμίζει λίγο τους περιορισμούς των σωστικών ανασκαφών: Εξετάζεται μόνο η περιοχική άμεσου ενδιαφέροντος.

Τα βιομηχανικά κελύφη εγκαταλείπονται λόγω της αποβιομηχάνισης δίνοντας το περιθώριο σε άλλες χρήσεις να καταλάβουν συχνά μεγάλες περιοχές – φιλέτα γης – πολλαπλασιάζοντας την αξία των ακινήτων αυτών λόγω της απουσίας τεμαχισμού τους. Όπου τα κελύφη αυτά διατηρούνται, αλλάζοντας χρήση, σε περιοχές εντός των πόλεων, είναι συχνά πιο συμφέρουσα από την άποψη της οικονομικής εκμετάλλευσης, η διατήρηση του όγκου τους έναντι της κατεδάφισής του, καθώς τις περισσότερες

φορές έχουν κτιστεί με πιο ευνοϊκούς όρους δόμησης από αυτούς που ισχύουν μετέπειτα. Έτσι, χωρίς να υπάρχει σενάριο κατεδάφισης, παρά σε τμήματά τους, τα κελύφη αυτά αποκτούν νέα χρήση με ολότελα διαφορετικές όψεις, όπως σε περιπτώσεις κτιρίων βιοτεχνιών που μετατράπηκαν σε κτίρια σύγχρονων κατοικιών, σε Μεταξουργείο και Γκάζι, χωρίς να προβάλλει κατά τη διαδικασία αυτή, κάποιο σενάριο διατήρησης άλλων στοιχείων πλην του φέροντα οργανισμού τους που πιθανόν να συνέβαλε στην ανάγνωση της συνέχειας της πόλης θυμίζοντας και την προηγούμενη χρήση. Ωστόσο, η τελευταία παρατήρηση δεν αναιρεί ούτε την αξία των πολύ επιτυχημένων περιπτώσεων μετατροπών διατηρητέων κελυφών σε κτίρια με άλλη χρήση, όπως κατοικίες, ούτε το πολύ θετικό γεγονός της διατήρησης ενός όγκου στην ίδια θέση στην πόλη που συμβάλλει στην ισχυροποίηση του αστικού ιστού και εν τέλει στη διατήρηση της συνέχειας της πόλης.

4.3. Κηρύξεις ιστορικών τόπων και τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και διατηρητέων μνημείων

Η δυνατότητα κήρυξης ενός αρχιτεκτονικού συνόλου ως ιστορικού τόπου δόθηκε κυρίως μέσα από το Ν. 1469/50 και αργότερα από το Ν. 3028/02. Πολλοί οικισμοί, πριν κριθούν ως παραδοσιακοί βρέθηκαν ήδη υπό το καθεστώς προστασίας του εκάστοτε Υπουργείου Πολιτισμού το οποίο μέσω Υπουργικής Απόφασης χαρακτήριζε ως ιστορικούς τόπους τα σύνολα αυτά. Δυο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά των κηρύξεων αυτών.

Το πρώτο σχετίζεται με την αιτιολόγηση της πράξης η οποία χρησιμοποιεί πολύ μεγάλη ποικιλία κριτηρίων και αναφέρεται στην πράξη χαρακτηρισμού. Έτσι, ένα αρχιτεκτονικό σύνολο με οικιστικά, βιομηχανικά, ή οποιαδήποτε άλλα κελύφη ή κατασκευές, όπως ιστορικά κέντρα πόλεων, βιομηχανικά συγκροτήματα, μέτωπα οδών, αστικά τοπόσημα, μπορεί να χαρακτηρίζεται, όπως συναντάμε στις πράξεις χαρακτηρισμού, ως ιστορικός τόπος, επειδή έχει διαδραματίσει κάποιο ρόλο στην Ελληνική Ιστορία, επειδή συγκεντρώνει λαογραφικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά που ανήκουν στην Ελληνική Ιστορία ή για οποιοδήποτε άλλο λόγο κρίνει η υπηρεσία. Από το γεγονός αυτό απορρέουν δυο πράγματα: αφενός ότι στην πληθώρα των χαρακτηρισμών συναντάμε όλα τα δυνατά κριτήρια, παρόλο που έμφαση δίνεται και κυρίως στους πρώτους χαρακτηρισμούς, στον ιστορικό χαρακτήρα, και αφετέρου ότι οι πράξεις χαρακτηρισμού αφορούν μεμονωμένα σύνολα και όχι ομάδες συνόλων όπως γίνεται μετέπειτα με τους κατά ΓΟΚ χαρακτηρισμούς.

Το δεύτερο χαρακτηριστικό των κηρύξεων είναι ο περιορισμός στην πράξη χαρακτηρισμού. Αυτό σημαίνει πως από τον χαρακτηρισμό και την αιτιολόγησή του, πέραν της διατήρησης και της σαφούς οριοθέτησης, δεν απορρέουν άλλοι όροι και περιορισμοί δόμησης. Οι επεμβάσεις και η αξιοποίηση του πιθανώς εναπομένοντος συντελεστή δόμησης είναι στοιχεία που θα εγκριθούν όχι από την

πολεοδομική υπηρεσία αλλά από την αντίστοιχη Υπηρεσία του ΥΠΠΟΤ. Από αυτό προκύπτει ότι αλληλοεπικαλύπτονται οι αρμοδιότητες των δυο φορέων.

Ιστορικοί τόποι και ιδιαίτερου φυσικού κάλλους που χαρακτηριστικά έχουν κηρυχθεί είναι τα ιστορικά Νησιά, όπως η Ύδρα, οι Σπέτσες, η Πάτμος. κλπ. Σε ισχύουν και ξεχωριστοί όροι δόμησης που αφορούν στον οικισμό οι οποίοι πολλές φορές προέρχονται από παράλληλες κηρύξεις κατά ΓΟΚ ως παραδοσιακών οικισμών. Υπάρχουν περιπτώσεις οι ίδιοι ιστορικοί τόποι κρίνονται αργότερα και ολόκληροι αρχαιολογικοί χώροι. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα περισσότερα ιστορικά κέντρα και τμήματα πόλεων είναι χαρακτηρισμένοι ιστορικοί τόποι ενώ πολύ λίγες είναι οι περιπτώσεις τμημάτων δρόμων. Χαρακτηριστικό επίσης είναι το γεγονός ότι τα βιομηχανικά συγκροτήματα χαρακτηρίζονται με ή χωρίς τον εξοπλισμό τους συχνότερα ως διατηρητέα μνημεία.

Με χρήση του Ν. 3028/2002, οι οικισμοί που έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικοί τόποι είναι, ο οικισμός Πολυκέρασος Βιτισίου, για την αρχιτεκτονική, λαογραφική και ιστορική του σημασίας και ο ήδη χαρακτηρισμένος παραδοσιακός οικισμός του Βαλτεσίου. Οι χαρακτηρισμοί περιορίζονται στην οριοθέτησή τους χωρίς τη θέσπιση όρων δόμησης ή άλλων περιορισμών παρέμβασης σε αυτό. Τέλος, έχει υπάρξει, ιστορικά και μια περίπτωση αποχαρακτηρισμού οικισμού: Αποχαρακτηρισμός διατηρητέου οικισμού Αλικιανού Κυδωνίας Χανίων καθώς αλλοιώθηκε τόσο που έχασε τους λόγους για τους οποίους κηρύχθηκε. Αξίζει να επισημανθεί εδώ βέβαια πως με το Ν. 3028/2002, η μόνη περίπτωση που είναι δυνατή η ενός μνημείου είναι επιτρεπτός μόνο στην περίπτωση που υπάρχει πλάνη περί τα πράγματα (αρ. 6. παρ.9).

4.4. Χαρακτηρισμός οικισμών ως παραδοσιακών

Αξιοποιώντας τη δυνατότητα κήρυξης ως παραδοσιακών⁶² ολόκληρων οικισμών ή τμημάτων τους, που έδινε ο ΓΟΚ '73, το 1978, εκδόθηκε, όπως αναφέραμε, το πρώτο τέτοιου είδους διάταγμα, το ΠΔ της 13.11.1978 (ΦΕΚ 594/13.11.1978), όπου χαρακτηρίζονταν ως παραδοσιακοί 432 οικισμοί σε 37 νομούς σε όλη την επικράτεια. Στο μέλλον, ακολουθούν και άλλες μαζικές κηρύξεις, καμία όμως δεν θα αφορά τόσα πολλά και διαφορετικά μεταξύ τους αρχιτεκτονικά σύνολα. Με βάση το ΠΔ της 13.11.1978, στους οικισμούς αυτούς, διακρίνεται ένα κεντρικό τμήμα, δηλαδή το πιο πυκνοδομημένο ή αυτό στο οποίο εντοπίζονται χρήσεις κέντρου, και το υπόλοιπο - λιγότερο πυκνοδομημένο - τμήμα

62. Στο ΠΔ του χαρακτηρισμού των οικισμών του νομού Ρεθύμνου ((Φεκ728Δ/21.09.1995, Αρ.4,Α) δίνεται αναλυτικός ορισμός των παραδοσιακών κτιρίων : Αρ.4 παρ. 1. Κτίρια ή σύνολα κτιρίων που αποτελούν αντιπροσωπευτικά δείγματα της πολεοδομικής και αρχιτεκτονικής φυσιογνωμίας του οικισμού θεωρούνται παραδοσιακά. Η αξιολόγηση των κτιρίων διενεργείται από την Επιτροπή Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου. Παρ.2. Παραδοσιακό θεωρείται το εκάστοτε αρχικό κτίριο καθώς και τα στοιχεία του περιβάλλοντος χώρου αυτού (μάντρες, αυλόθυρες, φούρνοι, κρήνες, βοτσαλωτά δάπεδα, κλπ), όπως και οι εναρμονιζόμενες με αυτό μεταγενέστερες προσθήκες, όχι όμως και τα πάσης φύσεως καθ' ύψος ή κατ'επέκταση υπάρχοντα προσκτίσματα που αλλοιώνουν το αρχικό κτίριο. Ο καθορισμός των προσκτισμάτων αυτών, που επιβάλλεται να αφαιρεθούν ή να τροποποιηθούν σύμφωνα με τις μορφολογικές διατάξεις του παρόντος διατάγματος γίνεται από την ΕΠΑΕ.

κάθε οικισμού⁶³. Καθορίζονται κοινοί όροι και προϋποθέσεις δόμησης εντός των οικισμών αυτών, όσο αφορά στην αρτιότητα και τις παρεκκλίσεις ως προς αυτήν (επιφάνεια και ελάχιστες διαστάσεις προσώπου και βάθους των οικοπέδων) και τους συντελεστές εκμετάλλευσης. Ο συντελεστής δόμησης, ορίζεται στο 0,8 και η κάλυψη στο 80% για το κεντρικό τμήμα και σε 0,5 και 50% αντίστοιχα για το υπόλοιπο τμήμα των οικισμών. Το μέγιστο ύψος των οικοδομών είναι τα 7 μέτρα τα οποία εξαντλούνται σε 2 ορόφους εκτός αν η κλίση του εδάφους επιβάλλει διαφορετική διαμόρφωση κτιρίου. Απαγορεύεται η δημιουργία κτιρίου επί ελεύθερων υποστυλωμάτων (pilotis), ενώ είναι αξιοσημείωτη η απαγόρευση για ολοκλήρωση των εργασιών στους ισογείους χώρους πριν την αποπεράτωση της στέγης (όπου αυτή είναι επιβεβλημένη), κάτι που δείχνει την πρόβλεψη για προστασία της γενικότερης εικόνας του οικισμού από ημιτελείς κατασκευές⁶⁴. Αυτοί οι περιορισμοί είναι κοινοί για όλους τους οικισμούς του διατάγματος ενώ οι υπόλοιποι περιορισμοί στη δόμηση είναι κυρίως μορφολογικοί και λιγότερο συγκεκριμένοι, θα πρέπει όμως να αντλείται πληροφορία για το τι είναι δέον και τι όχι από τα χαρακτηριστικά των ίδιων των οικισμών που αναφέρονται στο διάταγμα ως τα « τοπικά πρότυπα». Η ύπαρξη δώματος ή στέγης (τετρακλινούς, δικλινούς, μονοκλινούς), ο βαθμός διάσπασης των όγκων, συμπληρωματικά αρχιτεκτονικά στοιχεία όπως εξώστες, προστεγάσματα, ανοιχτές κλίμακες, πέργκολες, τοίχοι αντιστήριξης, περιφράξεις, στοές και διακοσμητικά στοιχεία μπορούν να υπάρχουν εφόσον ακολουθούν το παραδοσιακό πρότυπο. Τον απαραίτητο έλεγχο για τη συμμόρφωση του σχεδίου στα παραδοσιακά πρότυπα καλούνται να ελέγχουν οι κατά τόπους Επιτροπές Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου, όπως ονομάζονταν τότε οι ΕΠΑΕ, οι οποίες έχουν διευρυμένη δικαιοδοσία. Εκτός από τον έλεγχο των μορφολογικών χαρακτηριστικών κατά τον έλεγχο των όψεων, μπορούν να υποδείξουν, με βάση το ΠΔ, την ενδεδειγμένη τοποθέτηση της οικοδομής στο οικόπεδο, η οποία συνδέεται στενά με την ύπαρξη ή μη προγενέστερου κτιρίου στην ίδια θέση (Αρ. 10).

Ως προς τις χρήσεις, επιτρέπεται η κατοικία και οι χρήσεις κοινής ωφέλειας, ενώ για οποιαδήποτε άλλη χρήση αποφαινεται η ΕΕΑΕ. Επιπλέον δίδεται σημασία στη διαφύλαξη της εικόνας των οικισμών με την απαγόρευση εγκατάστασης διαφημίσεων και τεντών (που δεν ισχύει για τα ισόγεια) και τον περιορισμό των κεραιών σε μη ορατά σημεία από τους κοινόχρηστους χώρους των οικισμών.

Τέλος αλλά με τη μέγιστη ίσως σημασία για τη διαφύλαξη των υφιστάμενων παραδοσιακών αρχιτεκτονικών στοιχείων, προβλέπεται ότι όλες οι αιτήσεις κατεδάφισης κτιρίου ή οποιουδήποτε άλλου στοιχείου του οικισμού (λιθόστρωτα, κρήνες, περιφράξεις κλπ) θα πρέπει να εγκρίνονται από τις ΕΕΑΕ.

63. Σε άλλα διατάγματα αυτή η διάκριση εμφανίζεται ως συνεκτικό και μη συνεκτικό τμήμα οικισμού, ενώ υπάρχει και ακόμα μεγαλύτερη εξειδίκευση των περιοχών ενός οικισμού με την διάκριση περιοχών σε τομείς (Α,Β,Γ,Δ).

64. Στον τρόπο έκδοσης οικοδομικών αδειών ισχύει πως μετά την αποπεράτωση του φέροντα οργανισμού η άδεια οικοδομής αναθεωρείται επ' αόριστον κάτι το οποίο γενικότερα επιτρέπει τη σταδιακή αποπεράτωση των οικοδομών σε περίπτωση οικονομικής αδυναμίας. Όμως στα ευαίσθητα περιβάλλοντα των παραδοσιακών οικισμών η εικόνα των ημιτελών οικοδομών είναι εξαιρετικά αλλοιωτική.

Χαρακτηριστικό του πρώτου αυτού διατάγματος είναι πρώτα από όλα η πληθώρα των οικισμών στους οποίους αναφέρεται. Η επιλογή των οικισμών αυτών έγινε από ένα σύνολο 2.238 οικισμών οι οποίοι είχαν προταθεί μέσω της αντίστοιχης έκθεσης του Υπουργείου Εσωτερικών⁶⁵. Οι περισσότεροι οικισμοί που χαρακτηρίζονται βρίσκονται στους Νομούς Λακωνίας (66), Κυκλάδων (49), Κερκύρας (46), Δωδεκανήσου (45), Ιωαννίνων (31), Καβάλας (23), Μαγνησίας (21), Χίου (11) ενώ σε όλους τους υπόλοιπους νομούς χαρακτηρίζονται ως παραδοσιακοί λιγότερο από 10 οικισμοί. Με λίγα λόγια με το διάταγμα αυτό έγιναν οι χαρακτηρισμοί των οικισμών που αντιπροσώπευαν αφενός πολύ χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά ιδιώματα όπως της Μάνης και της αιγαιοπελαγίτικης αρχιτεκτονικής (Κυκλάδες - Δωδεκάνησα) και αφετέρου κατανέμονταν σε νομούς που εμφανιζόταν ούτως ή άλλως πολύ μεγάλη πυκνότητα παραδοσιακών οικισμών. Το ότι ακολούθησαν πλήθος άλλων χαρακτηρισμών αποδεικνύει πως, αρκετά, πολύ σημαντικά αρχιτεκτονικά σύνολα, είχαν μείνει εκτός προστασίας σε αυτή την πρώτη προσέγγιση. Ενδεικτικό είναι πως στο Πήλιο (Νομός Μαγνησίας) για παράδειγμα, χαρακτηρίστηκαν λιγότεροι από τους μισούς παραδοσιακούς οικισμούς που διαθέτει, παρόλο που το αρχιτεκτονικό ιδίωμα όλων των οικισμών του Πηλίου είναι πολύ ιδιαίτερο.

Πέρα από την κατανομή των οικισμών, το διάταγμα αυτό επιχειρεί να συγκεντρώσει τους περιορισμούς δόμησης κατά τρόπο αντίστοιχο με τις γενικές διατάξεις του ΓΟΚ για τις εντός σχεδίου περιοχές: ισχύει για όλους τους οικισμούς ως προς τους όρους δόμησης ενώ οι μορφολογικοί και άλλοι περιορισμοί ρυθμίζονται πιο πολύ από τις ΕΠΑΕ. Αυτό προέκυψε ως έναν βαθμό, από κάποια κοινά χαρακτηριστικά των κτιρίων των παραδοσιακών οικισμών όπως τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά των όγκων τους, όμως αυτό δε σημαίνει ότι μπορούν να ισχύουν οι ίδιοι περιορισμοί δόμησης στις Κυκλάδες και στη Μάνη. Επιπλέον οι κατά τόπους ΕΕΑΕ είχαν στη διάθεσή τους ένα ελλιπές εργαλείο σχετικά με το «τοπικό πρότυπο» στο οποίο έπρεπε να «στρέψουν» τις μελέτες που έκριναν. Έτσι, η συνεισφορά του διατάγματος αυτού στη γενίκευση της προστασίας των αρχιτεκτονικών συνόλων των παραδοσιακών οικισμών υπήρξε μεγάλη, ωστόσο απαιτήθηκε άμεσα η συμπλήρωσή του, τόσο όσον αφορά στους χαρακτηρισμούς όσο και ως προς τη συγκεκριμενοποίηση των περιορισμών δόμησης ανάλογα με το αρχιτεκτονικό ιδίωμα της κάθε περιοχής.

Τα προεδρικά διατάγματα χαρακτηρισμών οικισμών ως παραδοσιακών και των όρων δόμησης τους, που ακολούθησαν είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό: αφορούσαν οικισμούς που μοιράζονταν παρεμφερές αρχιτεκτονικό ιδίωμα. Συνέπεια του γεγονότος αυτού είναι η πρόβλεψη όρων και περιορισμών δόμησης πολύ πιο συγκεκριμένων ειδικά στο επίπεδο των περιορισμών ως προς τη σύνθεση και διάταξη των κτιρίων αλλά και των μορφολογικών περιορισμών, περισσότερο προσαρμοσμένα στις ανάγκες του κάθε οικιστικού συστήματος. Έτσι κατ' αναλογία των πολεοδομικών

65. Β. Δωροβίνης, 1984, σελ 85

διαταγμάτων που αφορούσαν όρους δόμησης συγκεκριμένων περιοχών της χώρας, εγκρίνονται τα προεδρικά διατάγματα «περί χαρακτηρισμού ως παραδοσιακών και καθορισμού όρων και περιορισμών δόμησης» για τους εκάστοτε οικισμούς.⁶⁶ Η διαδικασία αυτή είναι σταδιακή και εξελισσόμενη, καθώς οι οικιστικές πιέσεις θα αναγκάσουν την πολιτεία να λάβει μέτρα ισχυρότερου περιορισμού της δόμησης σε πολλές από τις περιοχές αυτές με συμπληρωματικά ή νέα διατάγματα. Η περιήγησή μας σε αυτά δεν μπορεί παρά να γίνει μέσω της αναφοράς σε ενδεικτικές περιπτώσεις λόγω του μεγάλου όγκου των διαταγμάτων.

Αναλυτικότερα, λοιπόν το 1988 με το ΠΔ της 17.06.1988 (ΦΕΚ 504 Δ/ 14.07.1988) οι χαρακτηρισμοί που αφορούν τα νησιά των Κυκλάδων. Προσδιορίζονται νέα όρια αρτιότητας (ακόμα ειδικότερα για κάποιους οικισμούς), οι συντελεστές δόμησης και κάλυψης γίνονται κλιμακωτοί, πριμοδοτούνται κατ' εξαίρεση οι τουριστικές εγκαταστάσεις και επιβάλλεται η διάσπαση του όγκου σε περίπτωση επιφάνειας μεγαλύτερης των 240 τμ., και πλέον την απαγόρευση του κτιρίου επί υποστυλωμάτων (pilotis) συμπληρώνει η απαγόρευση της ολοκλήρωσης των οικοδομικών εργασιών στον όροφο των κτιρίων πριν την ολοκλήρωση των επιχρισμάτων στο ισόγειο. Ένα καινοτόμο στοιχείο που εισάγεται, έχει να κάνει με τη χωροθέτηση των κτιρίων είναι η εισαγωγή κριτηρίων επιλογής θέσης μέσα στο οικόπεδο. Αυτά είναι α) να μη βλάπτεται ο πολεοδομικός ιστός του οικισμού, β) να προστατεύονται βασικά σημεία θέας των κοινόχρηστων χώρων, γ) να προστατεύεται κατά το δυνατόν η θέα των όμορων οικοπέδων και δ) να μη διαμορφώνονται υποβαθμισμένοι ελεύθεροι χώροι ανάμεσα σε όμορες ιδιοκτησίες. Αυτά τα «κριτήρια» τοποθέτησης, σε συνδυασμό με τις ανάγκες προστασίας από επιδρομές αλλά και άλλες κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες, σε πολύ μεγάλο βαθμό διαμόρφωσαν τον παραδοσιακό ιστό πολλών οικισμών του νησιωτικού χώρου, όμως οι κοινωνικές συνθήκες έχουν αλλάξει από την εποχή δημιουργίας των οικισμών και πλέον δεν θεωρούνται αυτονόητα, γι αυτό και η ανάγκη προσδιορισμού τους.

Ως προς τη μορφολογία των κτιρίων πια, οι περιορισμοί εξειδικεύονται πολύ περισσότερο, υποδεικνύοντας ποιο είναι το «παραδοσιακό πρότυπο» για τις Κυκλάδες, όπως αυτό νοούνταν στο διάταγμα του 1978. Υπάρχουν περιορισμοί για τις αναλογίες και τις υποδιαίρεσεις των κουφωμάτων, τα υλικά των όψεων, τους χρωματισμούς, και τα δευτερεύοντα αρχιτεκτονικά και διακοσμητικά στοιχεία.

Από το πρώτο κατά ΓΟΚ διάταγμα του '78 έως το διάταγμα των Κυκλάδων του '88 εκτός από τη συγκεκριμενοποίηση του «προτύπου», φαίνεται (μέσα από τις διατάξεις περί τοποθέτησης) πως υπάρχει μεγαλύτερη ευαισθησία στη διατήρηση του παραδοσιακού ιστού (τόσο μέσω της διατήρησης των κτιρίων όσο και μέσω της διατήρησης των αναλογιών δομημένου και ελεύθερου χώρου), καθώς ο ιστός είναι το υπόβαθρο της συγκρότησης του συνόλου και εξίσου σημαντικός με τα ίδια τα κτίρια.

66. Αναλυτικά τα διατάγματα αυτά όπως αντιστοιχούν ανά νομό βρίσκονται στον αντίστοιχο πίνακα (2) του παραρτήματος

Αντίστοιχα διατάγματα θεσπίζονται σταδιακά για τους οικισμούς πλήθους άλλων νομών, όπως ενδεικτικά για τους Νομούς Λακωνίας (Φεκ912Δ/16.11.1998), Ρεθύμνου (Φεκ728 Δ/21.09.1995), Ιωαννίνων (Φεκ908Δ/13.11.1988), Αρκαδίας (Φεκ615Δ/01.11.1979), Δήμων, όπως για τους οικισμούς του Δήμου Καλυμνίων (Φεκ694Δ/08.12.1980) ή ακόμα πιο συγκεκριμένα περιοχών, όπως για τους οικισμούς του Πηλίου (Φεκ374Δ/04.07.1980 και Φεκ383Δ/16.05.1997). Όπως και για τις Κυκλάδες, έτσι και στα επόμενα διατάγματα παρατηρούμε ότι οι περιορισμοί επικεντρώνονται στα ιδιαίτερα στοιχεία των οικισμών, ενώ οι διατυπώσεις ακολουθούν την ίδια δομή στα περισσότερα από τα διατάγματα. Ο ρόλος των ΕΠΑΕ παραμένει ενισχυμένος: πρακτικά, για οποιαδήποτε εργασία απαιτείται έγκριση της αρμόδιας ΕΠΑΕ η οποία θα ελέγξει το βαθμό προσαρμογής της παρέμβασης στο ύψος του συνόλου του οικισμού και της υφιστάμενης (αν υπάρχει) κατασκευής.

Σταδιακά, εμφανίζονται συμπληρωματικά στοιχεία. Στα κριτήρια τοποθέτησης του κτιρίου στο οικόπεδο τοποθετείται πρώτο και επιπλέον των παραπάνω, η ανάγκη διαφύλαξης του φυσικού περιβάλλοντος (Φεκ912Δ/16.11.1998, Αρ.4 παρ.4 - οικισμοί Νομού Λακωνίας). Προσδιορίζεται το πλαίσιο εκτέλεσης των αναστηλώσεων οι οποίες επιτρέπονται κατόπιν τεκμηριωμένης έρευνας η οποία θα πρέπει να αποδεικνύει την ακριβή μορφή του κτίσματος, ενώ η επισκευή και αποκατάσταση παλαιών κτιρίων αντιπροσωπευτικών της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής γίνεται, εφόσον υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία για την αρχική μορφή τους (Φεκ912Δ/16.11.1998, Αρ.23- οικισμοί Νομού Λακωνίας). Σε περίπτωση που απαιτούνται μεγάλης κλίμακας επεμβάσεις για την αποκατάσταση της στατικής επάρκειας και ισορροπίας του κτιρίου, επιλέγεται η μέθοδος που διαταράσσει λιγότερο την υφιστάμενη στατική δομή του κτιρίου (Φεκ728Δ/21.09.1995, Αρ.4). Τέλος, η χρήση των παραδοσιακών τεχνικών και υλικών, όπου δεν επιβάλλεται όπως στις επισκευές των υφιστάμενων κτιρίων, ενθαρρύνεται για τα νέα κτίρια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η χρήση της φέρουσας λιθοδομής πάχους 50 εκατοστών η οποία δεν προσμετρείται στη δόμηση και με τον τρόπο αυτό προμοδοτείται έναντι άλλων τεχνικών δόμησης.⁶⁷

Οι κατά ΓΟΚ κηρύξεις, συμπληρώνονται από διατάγματα για την εκτός σχεδίου και εκτός των οικισμών δόμηση στο ευρύτερο περιβάλλον των παραδοσιακών οικισμών, τα οποία στοχεύουν στην περαιτέρω διατήρηση του τοπίου που περιβάλλει τους παραδοσιακούς οικισμούς. Αυτά είτε αποτελούν εξειδικεύσεις του γενικού διατάγματος της εκτός σχεδίου δόμησης ΠΔ 24.5.1985 (Δ 270) είτε ακολουθούν το πρότυπο των χαρακτηρισμών, χαρακτηρίζοντας τις εκτός σχεδίου περιοχές ως περιοχές ιδιαίτερης προστασίας. Εδώ θα αναφερθούμε σε δυο χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων διαταγμάτων που αφορούν σε ευαίσθητα νησιωτικά περιβάλλοντα.

67. Στην πράξη βέβαια, η διάταξη αυτή χρειάστηκε να συγκεκριμενοποιηθεί περαιτέρω και να απαιτηθεί ο έλεγχος εφαρμογής της, καθώς η εκμετάλλευσή της δημιουργούσε συχνά πολύ μεγαλύτερους όγκους κτιρίων και δεν εφαρμόζονταν η παραδοσιακή κατασκευή της πέτρινης τοιχοποιίας.

Το πρώτο είναι το ΠΔ της 16.07.2002 (Φεκ668Δ/05.08.2002) με το οποίο καθορίζονται «ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης στην εκτός ορίων οικισμών προϋφιστάμενων του έτους 1923 και στην εκτός σχεδίου περιοχή του δήμου Σίφνου νήσου Σίφνου και της νήσου Κιτριανής». Έμφαση δίνεται στα όρια αρτιότητας (δεν ισχύουν οι παρεκκλίσεις) και στις αποστάσεις των μελλοντικών κτιρίων από τους δρόμους και τα όρια των οικοπέδων με παράλληλη προστασία του τοπίου. Από τα υφιστάμενα στοιχεία, τα μονοπάτια, απαγορεύεται να αλλοιωθούν ενώ για τα κτίρια (κυρίως αγροτικών δραστηριοτήτων της υπαίθρου) ενθαρρύνεται η επισκευή τους. Τέλος, η πρόβλεψη εκείνη που αφορά άμεσα στο τοπίο έχει να κάνει και εδώ με την τοποθέτηση των κτισμάτων στο οικόπεδο, όπου θίγεται το ζήτημα των κορυφογραμμών, στις οποίες δεν επιτρέπεται η τοποθέτηση. Τα κτίρια τοποθετούνται ώστε να είναι ορατά μόνο από τη μια πλευρά των λόφων και χωρίς να εμποδίζουν την ελεύθερη θέα από το οδικό δίκτυο.

Στο ίδιο μήκος κύματος ως προς την αντιμετώπιση του τοπίου κινείται και το δεύτερο διάταγμα που εξετάζουμε, το ΠΔ της 10.05.02 (Φεκ 402Δ/17.05.02) που χαρακτηρίζει μια σειρά νησιών του Αιγαίου (από τις Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα) ως περιοχών που έχουν ανάγκη από ιδιαίτερη προστασία. Στο Αρ.2 παρ.Β.1. δίνονται οδηγίες (κατά το πρότυπο των κριτηρίων που είδαμε προηγουμένως) για την αρχιτεκτονική σύνθεση η οποία πρέπει να διασφαλίζει την ένταξη του κτιρίου κατάλληλα στο τοπίο ώστε να α) προσαρμόζεται με τη φυσική μορφολογία του εδάφους β) να μην παραμορφώνει και να μην υπερβαίνει την κορυφογραμμή και το διάσελο, και γ) να διαφυλάσσει και να εντάσσει αρμονικά τα τυχόν χαρακτηριστικά στοιχεία του φυσικού (δένδρα, βράχοι κλπ) και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Αυτό, συμπληρώνεται και από την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων της υπαίθρου που συναντώνται στα νησιά όπως αυτή περιγράφεται στο Αρ.3 παρ.8 του ίδιου διατάγματος με το οποίο απαγορεύεται η κατεδάφιση και η κάθε είδους καταστροφή και αλλοίωση των παραδοσιακών λιθόκτιστων κτισμάτων που απαντώνται στην ύπαιθρο υπό τη μορφή συγκροτημάτων εξειδικευμένης αγροτικής χρήσης ή μεμονωμένων κτισμάτων όπως «κατοικιών», «κελιών», «κλεφτοκελιών», «ληνών», «κрасοκελιών», «μιτάτων», «περιστεριώνων», «ανεμόμυλων», «νερόμυλων», «βρυσών», «μαντρών». Το ζητούμενο επομένως, είναι η αρμονική ένταξη στο τοπίο, με την παράλληλη διατήρηση των κατασκευών που υπάρχουν ήδη και τα οποία κατηγοριοποιούνται επιμελώς, καθώς κινδυνεύουν από την αξιοποίηση της δυνατότητας δόμησης εκτός σχεδίου των οικισμών.

Κατά τα λοιπά στο διάταγμα αυτό, πέραν όρων δόμησης που σχετίζονται με την εκμετάλλευση, γίνεται και μια εκτενής αναφορά σε μορφολογικούς περιορισμούς δόμησης, οι οποίοι ακολουθούν τα πρότυπα των διαταγμάτων των χαρακτηρισμών όπως τα είδαμε παραπάνω, με ορισμούς αναλογιών, αποστάσεις ανοιγμάτων, υλικά, χρώματα και γενικά ότι ισχύει και για τα κτίρια των οικισμών.

Η κριτική που έχει γίνει στα παραπάνω διατάγματα, με την πληθώρα των μορφολογικών περιορισμών δόμησης έχει να κάνει με τον περιορισμό της ελευθερίας του δημιουργού. Στα διατάγματα αυτά χρεώνεται η τυποποίηση των λύσεων που συναντάμε στα νέα κτίρια των παραδοσιακών οικισμών, και η στείρα αντιγραφή του «παραδοσιακού προτύπου» χωρίς ένα δημιουργικό διάλογο των σύγχρονων κτιρίων με τα προγενέστερα. Η μίμηση, θεωρείται πως απορρέει και από τη στάση των ΕΠΑΕ όπου κριτήριο για την έγκρισή τους, θεωρείται η αντιγραφή των μορφολογικών προτύπων και όχι η δημιουργική ενσωμάτωση τους σε νέες συνθέσεις οι οποίες συχνά «διαμονοποιούνται» ως παράγοντες αύξησης του χρόνου έγκρισης της πολυπόθητης οικοδομικής άδειας. Η κριτική γύρω από το μιμητισμό, συνδέεται και με το πλήθος των περιορισμών που απορρέουν από τα διατάγματα αυτά που κατηγορούνται πως περιορίζουν την ελευθερία του δημιουργού - αρχιτέκτονα. Ωστόσο, ακόμα και αν τα κτίρια των παραδοσιακών οικισμών δεν εξελίσσουν αλλά αντιγράφουν το εκάστοτε αρχιτεκτονικό ιδίωμα, παραμένουν ενταγμένα στον παραδοσιακό ιστό και αποτελούν τα κελύφη στα οποία συνεχίζεται η ζωή των οικισμών αυτών.

Πολύ χειρότερο πρόβλημα, αντίθετα, για την αλλοίωση του ευρύτερου περιβάλλοντος των οικισμών αποτελεί η εκτός σχεδίου δόμηση η οποία όπου δεν έχει περιοριστεί επαρκώς, το αποτέλεσμα είναι σε πολλές περιοχές να «διευρύνει» τα όρια των παραδοσιακών οικισμών κυριότερο στοιχείο των οποίων ήταν η πυκνότητα και η συνεκτικότητα τους. Υπήρξε τέτοια η οικοδομική δραστηριότητα σε εκτός σχεδίου - οικισμών περιοχές, που σχεδόν έχουν σχηματιστεί νέοι οικισμοί, αραιοδομημένοι λόγω της μεγάλης επιφάνειας της αρτιότητας και χωρίς κάποια συνοχή οικισμού, κέντρο γειτονιάς κλπ. Η δε εικόνα τους στο τοπίο συνήθως είναι αποκαρδιωτική καθώς πλαισιώνουν ανομοιόμορφα τα πυκνά παραδοσιακά οικιστικά σύνολα και δημιουργούνται πάνω συνδετήριους δρόμους, αλλοιώνοντας την κατά τη σύμβαση της Γρανάδας «τοπογραφική οριοθέτηση» των αρχιτεκτονικών συνόλων των οικισμών.

4.5. Ο ρόλος του Συμβουλίου της Επικρατείας

Το ΣτΕ έχει να επιδείξει έως και ακτιβιστικό ρόλο για την προστασία του περιβάλλοντος διαμορφώνοντας σε πολύ μεγάλο βαθμό και την εξέλιξη στις συνειδήσεις για την προστασία του περιβάλλοντος. Είναι χαρακτηριστικό ότι λόγω της έλλειψης εκσυγχρονισμένων νομοθετικών εργαλείων μέχρι σήμερα η νομολογία σε μεγάλο βαθμό πηγάζει κατ' ευθείαν από τις γενικές συνταγματικές διατάξεις, οι επικουρικά χρησιμοποιούνται και οι νόμοι που απορρέουν από τις διεθνείς συμβάσεις. Σε αυτό το σημείο θα εξετάσουμε την περίπτωση της διαμάχης γύρω από τα προσφυγικά της Λ. Αλεξάνδρας (Απόφαση 3050/2004).

Οι οκτώ προσφυγικές πολυκατοικίες στη Λ. Αλεξάνδρας, κτισμένες το 1932 είναι ίσως το πιο καθarόαιμο δείγμα των ιδεολογικών επιδράσεων του Bauhaus εκείνη την εποχή. Χαρακτηριστικές του μοντέρνου κινήματος, τόσο ως χρήση όσο και ως προς τη μορφή αποτελούν κατά τη σύμβαση της Γρανάδας ένα σαφώς οριοθετημένο και ομοιογενές αρχιτεκτονικό σύνολο. Βέβαια, η κήρυξη αρχιτεκτονημάτων του μοντέρνου κινήματος όσο σημαντικά κι αν αυτά υπήρξαν, εμπίπτει στην κατηγορία της αυξημένης αιτιολόγησης. Η πρόταση του ΥΠΕΧΩΔΕ για την περιοχή αυτή, περιλαμβάνει χώρο πρασίνου που θα απελευθερωθεί μετά την κατεδάφισή των έξι από αυτών. Το ΚΣΝΜ γνωμοδότησε με βάση αυτήν την πρόταση του ΥΠΕΧΩΔΕ όμως η αιτιολόγηση υπέρ της κήρυξης μόνο δυο από τις οκτώ πολυκατοικίες ήταν και η αιτία ακύρωσης της Υπουργικής απόφασης από το ΣτΕ. Η αιτιολογία ήταν η πλημμελής αιτιολόγηση ως προς τη διατήρηση μόνο των δυο που δείχνει την αδυναμία εκπόνησης συνολικού σχεδιασμού με στόχο την ολοκληρωμένη προστασία. Γίνεται επίκληση στο Σύνταγμα και στις αρχές της Σύμβασης της Γρανάδας, όπου επισημαίνεται η έννοια των αρχιτεκτονικών συνόλων και η ανάγκη ολοκληρωμένης προστασίας εντασσόμενη στον πολεοδομικό σχεδιασμό, ενώ το συγκρότημα θα πρέπει να υπαχθεί στις διατάξεις του 3028/02. Τονίζεται πως κατά τον Ν. 3028/02 η ιδιαίτερη αξία των προς κήρυξη μνημείων μπορεί να είναι και η αρχιτεκτονική τους αξία εφόσον αυτή τεκμηριώνεται ανάλογα.

Ως προς το ζήτημα της κακής κατάστασης των πολυκατοικιών επισημαίνεται πως *«η προστασία της κληρονομιάς αυτής συνίσταται στη διατήρηση στο διηνεκές αναλλοίωτων των παραπάνω μνημείων και κάθε στοιχείου του πολιτιστικού περιβάλλοντος και συνεπάγεται τη δυνατότητα επιβολής και των αναγκαίων μέτρων και περιορισμών της ιδιοκτησίας για την αποκατάσταση στην αρχική τους μορφή όταν έχουν φθαρεί από το χρόνο ή άλλες ανθρώπινες ενέργειες ή άλλα περιστατικά.»* Από την άλλη πλευρά, το επιχείρημα της δημιουργίας χώρου πρασίνου, όσο απαραίτητο κι αν αυτό είναι, καταρρίπτεται από το γεγονός ότι μπορεί να βρεθεί σε άλλο χώρο χωρίς την καταστροφή ενός μνημείου.

Η αντίθεση επί του συγκεκριμένου ζητήματος αντανάκλouse τις διαφορετικές προτεραιότητες των δυο φορέων ΥΠΠΟ και ΥΠΕΧΩΔΕ. Για το ΚΝΣΜ το οποίο γνωμοδότησε υπέρ της κήρυξης του συνόλου προτεραιότητα είναι η συνολική προστασία του αρχιτεκτονικού συνόλου, ενώ από την άλλη πλευρά, όπως προκύπτει και από τη μοναδική αρνητική ψήφο (14 υπέρ) της προέδρου του Οργανισμού του Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας, η εξεύρεση χώρου πρασίνου είχε μεγαλύτερη προτεραιότητα σε σχέση με τη διατήρηση του αρχιτεκτονικού συνόλου, του οποίου και την αξία ως σύνολο δεν αναγνώριζε.

Το συμπέρασμα από την διαδικασία αυτή είναι πως το κενό της σαφούς προστασίας αρχιτεκτονικών συνόλων από τον 3028/02 αποδυναμώνει το νόμο, βλέπουμε δηλαδή πως η

νομολογία πηγάζει από κείμενα όπως το Σύνταγμα και η Σύμβαση της Γρανάδας, ενώ η διοίκηση προκειμένου για την κήρυξη ενός μνημείου που προδήλως αποτελεί αναπόσπαστο σύνολο λόγω τη παραπάνω έλλειψης και προκειμένου να επιτύχει τους στόχους της επιχειρεί την αποσπασματική αντιμετώπιση των μερών ενός συνόλου. Αν μη τι άλλο εάν υπήρχε ένα σαφώς καθορισμένο πλαίσιο κήρυξης των αρχιτεκτονικών συνόλων όπως συμβαίνει με τους παραδοσιακούς οικισμούς και τα μεμονωμένα κτίρια, θα καλούνταν να το λάβει υπόψη στη συγκεκριμένη περίπτωση με πιο επιτακτικό τρόπο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το τρίπτυχο προστασία - αποκατάσταση - επανάχρηση θα ήταν η ιδανική εφαρμογή της ολοκληρωμένης προστασίας. Ωστόσο αυτή περνά σε πολύ μεγάλο βαθμό από διαφορετικούς φορείς, με τεράστια γραφειοκρατία, υποβαθμισμένη πολιτική κινήτρων, μεγάλες οικονομικές πιέσεις και εν τέλει αλλοιώνεται στην πορεία. Ενδεικτικό είναι το ναυάγιο του θεσμού της μεταφοράς συντελεστή δόμησης το οποίο ως μέτρο κινήτρων θα μπορούσε να λειτουργήσει ουσιαστικά θετικά τόσο για τη διατήρηση των μνημείων όσο και για την ανάπτυξη κάποιων περιοχών, αν ωστόσο δε σκόνταφτε στην έλλειψη μελέτης για το περιβαλλοντικό ισοζύγιο.

Από την επισκόπηση του νομικού καθεστώτος που διέπει την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος παρατηρούνται κάποια ζητήματα ως προς την προστασία των αρχιτεκτονικών συνόλων. Κυριότερο ζήτημα, είναι το θέμα του χαρακτηρισμού από διαφορετικούς φορείς. Το ΥΠΠΟ είχε έως τώρα αρμοδιότητα ως προς τον χαρακτηρισμό μεμονωμένων κτιρίων και αρχιτεκτονικών συνόλων ως ιστορικών τόπων και τόπων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, μέσω της αρχαιολογικής νομοθεσίας, ενώ το ΥΠΕΚΑ αρμοδιότητα χαρακτηρισμού τόσο κτιρίων όσο και οικισμών ως παραδοσιακών μέσω του ΓΟΚ. Αυτό έχει τόσο θετικά όσο και αρνητικά αποτελέσματα. Από τη μια, σε περιπτώσεις διπλής κήρυξης παρατηρούμε πως υπάρχει αυξημένη προστασία, από την άλλη δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις διαφωνιών των δυο φορέων πάνω στην προστασία κάποιου μνημείου που συνεπάγεται πρακτικά έλλειψη πράξεων καθώς παρατηρούνται μεγάλες χρονοκαθυστερήσεις στη λήψη των αποφάσεων. Παρόλο που με τον Ν. 3028 για την προστασία των οικισμών είναι εξίσου αρμόδιο και το ΥΠΠΟ εν τέλει διαιωνίζεται το ζήτημα των πολλαπλών αρμοδιοτήτων. Αυτό γίνεται ακόμα πιο ξεκάθαρο μέσα από τις κηρύξεις συνόλων. Για το ΥΠΕΚΑ οι χαρακτηρισμοί αποδίδουν στα σύνολα περιορισμούς δόμησης ενώ για το ΥΠΠΟ οι χαρακτηρισμοί παραμένουν αιτιολογημένες κηρύξεις χωρίς περαιτέρω ρυθμίσεις. Κάθε περίπτωση κηρυγμένου ιστορικού τόπου, εξετάζεται ατομικά από την αρμόδια υπηρεσία του ΥΠΠΟ (εφορεία νεωτέρων μνημείων) στην περίπτωση που είναι απαραίτητη κάποια επέμβαση, κατά προτεραιότητα σε σχέση με την έγκριση της πολεοδομικής υπηρεσίας.

Άλλο ζήτημα απορρέει από το περιεχόμενο των ίδιων των νομοθετικών εργαλείων. Ο ΓΟΚ που εφαρμόζεται από το ΥΠΕΚΑ, δίνει τη δυνατότητα χαρακτηρισμού οικισμών και τμημάτων τους ως παραδοσιακών. Κάτι τέτοιο σημαίνει καταρχάς ότι μη παραδοσιακά, αρχιτεκτονικά σύνολα άλλου χαρακτήρα, όπως νεότερα μνημεία, δεν καλύπτονται από τη νομοθεσία ως σύνολα. Τα κτίρια που συναποτελούν το σύνολο μπορούν να χαρακτηριστούν μεμονωμένα από καθέναν από τους δυο φορείς αλλά όχι ως σύνολα. Αυτό επιχειρεί να λύσει ΝΟΚ ο οποίος ενώ στην ουσία εκχωρεί το δικαίωμα χαρακτηρισμού μεμονωμένων κτιρίων στο ΥΠΠΟ, καθώς αναφέρεται αποκλειστικά σε οικιστικά σύνολα και ζώνες, χωρίς καν να αναφέρει τις ρυθμίσεις το Ν. 3028/02, τη δικαιοδοσία του εξακολουθεί να

παραμένει ο προσδιορισμός των όρων δόμησης. Αυτό διαιωνίζει τη διπλή αρμοδιότητα των φορέων στην προστασία. Από την άλλη, με τις περιπτώσεις που ελέγχονται από το ΥΠΠΟ, το οποίο στην οργάνωσή του δεν έχει τόσο εξειδικευμένους μηχανισμούς ελέγχου της δόμησης, καταλήγουν οι εφορείες αρχαιοτήτων να λειτουργούν ως πολεοδομίες ελέγχοντας κυρίως τη μορφολογική προσέγγιση των προτάσεων των μελετών που ελέγχουν.

Ένα τεράστιο ζήτημα είναι οι μορφολογικοί περιορισμοί των ΠΔ για τους παραδοσιακούς οικισμούς. Τα περιοριστικά ως προς τους όρους δόμησης ΠΔ για τις περιοχές κοντά σε παραδοσιακούς οικισμούς έχουν κατηγορηθεί πως οδηγούν σε μιμητισμό. Οι μορφολογικοί περιορισμοί θεωρούνται υπεύθυνοι για τον περιορισμό της «δημιουργικότητας» των αρχιτεκτόνων ενώ οι ίδιοι μορφολογικοί περιορισμοί αποτελούν την επαναλαμβανόμενη μορφολογική επίλυση των κτιρίων όσων ασχολούνται εμπορικά με τη δόμηση γεγονός που συνδέεται τόσο με την κτηματαγορά όσο και με το καθεστώς της επικάλυψης των επαγγελματικών δικαιωμάτων στις επιστήμες του μηχανικού στην Ελλάδα. Οι πιεστικοί ρυθμοί ανάπτυξης από τη μια και η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού των αναποτελεσματικών, ΕΠΑΕ από την άλλη οδήγησαν στη δημιουργία «πρότυπων» τύπων που εφαρμόζονται στην περιφέρεια των παραδοσιακών οικισμών. Ψευδοπαραδοσιακά κτίρια έρχονται σε αντίθεση με την οδηγίες των διεθνών συμβάσεων για διαχωρισμό του ύφους των ολότελα νέων κτιρίων, αποδυναμώνοντας την αξία των προστατευόμενων οικισμών. Προκύπτει επομένως πως η ερμηνεία των περιορισμών των όρων δόμησης αντί για δημιουργική αποδεικνύεται ιδιαίτερως στείρα, τη στιγμή που η συνέχιση της ζωής ενός στοιχείου της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς πιστοποιείται μέσω της αλληλοδιαδοχής των φάσεών του.

Στην αλλοίωση που επέρχεται από το μιμητισμό, θα πρέπει να προστεθεί η αλλοίωση του ευρύτερου περιβάλλοντος λόγω τρόπου δόμησης. Η εκτός σχεδίου δόμηση, φαινόμενο έντονα ελληνικό που συνδέεται με το χαρακτηριστικό των κατατεμημένων ιδιοκτησιών της ελληνικής υπαίθρου, έχει γίνει η αιτία για την αλλοίωση του τοπίου στο ευρύτερο περιβάλλον οικισμών χαρακτηρισμένων ως παραδοσιακών. Με τη δυνατότητα δόμησης σε ιδιοκτησίες έκτασης τεσσάρων στρεμμάτων σε περιοχές μεγάλης ζήτησης έχουν διαμορφωθεί ολόκληροι «οικισμοί» χωρίς όμως συνδεδετικό ιστό. Πρόκειται για σποραδικές παραθέσεις κτιρίων που συχνά μιμούνται τους τύπους των παραδοσιακών, αλλοιώνοντας το ευρύτερο τοπίο. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Κυκλάδων που η αλλοιωτική εικόνα της εκτός σχεδίου δόμησης τονίστηκε επιπλέον από τον αβάσιμο χρωματικό περιορισμό της λεύκανσης των κτιρίων⁶⁸ ως απομιμούμενα τα παραδοσιακά. Τα νησιά βρίθουν παραδοσιακών οικισμών, οι οποίοι εκτός από το αρχιτεκτονικό τους ιδίωμα διακρίνονται για την ισχυρή συνεκτικότητα του πολεοδομικού τους ιστού που προέκυψε από κοινωνικές, οχυρωματικές, οικονομικές και άλλες ανάγκες. Αυτά λοιπόν

68. <http://www.greekarchitects.gr> Βλ. άρθρο Θ. Στασινόπουλου, 2010

τα αρχιτεκτονικά σύνολα πλαισιώνονται από περιοχές διάστικτες από αξιοσημείωτο αριθμό λευκών κτιρίων κυρίως εξοχικών κατοικιών τα οποία δεν συνδιαλέγονται δημιουργικά ούτε με τα προστατευόμενα σύνολα, ούτε με το περιβάλλον στο οποίο δημιουργήθηκαν τα τελευταία.

Οι παραπάνω προβληματισμοί, ίσως προκύπτουν από το γεγονός πως δεν είναι πάντα σαφώς προσδιορισμένη η έννοια του συνόλου. Ίσως η ευρύτητα με την οποία αντιμετωπίζονται ήδη από την πολλαπλότητα των δυνατοτήτων χαρακτηρισμού τους, τελικά να δημιουργεί την ανάγκη επιπλέον εξειδίκευσης όπως για παράδειγμα στους ιστορικούς τόπους. Για το λόγο αυτό θα ήταν απαραίτητο να συστηματοποιηθεί η έρευνα γύρω από τα αρχιτεκτονικά σύνολα, να εμπλουτιστεί η κατηγοριοποίησή τους, παραμένοντας ωστόσο αρκούντως ευέλικτη στην υποδοχή νέων αρχιτεκτονικών συνόλων και με τον τρόπο αυτό να θεσμοθετηθεί και η καταγραφή του τρόπου επεμβάσεων σε αυτά, όπως επιτάσσουν οι διεθνείς συμβάσεις.

Μέχρις ότου η πολιτεία να σχηματίσει τις κατάλληλες νομοθετικές ρυθμίσεις για την προστασία των συνόλων, ίσως θα πρέπει κάθε εμπλεκόμενος σε αυτήν, σε κάθε ξεχωριστή περίπτωση, και για οποιοδήποτε λόγο παρέμβασης (νέα χρήση, εγκατάσταση, παρέμβαση στον πολεοδομικό χώρο, δημιουργία ή αποκατάσταση κτιρίων), πριν ακολουθήσει όσα απαιτούν τα εκάστοτε νομοθετήματα, να αφουγκραστεί το ίδιο το πνεύμα του τόπου, το «genius loci», και μέσα από αυτό να συνειδητοποιήσει ότι η δράση του είναι η φυσική συνέχεια μιας αλυσίδας δράσεων, σε έναν τόπο που προηγήθηκαν άλλοι πριν από αυτόν, και πιθανόν να αντιμετώπισαν το ίδιο ζήτημα, στο παρελθόν.

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ ΜΕ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ

Ηπειρωτική Αρχιτεκτονική –
Πήλιο

Μακρυνίτσα Πηλίου (2007)

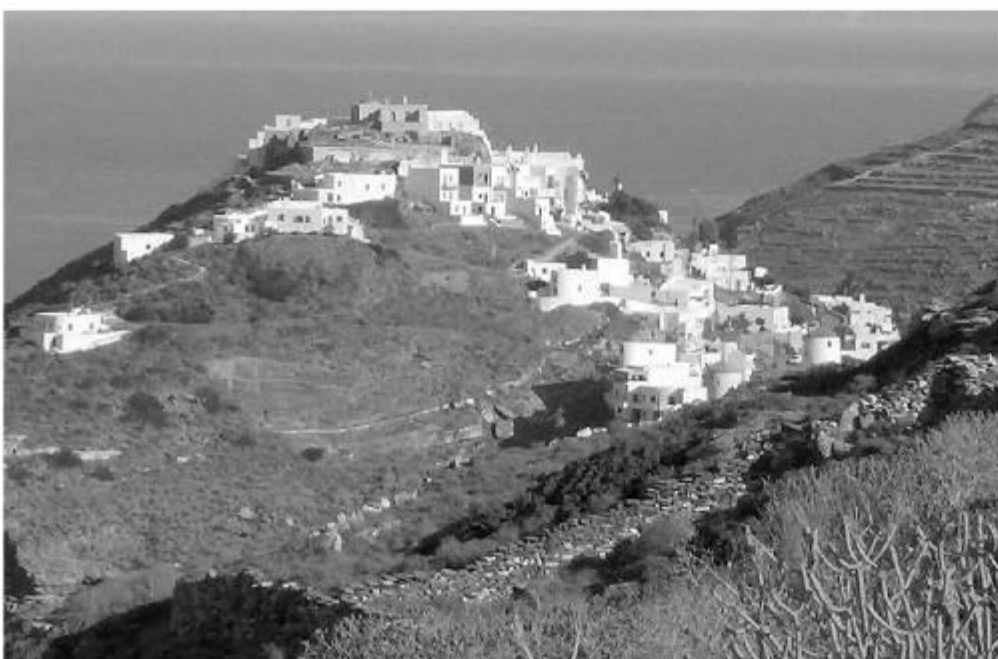
Διώροφα και τριόροφα κτίρια με σαχνισιά στην υπερδομή, τετράρριχτες στέγες από σχιστόπλακες και πολλά ανοίγματα. Μίξη υλικών κατασκευής.

Ηπειρωτική Αρχιτεκτονική –
Πελοπόννησος

Πύρριχος Μάνης (2004)

Οχυρωματικές κατασκευές με κύριο υλικό την πέτρα και φτωχή χρήση άλλων υλικών. Δίρριχτες στέγες και μικρά ανοίγματα. Χαλαρή σύνδεση δημόσιων χώρων με έντονη την προστασία του ιδιωτικού χώρου.

Νησιωτική Αρχιτεκτονική –
Κυκλάδες

Κάστρο Σίφνου (2009)

Μικροί, πλακοσκεπείς κτιριακοί όγκοι με μικρά ανοίγματα και λείες επιφάνειες. Εμπλοκή δημόσιου και ιδιωτικού χώρου. Συγκρότηση οχυρωματικού συνόλου από τις κτιριακές μονάδες.

ΛΟΙΠΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΟΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΛΩΝ

Μέτωπα Οδών

1) Οδός Διονυσίου Αεροπαγίτου

Κτίρια από διαφορετικές χρονικές περιόδους της Αθηναϊκής Αρχιτεκτονικής

Έργα του Μοντέρνου Κινήματος στην Αρχιτεκτονική

2) Προσφυγικές Πολυκατοικίες Λ. Αλεξάνδρας

Η ελάχιστη κατοικία συγκροτείται σε απέρριπτους κτιριακούς όγκους που παρατάσσονται σε στοιχεία κατά τις επιταγές του μοντέρνου κινήματος.

Βιομηχανική Αρχιτεκτονική

1) Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού στη Σπάρτη

Οι πρώην αποθήκες της ΔΕΗ μετατράπηκαν σε θεματικό τεχνολογικό μουσείο. Χαρακτηριστικό είναι η επάλληλη κήρυξη του χώρου: αρχικά το βιομηχανικό κατάλοιπο κρίθηκε διατηρητέο και στη συνέχεια κηρύχθηκε διατηρητέο και το ίδιο το μουσείο.

2) Η κατεδάφιση της καμινάδας του εργοστασίου ΚΥΚΝΟΣ στο Ναύπλιο.

Αν και προστατευόμενες οι καμινάδες των εργοστασιακών συγκροτημάτων, η καμινάδα του εργοστασίου ΚΥΚΝΟΣ δεν είχε την ίδια τύχη.

Πηγές Φωτογραφιών:

1) Bing Maps <http://www.bing.com/maps/> 2) <http://www.culture2000.tee.gr> 3), 4) Γ. Γιαξόγλου

ΛΟΙΠΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΡΧΙΤΕΚΟΝΙΚΩΝ ΣΥΝΟΛΩΝ

Ιστορικά Κέντρα
Πόλεων

5) Παλιά Πόλη
Ναυπλίου

Ναύπλιο 1834, το Σαράι

Αστικός Εξοπλισμός

6) Πλατεία στις Πινακατές του
Πηλίου

Οι όψεις και ο αστικός
εξοπλισμός των δημοσίων
χώρων είναι εξίσου
προστατευταίος.

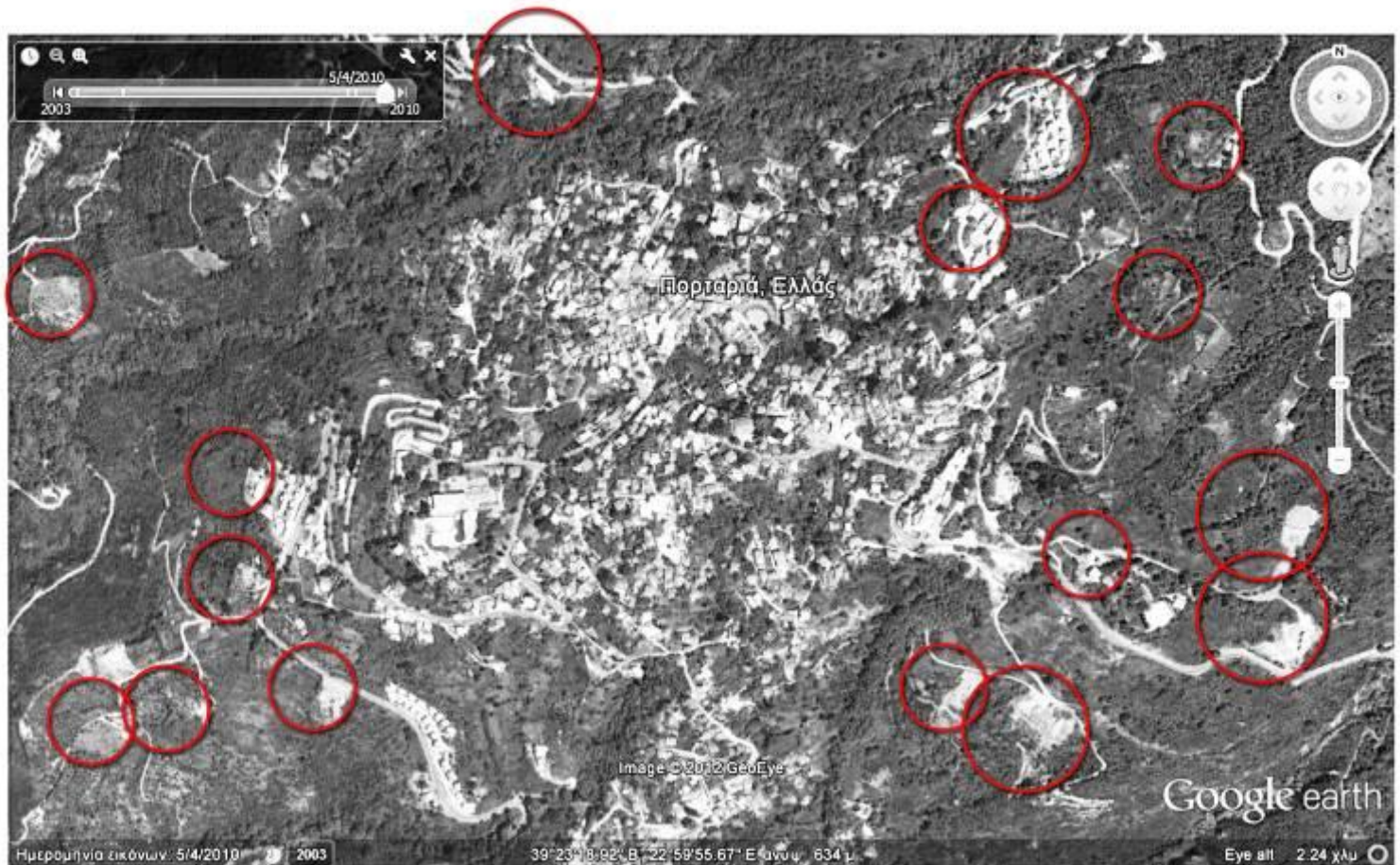
Αγροτικές κατασκευές
της υπαίθρου

7) Αγροτικά Κελιά και Αλώνι
στην Τίγνο

Πηγές Φωτογραφιών:

5), 6) Γ. Κίζης, Πηλιορείτικη Οικοδομία σελ. 67 και 83, 7) Α. Βαλιώτη, 2010

ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΟΜΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΩΝ ΟΙΚΙΣΜΩΝ

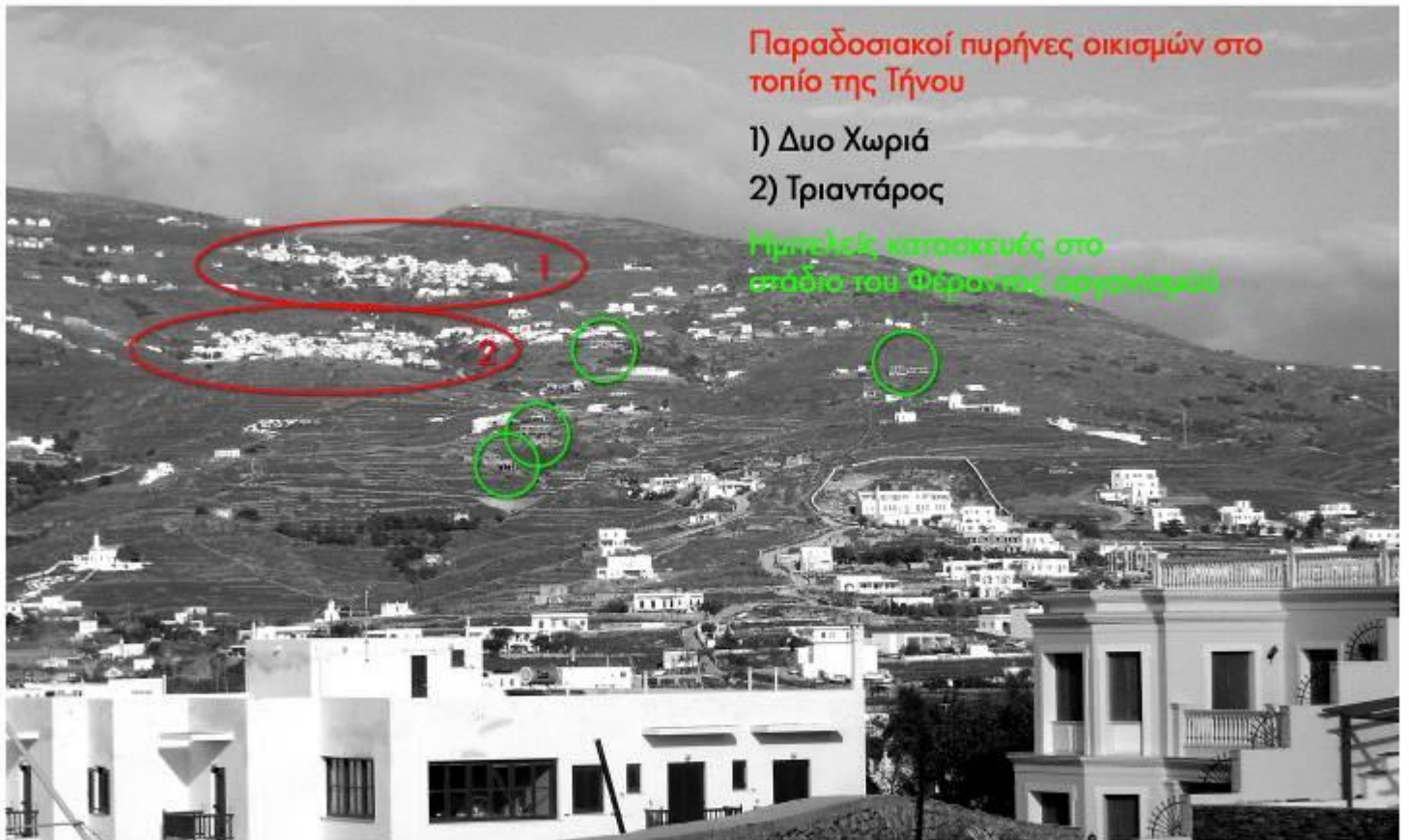
Η Πορταριά το 2010: Σε κόκκινο κύκλο φαίνονται η θέση και η έκταση των νέων κατασκευών

Η Πορταριά το 2003

Πηγή αεροφωτογραφιών: Google Earth

ΔΟΜΗΣΗ ΕΚΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ

Άποψη του τοπίου της Τήνου από τη θέση Βρέκαστρο της Χώρας Τήνου. Στο βάθος φαίνονται δυο παραδοσιακοί οικισμοί και μεταξύ αυτών και της Χώρας διάσπαρτες οικοδομές που αναπτύσσονται εκατέρωθεν των συνδετήριων δρόμων μεταξύ τους.

ΠΗΓΕΣ

ΑΡΘΡΑ

Αλεξίου, Π. Παραδοσιακοί Οικισμοί – Προστασία και Μέλλον, Άνθρωπος + Χώρος., τ. 1 – 20,1983,

Δωροβίνης, Β. Κράτος και Πολιτιστική Κληρονομιά, Αρχαιολογία 12/1984, σελ 83,88

Μανιάτης, Α. Η νομοθεσία για την προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς, Νόμος+Φύση, Μάιος 2008

Στσασινόπουλος, Θ. Η λευκή Ιλαρά, Εκτός Σχεδίου Δόμηση στο Αιγαίο. Greek architects, Ιούνιος, 2010

Τσαχαλίνα, Α. Εισήγηση: ΕΠΑΕ/Απολογισμός/Στόχοι/ Υλοποίηση σε ημερίδα ΤΕΕ/ΤΚΜ ΕΠΑΕ

Χαρκιολάκης, Ν. Η επιστημονική αναστήλωση των αρχιτεκτονικών μνημείων, Αρχιτέκτονες 47/2004 Φεβρουάριος, 2009

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγελίδης, Μ. (2000). *Χωροταξικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.

Δωρής, Ε. (1985). *Το Δίκαιον των Αρχαιοτήτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Ζήβας, Δ. (1997). *Τα μνημεία και η πόλη*. Αθήνα: Εκδόσεις Libro.

Κατσούλη, Κ. (2010). *Η προστασία των αρχιτεκτονικών έργων κυρίως από τη σκοπιά του Δικαίου Πνευματικής Ιδιοκτησίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομικής Βιβλιοθήκης.

Καρύδης, Δ. (1991). *Ανάγνωση Πολεοδομίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία.

Κόνσολα, Ν. (1995). *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Μιχελής, Π. (2002). *Η αρχιτεκτονική ως τέχνη*. Αθήνα: Εκδοτική Ερμής ΕΠΕ.

Νομικός, Μ. (2004). *Αποκατάσταση Επανάχρηση ιστορικών κτιρίων και συνόλων, Μεθοδολογία - εφαρμογές*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γιαχουδη-Γιαπούλη ο.ε.

- Παπαϊωάννου, Κ. (2003). *Το ελληνικό παραδοσιακό σπίτι*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π.
- Παπανίκα, Μ. (2009). *Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος: ο θεσμός των διατηρητέων κτιρίων*. Διπλωματική Εργασία, ΠΜΣ Πολιτιστική Διαχείριση, Πάντειο Πανεπιστήμιο.
- Παυλογεωργάτος, Γ. (2001). *Διατήρηση της Υλικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς*. Αθήνα: Εκδόσεις Επίκεντρο
- Σαρηγιάννης, Γ. (2000). *Αθήνα 1830-2000*. Αθήνα: Εκδόσεις Συμμετρία
- Σελιανίτη, Ε. (2005). *“Χάρτα των Αθηνών”*. Αθήνα: ΕΜΠ, ΔΓΠΜΣ, Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός του Χώρου, Πολεοδομία - Χωροταξία.
- Σκαρπία-Χόιπελ, Ξ. (1976). *Η μορφολογία του Γερμανικού Κλασικισμού 1789 - 1848 και η δημιουργική αφομοίωσή του, από την ελληνική αρχιτεκτονική, Θεσσαλονίκη*
- Τζίκα - Χατζοπούλου, Α. (2003). *Πολεοδομικό Δίκαιο*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π.
- Τραυλός, Ι. (1993). *Πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών*. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.
- Τραυλλός, Ι.,(1967). *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδας.
- Τροβά, Ε. (2003). *Το πολιτιστικό Περιβάλλον κατά το Σύνταγμα του 1975/86/2001*. Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Τροβά, Ε. (επίμ.) (2004). *Η πολιτιστική Κληρονομιά και το Δίκαιο*. Αθήνα - Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Φιλιππίδης, Δ. (1984). *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ.
- Χριστοφιλόπουλος, Δ. (2002). *Πολιτιστικό περιβάλλον - χωρικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις Π.Ν.Σάκκουλας.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Francioni, F. (2008). *The 1972 World Heritage Convention, Acommentary*. N. York: Oxford University Press.
- Pickard, R. (2001). *Policy and Law in Heritage Conservation*. London & N. York: Spoon Presc

Norberg-Schulz, C. (2009), *Genius Loci, Το πνεύμα του τόπου, Για μια φαινομενολογία της Αρχιτεκτονικής*, Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ

Frampton, K. (1983). *Towards a Critical Regionalism: Six Points for an Architecture of Resistance*", in *The Anti-Aesthetic: Essays on Postmodern Culture*, Port Townsend, Bay Press.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Σελίδα πρόσβασης ιστότοπου (Διέλευση Απρίλιος 2012)

Περιεχόμενο Ιστότοπου

http://listedmonuments.culture.gr/	Διαρκής Κατάλογος των Κηρυγμένων Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων της Ελλάδος - ΥΠΠΟΤ - Διεύθυνση Εθνικού Αρχείου Μνημείων
http://estia.minenv.gr/	Αρχείο Παραδοσιακών Οικισμών - ΥΠΕΚΑ
http://odysseus.culture.gr/index_gr.html	Πύλη του Ελληνικού Πολιτισμού στο Διαδίκτυο - ΥΠΠΟΤ (Γρώνη Οδυσσέας)
http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/main2.html	Πρόγραμμα Culture 2000, Η ανακάλυψη της σύγχρονης αρχιτεκτονικής.
http://www.environ-sustain.gr/main.htm	Επιμελητήριο Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας
http://www.ellet.gr/	Ελληνική Εταιρία Περιβάλλοντος και Πολιτισμού
http://www.ste.gr/councilofstate/index_gr.jsp	Συμβούλιο της Επικρατείας
http://www.icomos.org/en/	ICOMOS
http://www.icomoshellenic.gr/icomos_v3/default.php?pname=icomos&la=1	Ελληνικό ICOMOS
http://www.coe.int/	Συμβούλιο της Ευρώπης
http://www.culture.gr/culture/gindex.jsp	ΥΠΠΟΤ
http://drasis.culture.gr/	Πύλη Πολιτιστικών Φορέων ΥΠΠΟΤ
http://www.ypeka.gr/	ΥΠΕΚΑ
http://www.mathra.gr/	ΥΜΑΘΡ
http://www.ypai.gr/site/home.csp	Γενική Γραμματεία Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής
http://www.europanostra.org/	Europa Nostra: The Voice of Cultural Heritage in Europe/
http://www.monumenta.org/	ΜΚΟ MONUMENTA: Για την προστασία της φυσικής και της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της Ελλάδας και της Κύπρου.
http://www.nomosphysics.org.gr/	Νόμος + Φύση, μη κυβερνητική οργάνωση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη
http://www.sadas-pea.gr/	Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών - Πανελλήνια Ένωση Αρχιτεκτόνων
http://www.unesco.org/new/en/	UNESCO
http://www.artist.gr/	Artist ηλεκτρονικό περιοδικό
http://www.akx.gr/	Άνθρωπος+Χώρος Ελληνικό Αρχιτεκτονικό Περιοδικό

http://www.greekscapes.gr/index.php/programme.html	Ερευνητικό Πρόγραμμα - Αεροφωτογραφικός άτλαντας ελληνικών τοπίων
http://www.citybranding.gr/	Blog : Πόλεις και Πολιτικές : για την ανταγωνιστική ταυτότητα των πόλεων
http://www.europeana.eu/portal/	Europe's Cultural Collections
http://www.blod.gr/default.aspx	Bodossaki Lectures on Demand: Ομιλίες αναρτημένες από το Ίδρυμα Μποδοσάκη
http://gnto.gov.gr/el/history	Ιστορικό ΕΟΤ
http://www.hcaa-eleng.gr/greek/airports/athens/naia_hist_gr.html	Ένωση Ηλεκτρονικών Μηχανικών Ασφαλείας Εναερίου Κυκλοφορίας Υπηρεσίας Πολιτικής Αεροπορίας

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΓΟΚ: Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός

ΓΠΣ: Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο

ΕΠΑΕ: Επιτροπές Πολεοδομικού και Αρχιτεκτονικού Ελέγχου

ΕΕΑΕ: Επιτροπές Ενασκήσεως Αρχιτεκτονικού Ελέγχου

ΕΤΕΡΠΣ: Ειδικό Ταμείο Εφαρμογής Ρυθμιστικών Πολεοδομικών Σχεδίων

ΚΑΣ: Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο

ΚΣΝΜ: Κεντρικό Συμβούλιο Νεωτέρων Μνημείων

ΜΣΔ: Μεταφορά Συντελεστή Δόμησης

ΝΟΚ: Νέος Οικοδομικός Κανονισμός

ΣτΕ: Συμβούλιο της Επικρατείας

ΥΔΕ: Υπουργείο Δημοσίων Έργων

ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΥΠΠΟΤ: Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού

ΥΧΟΠ: Υπουργείο Χωροταξίας Πολιτισμού και Περιβάλλοντος

ΥΜΑΘ: Υπουργείο Μακεδονίας - Θράκης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

- 1) Κατάλογος διεθνών κειμένων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς υιοθετημένων και μη από το ICOMOS
- 2) Πίνακας Κατανομής Κηρυγμένων Παραδοσιακών Οικισμών Ανά Νομό Της Ελλάδας
- 3) Εγκύκλιος της δικτατορίας για την υποχρεωτική λεύκανση των κατοικιών του νησιωτικού χώρου.

1) **Κατάλογος διεθνών κειμένων για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς υιοθετημένων και μη από το ICOMOS όπως παρουσιάζονται στον ιστοχώρο του**

CHARTERS ADOPTED BY THE GENERAL ASSEMBLY OF ICOMOS

(see also "Monuments and Sites" - vol. I, 2004)

International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter) - 1964

Historic Gardens (The Florence Charter) - 1981

Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (The Washington Charter) - 1987

Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage - 1990

Charter on the Protection and Management of the Underwater Cultural Heritage - 1996

International Cultural Tourism Charter - Managing Tourism at Places of Heritage Significance - 1999 [Spanish]

Principles for the Preservation of Historic Timber Structures - 1999

Charter on the Built Vernacular Heritage - 1999

ICOMOS Charter - Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage - 2003

ICOMOS Principles for the Preservation and Conservation-Restoration of Wall Paintings- 2003

ICOMOS Charter on Cultural Routes - 2008

ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites - 2008

Joint ICOMOS - TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes - 2011

The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas - 2011

RESOLUTIONS AND DECLARATIONS

Resolutions of the Symposium on the introduction of contemporary architecture into ancient groups of buildings, at the 3rd ICOMOS General Assembly (1972)

Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns, at the 4th ICOMOS General Assembly (1975)

Tlaxcala Declaration on the Revitalization of Small Settlements (1982)

Declaration of Dresden on the "Reconstruction of Monuments Destroyed by War" (1982)

Declaration of Rome (1983)

Guidelines for Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites (1993)

The Nara Document on Authenticity (1994)

The Declaration of San Antonio (1996)

Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites (1996)

The Stockholm Declaration : Declaration of ICOMOS marking the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights (1998)

Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas (2005)

The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of the Place (2008) [French]

Lima Declaration for Disaster Risk Management of Cultural Heritage (2010) [

The Paris Declaration On heritage as a driver of development (2011)

CHARTERS ADOPTED BY ICOMOS NATIONAL COMMITTEES

Principles for the Conservation of Heritage Sites in China: English language translation, with Chinese text, of the document issued by China ICOMOS. 2nd Printing with revision. Los Angeles: The Getty Conservation Institute, 2004. Downloadable in two sections. Part I: Chinese-language text Part II: English-language text

Indonesia Charter for Heritage Conservation / Piagam Pelestarian Pusaka Indonesia (ICOMOS Indonesia) - 2003

The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance - (The Burra Charter) (Australia ICOMOS) - 1981

Charter for the Preservation of Quebec's Heritage (Deschambault Declaration) (ICOMOS Canada)

Appleton Charter for the Protection and Enhancement of the Built Environment (ICOMOS Canada) - 1983

First Brazilian Seminar About the preservation and Revitalization of Historic Centers (ICOMOS Brazil) - 1987

Charter for the Conservation of Places of Cultural Heritage Value (ICOMOS New Zealand, text revised and approved by the Executive Board of ICOMOS NZ on 4 September 2010)

OTHER INTERNATIONAL STANDARDS

Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments (Athens Conference, 21-30 October 1931) [French]

Final Report of the Meeting on the Preservation and Utilization of Monuments and Sites of Artistic and historical Value held in Quito, Ecuador, 1967

Declaration of Amsterdam (Congress on the European Architectural Heritage, 21-25 October 1975)

European Charter of the Architectural Heritage (Council of Europe, October 1975)

UNESCO Convention and Recommendations

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΒΟΗΘΗΤΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ
ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗ. ΑΠΟΚΕΝΤΡΩΣΕΩΣ

Ταχ. Δ/σεις: Έργοπολις
Πληροφορία: Σ. Τριανταφυλλίδου
Τηλέφωνο: 22-378

Έν. Έργουκόλας τη 15 Ιουνίου 1972
ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ.

13680

ΑΡΙΘ. ΣΤΚ. 1 ο 5

ΠΡΟΣ: 24 Αστυνομικά Τμήματα Νομού
ΧΟΙΝ: 1/ Δ/ σιν Χωρ φυλικής Κυκλάδων
Ένταύθα
2/ κ.κ. Δημάρχους και Προέδρους
Καινοτήτων Νομού

οσάκι: "Υδροχρωματισμός δι'
λαβόστων οίκων"

ΕΧΣΤ: α. 19521/24-6-1971 ήμετέρα άποφασίς
β. ΠΥ 4596/31-3-72 ήμετέρα άποφασίς

387
27072

Γνωρίζομεν όμην ότι διέ τών όπερθεν (α) και (β) σχετικών μη κοινοποιηθεισών όμην, μεταξύ τών άλλων περιορισμών όστινες έτέθησαν ως προς την άνοικοδόμησιν, άπηγορεύθη και ή πολυχρωμία είς τό έσωτερικό των οίκων, ή ίσθη δέ ότι κυριωχοσύν έσωτερικό των οίκων είς τό λευκό.

Έπιθυμοσύντες την έφαρμογήν του ως είρηται μέτρου, όπερ άλλωστε έπιδόσκει ίσχυρότερον χαρακτηριστικό των νήσων των Κυκλάδων και έν πολλοίς ένοσυνείσθησιν ύποχρέωσιν πάντων τών κατοίκων, παρακαλοσμεν όπως έπιμεληθήτε τής παρακολουθήσεως και έφαρμογής τούτου.

Όθεν, έν βάσει τής άρξαμένης θερινής περιόδου όσον δπως, έν συνεργασίη μετά τών τοπικών παραγόντων, άναλησθή προσπάθεια παρακινήσεως τών κατοίκων διέ τού έξ ολοκλήρου υδροχρωματισμόν ή πάντων τών κτισμάτων (οίκων, καταστημάτων κ.λ.π.) είς τρόπον ώστε νά έπιτευχθή έπισημοσφία ένταξομολογούμη πλήρως προς τό ίσχύον χρώμα των νήσων τού Κυκλαδικού συμπλέγματος.-

Ο ΚΟΙΝ ΠΡΩΣ
ΔΙΕΥΤΗΡΙΟΣ ΑΣΤΟΜΟΛΟΓΟΣ